

2

1998

ZPRÁVY PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V BRNĚ

ZPRÁVY PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V BRNĚ

2 / 1998

Úvodem

V roce 1996 vydal Památkový ústav v Brně nulté číslo časopisu nazvaného Památková péče na jižní Moravě. Soubor odborných statí i informativních článků, jejichž autory byli převážně odborní pracovníci Památkového ústavu, byl přijat pozitivně jako tiskovina distribuovaná zdarma. Část nákladu vyčleněná na prodej zůstala z větší části ve skladu.

I když na přípravě dalšího čísla se začalo pracovat ihned po předání čísla nultého do tiskárny, na veřejnost se dostává teprve nyní. Ukázalo se jako nelehké dát dobromady potřebné množství odborných statí. Zejména pracovníci Památkového ústavu v Brně těžko hledají čas k zúročení svých poznatků v písemné podobě vhodné pro publikování. Proto se redakce obrací na autory mimo Památkový ústav. Nosným článkem tohoto čísla je dosud v podobném rozsahu nepublikované pojednání PhDr. Mileny Flodrové o historii Kleinova paláce v Brně.

První číslo časopisu Památkového ústavu v Brně si zachovává formát, rozsah i způsob obsahového a grafického členění. Mění se však jeho název. Titul nultého čísla byl kritizován jako neodpovídající obsahu a zejména pro nepřesné územní označení „na jižní Moravě“. Vzhledem k očekávaným změnám v územním členění České republiky by tento termín v budoucnu stejně asi neobstál. Redakční rada proto rozhodla, že od prvního čísla ponese bulletin název Zprávy Památkového ústavu v Brně.

Věříme, že první číslo Zpráv Památkového ústavu v Brně zaujme čtenáře z řad odborníků i laickou veřejnost. Rádi přivítáme Vaše reakce ve formě článků pro další číslo i ve formě ústního či písemného sdělení. Chtěli bychom, aby se Zprávy PÚ v Brně staly platformou pro oboustrannou komunikaci.

redakce

Obsah

UHERČICE

A co dál...

Eva Štěpánová, Památkový ústav v Brně
Uherčice – vlajková loď programu záchrany

8

PhDr. Jan Kozdas, Památkový ústav v Brně
Zmrvýchvstání Uherčic

17

Mgr. Marta Sedláková, Památkový ústav v Brně
Instalační záměr návštěvnické trasy zámku v Uherčicích

25

Prameny

Ing. arch. Jiří Syrový, Ing. arch. Zuzana Syrová
Uherčice – urbanistická studie

30

Dalibor Hodeček, Památkový ústav v Brně
Majitelé statku Uherčice
Vznik vsi a tvrze Nové Uherčice

36

Ing. Jaroslav Dvořák
Horniny jako stavební materiál zámku Uherčice

42

Černá kuchyně

PhDr. Petr Kroupa, Památkový ústav v Brně
Renesanční budova kuchyně na zámku v Uherčicích

43

Ing. Jiří Bláha, Památkový ústav v Brně
Konstrukce krovu nad renesanční kuchyní zámku v Uherčicích

47

Ing. Tomáš Kyncl, Ing. Josef Kyncl
Dendrochronologie krovu nad renesanční kuchyní zámku v Uherčicích

50

Průzkumy

Mgr. Zoja Matulíková, Miloš Gavenda
Uherčická překvapení

53

Uherčice a baroko

Mgr. Tomáš Jeřábek, Památkový ústav v Brně
Zámek v Uherčicích na přelomu 17. a 18. století

63

Krajinotvorný soubor

PhDr. Jan Eliáš
Renesanční zahrady zámku v Uherčicích

69

Ing. Libuše Sedláčková, Památkový ústav v Brně
Zahrady u zámku v Uherčicích a jejich osudy

78

Hospodářské budovy

Ing. Jaroslav Sedlák, Ing. Tomáš Flimel
Zámecký lihovar v Uherčicích

81

ROZMANITOSTI

Mezinárodní vztahy

Spolupráce s National Trust, PhDr. Zdeněk Vácha
DOCOMOMO, Ing. arch. Iveta Černá

84

84

Obraz na cestách

Návrat díla Pietera van Laera do Valtic, redakce

85

Semináře

Aranžování květin v historickém interiéru, Ing. Dagmar Fetterová
Historické zahrady a zeleň v hist. městech, Ing. Libuše Sedláčková
Staré stezky, Dr. Jitka Matuszková
Milotický zámek v baroku, redakce

86

Věda a výzkum

Terénní průzkum Doc. Dr. Vladimíra Fice k lehkým opevněním jižní Moravy, PhDr. Zdeněk Vácha

89

Výstavy

Regiontour 1998, redakce
Kamélie svatební, redakce
Autokoláže Jiřího Koláře, redakce
Kabelky a módní doplňky, redakce, PhDr. Eliška Lysková

90

Prezentace PÚ na internetu

92

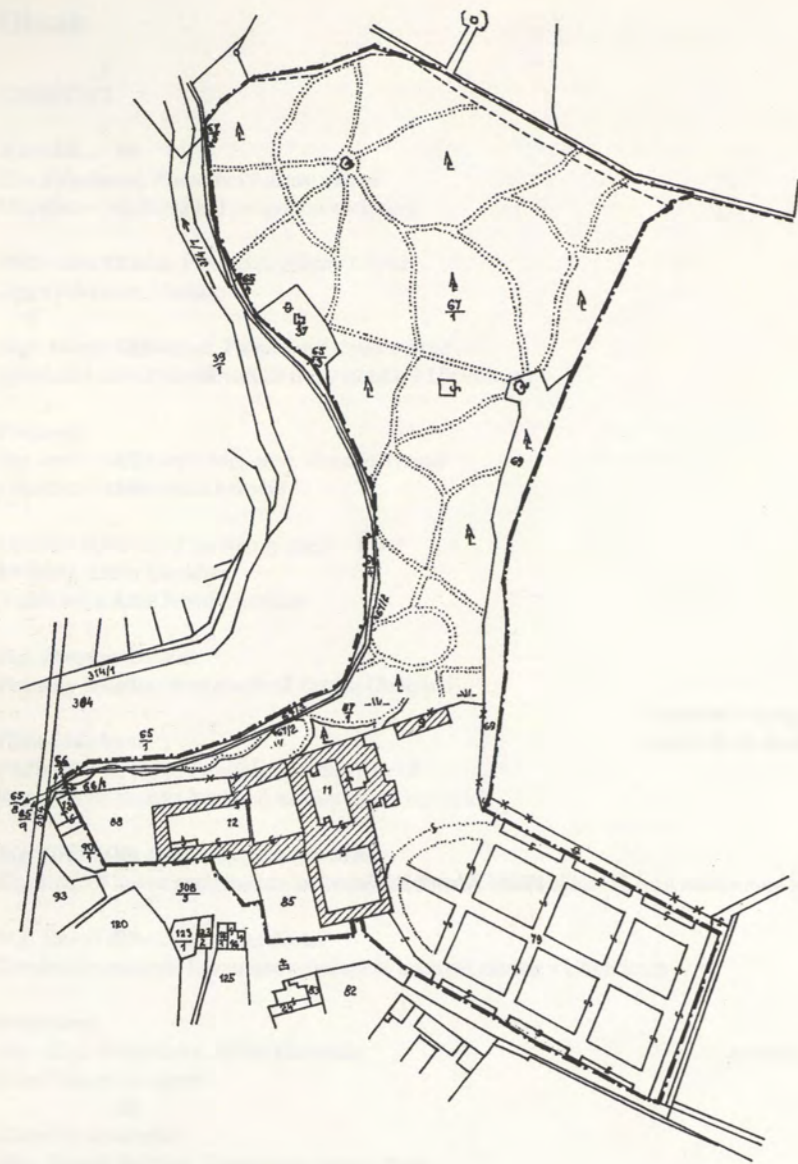
SZ UHERČICE SITUACE 1:2880
MAJETKOPRÁVNÍ VZTAHY

LEGENDA

- HRANICE POZEMKU VE SPRÁVE PŮ
- POZEMEK VE SPRÁVĚ A UŽÍVÁNÍ PŮ BRNO
- ▨ OBJEKTY VE SPRÁVĚ A UŽÍVÁNÍ PŮ BRNO

VYZNAČENÍ MAJETKOPRÁVNÍCH VZTAHŮ BYLO PROVEDENO PODLE
VÝPISU Z KATASTRU NEMOVITOSTÍ ZE DNE 19. 3. 1996, A Z KOPIE
KATASTRÁLNÍ MAPY ZE DNE 27. 6. 1995 VYDANÉ KATASTRÁLNÍM ÚRA-
DEM VE ZNOJMĚ A PO KONZULTACI S PRACOVNÍKY K. Ú. VE ZNOJMĚ.

VYPRACOVALA: G. MELKOVIČOVÁ
KRESLILA: L. VAŇKOVÁ
DATUM: BŘEZEN 1996

Letecký snímek Uherčic a okolí, 1998, foto Jan Vondra.

Uherčice – „vlajková loď programu záchrany“

Eva Štěpánová

„Uherčice by měly být vlajkovou lodí programu záchrany kulturního dědictví nejen po finanční stránce.“
(Z proslovu náměstka ministra kultury Ing. Zdeňka Nováka při slavnostním otevření části zámku veřejnosti dne 2.7.1996)

Jednoho listopadového dne roku 1994 jsem se poprvé ocitla v uherčickém předzámčí s odhodláním proniknout do útrob zjizveného zámeckého kolosu. Hustou mrznoucí mlhou jen matně prostupovaly vrásčité, bolavé fasády s osleplými okny a vylámané zuby zdí. To vše evokovalo dojem přehlíživé únavy a nepřístupnosti zámku vpravdě „kafkovského“. Ticho bylo křiklavé, ale pustota jen zdánlivá. V okně již neexistující renesanční věže se mi zjevil Franz Kafka sám a s výrazem tázavým i pochybovačným mě vyzval ke vstupu. Od té chvíle jsem věřila, že mi tento ZÁMEK jednou otevře své brány a doufala, že i dveře tajných komnat.

Stalo se a v únoru 1996 jsem učinila první krůček. Památkovým ústavem v Brně mi byl, symbolicky řečeno, svěřen klíč. Od té doby se zámek a já sblízkujeme a dosud zdaleka nejsme u konce v procesu seznamování. Mimo jiné i to je na něm fascinující a domnívám se, že nejen pro mne. Každá pochůzka jeho nespočetnými prostorami totiž může být velmi dobrodružná ve smyslu nových objevů. Nevím, zda si kastelán z hlediska své profese může přát víc, než podílet se na znovuzrození památkového objektu od samého počátku. Ne každému se to jeví shodně se mnou. Soudím tak dle několika dotazů, za jaký prořezek jsem byla potrestána jmenováním na Uherčice. Do jisté míry to vypovídá o dnešním stavu této státem chráněné památky.

Momentálně stojím před úkolem poněkud nevděčným: do monometrického čísla Zpráv Památkového ústavu v Brně přispět článkem o záležitostech provozu. Zatímco každý z odborníků se na těchto stránkách zaobírá specifickou problematikou v rámci oboru své působnosti, jsem na rozpacích, co vlastně pro koho reprezentuje pojem „provoz“ památkového objektu. Není to jasně vymezené téma, nýbrž soubor témat dotýkajících se všech druhů činností souvisejících se správou. Poté, co jsem svým způsobem

vzdala hold zámku samotnému, pokusím se zaměřit na ty okruhy otázek (ať již v rovině obecnější či konkrétnější), které se mi jeví jako nejzávažnější.

Dotknou se nejdříve otázky financování stavební obnovy, neboť to od začátku je a řadu příštích let asi bude ústřední problém této nebývale rozsáhlé památkářské akce. Avizovaný termín dokončení obnovy - 30.6.2000 - zařazuji od počátku spíše do kategorie zbožných přání, aniž bych tím sebemeně chtěla zpochybnit dobré úmysly kohokoli. Přiznejme si, že z hlediska generálního dodavatele¹⁾ mohlo být toto datum vcelku reálné, avšak z pozice investora je velmi nepravděpodobné. Od zahájení obnovy by totiž bylo zapotřebí vložit do Uherčic alespoň 40 mil. Kč ročně. A to kalkuluji jen s částkou na obnovu hlavních zámeckých budov, která dle původního ustanovení smlouvy o dílo činila bezmála 180 mil. Kč.

V době vyhlášení veřejné obchodní soutěže nebylo zaměřeno dolní hospodářské nádvoří s přilehlými budovami a užitná zahrada v západní části areálu, neexistovala žádná dokumentace k lihovaru, s nímž po rekonstrukci a restaurování některých částí zařízení počítáme jako se zpřístupněnou technickou památkou (v lepším případě provozněnou). Tyto partie tudíž nebyly součástí zadání a nemohly být zahrnuty do cenových nabídek. Totéž se týkalo bývalého barokního parku a oranžerie a také lesoparku s romantickou krajinnou architekturou, což vše nutno chápat jako nedílnou součást zámeckého komplexu.

Předmět plnění původní smlouvy byl dodatkem z 30.6.1996 rozšířen i na hospodářské zázemí zámku, romantický park včetně staveb v něm stojících, zahradnický domek a oranžerii. Cena díla tím vzrostla na necelých 270 mil. Kč. Odhlédněme nyní od mého názoru, že posledně zmíněná částka je z několika různých důvodů tak jako tak iluzorní. Vraťme se na chvíli ke kupeckým počtům

Pohled na zámecký areál od jihozápadu.

na úrovni obecné školy. Pokud by příspěvek na záchranu činil ročně 10 mil. Kč, pak bychom mohli s dokončením obnovy počítat v roce 2023. Ale opravdu snad jen ve 4. ročníku základní školy. Rovnice je mnohem složitější a obsahuje více neznámých, než je kdokoli z nás schopen spočítat. Kromě jakž takž odhadnutelného faktoru, jako je například inflace, je tu i neodvratný a neúplatný zub času. Čas je fenomén velmi hladový, což je na Uherčicích patrné dnes a denně. Jestliže se chceme s uspokojením zahledět na malou část obrodného díla, nemůžeme tak učinit v klidu a pohodě, neboť jsme si vědomi, že jiná část objektu se může v tu chvíli zřítit za našimi zády. Věřím, že čtenář pochopí předchozí řádky jako prosté konstatování faktu a osobní zkušenosti.

Přesto děkuji osudu, respektive těm soudným lidem, kteří se zasadili o převzetí Uherčic Památkovým ústavem v Brně. Věřu si jinak neumím představit dnešní ani zítřej-

ší důsledky včerejšího scestného počínání, jež směřovalo k prodeji zámku do soukromých rukou.

Nyní k stavební obnově jako takové. Většinu z nás, kteří jsme se od počátku akce stýkali při četných konzultacích, byla logika postupu obnovy naprosto jasná. Obecně vzato: statika, střechy - alespoň v prokazatelně havarijních partiích, odvodnění, inženýrské sítě a teprve následně vše ostatní, co se dá zahrnout pod pojem památková obnova. Odpovídal by tomu postup lékařského týmu při záchraně těžce zraněného pacienta: zažehnání nejakutnějších rizik, stabilizace stavu, následné vyléčení a jemné zásahy plastických chirurgů. Pomínou-li práce na statickém zajištění saly tereny probíhající samostatně již od roku 1995, fixace a transfery neohroženější štukové výzdoby a obnovu střech v místech, která nevykazovala tu nejakutnější potřebu, začínalo se na Uherčicích obrazně řečeno plastickou chirurgií. Cílem první etapy bylo totiž

Nárožní vížka, rok 1968.

Zámecká kaple Nanebevzetí P. Marie a bl. Juliány Collalto, rok 1984.

částečné zpřístupnění objektu veřejnosti. Podotýkám, že otevřít návštěvníkům bránu zdevastovaného zámku a dát jim možnost nahlédnout do procesu obnovy považuji za myšlenku originální a přitažlivou, s níž se v zásadě zto-

tožňuji. Přesto se domnívám, že realizaci tohoto záměru bylo vhodné odložit na etapu následující. V dané situaci se mi logika zvoleného postupu jevila přiměřená počínání jezdce, který v prachu cesty usedne do nablýskaného sedla a poté žádá, aby pod něj nastrkali koně. S jistým uznáním jsem však musela konstatovat, že je to asi jeden z nejúčinnějších možných způsobů, jak získat pozornost. Upoutat zraky široké odborné i laické veřejnosti na Uherčice, po desetiletí záměrně přehlížené, vymazané z map a zapomenuté, prezentovat svoje představy o budoucnosti objektu i cestách, kterými chceme dospět k cíli – to vše lze považovat za součást taktiky vypracované s nejlepšími úmysly a mimo jiné s maximální snahou o usnadnění přísunu potřebných financí.

První etapa byla zdárně ukončena a kolaudace proběhla 28.6.1996, tedy 5 dnů před slavnostním otevřením. Ještě v červenci, vybaveni všemi nezbytnými náležitostmi a optimismem, jsme se plni elánu postavili na startovní čáru 2. etapy. Ta měla prioritně spočívat v záchranných pracích na „starém zámku“.²⁾ Konkrétně se nám v této fázi jednalo o opravy střech, které nepopíratelně vykazovaly havarijní stav. Právě tak kritické to bylo (a dosud bohužel je) se stropními konstrukcemi v místnostech, kde stropy vůbec ještě jsou. Obávám se, že riziko z prodlení je tu značné. Tím neradostnější byl náš dočasný ústup od startovní čáry. Jak vidno, předpokládaný finanční efekt při zvolené taktice z roku 1996 se nedostavil. Vzhledem k regulaci rozpočtu nemohlo ministerstvo kultury vyhovět požadavku Památkového ústavu v Brně na zvýšení účelového příspěvku z rezervy fondu na záchranu architektonického dědictví. Získali jsme alespoň cennou zkušenost pro volbu priorit v průběhu další obnovy.

Vrátím se ještě k 1. etapě, v níž vše bylo podřízeno závazku zpřístupnit zámeckou kapli a pět reprezentačních místností západního křídla. O průběhu umělecko-fémeslných a restaurátorských prací a průzkumů předkládají na jiném místě nanejvýš fundovanou zprávu pan Miloš Gavenda a Mgr. Zoja Matulíková. Avšak s úpravou návštěvnické trasy souvisely pochopitelně další práce jako například: Opravy arkád na vstupním nádvoří (obnova střech, znovu-odkrytí a oprava atik druhotně včleněných do podstřešních prostor nad arkádami), obnovení klenutého průchodu ve

východní ohradní zdi a osazení nové kované branky – repliky jiné dochované ve vstupu do rosaria (velmi kvalitní výrobek z dílny místního kováře Jaroslava Bureše). Dále obnova střechy a komínů západního křídla hlavního nádvoří. Nutná byla výstavba provizorního tesařského schodiště do 1. arkádového patra tamtéž, oprava arkádového stropu a zajištění staticky narušeného kamenného kladí. Ve zpřístupněných místnostech včetně kaple byla osazena nová okna a vstupy z arkády do jednotlivých salonů opatřeny dubovými dveřmi. Prozatímní terénní úpravy proběhly zejména v částech vstupního a hlavního nádvoří vytvářejících návštěvnický koridor.

Velmi intenzívně, dá se říci „za ostřejší pochodu“, probíhaly práce na projektové přípravě. Dodavatelsky byla zpracována kompletní pasportizace objektu. Jako nezbytné podklady projektových prací byly provedeny různé průzkumy a zpracovány odborné posudky: Josef Šutara – mykologický rozbor vzorků dřevěných konstrukcí, Prof. Ing. Alois Černý, DrSc. – znalecký posudek zdravotního stavu střešních a stropních konstrukcí, Ing. Josef Kyncl – dendrochronologický průzkum, EKOSAIN, spol. s r.o., Brno - průzkum vlhkosti zdiva, Doc. RNDr. Lubomír Scháněl, CSc. – znalecký posudek objektu zejména s ohledem na biologické škůdce, Ing. Tomáš Flimel a Ing. Jaroslav Sedlák – průzkum a zdokumentování stavu lihovaru, PhDr. Jan Eliáš - historický průzkum zahrad a parku, GEO-ING Jihlava – geologický průzkum a hydrogeologický průzkum zaměřený na vytipování samostatného zdroje vody pro zámek, PEM, spol. s r.o., Brno – průzkumy statiky, RADON TEST Třebíč – měření radonu.³⁾ Dále bylo provedeno geodetické zaměření hospodářských objektů dolního nádvoří a lihovaru (geodetická kancelář MAGMA Brno).

V souvislosti s 1. etapou musím konstatovat, že dodavatelé odvedli v rekordním čase velmi dobrou práci a jen stěží by někdo ze zástupců investora mohl vznést podstatnější připomínky. Obrovské vypětí všech zaangażovaných se v průběhu letních prázdnin zúročilo. Měla jsem původně tak trochu obavy, že někteří turisté, „zmlsaní“ u nás běžnými bohatě vybavenými zámeckými interiéry, uherčický experiment nepřijmou a budou odcházet zklamáni. Velmi ráda na tomto místě přiznávám, že jsem se

Zámecká kaple, současný stav.

mýlila. Náš pokus se silným didaktickým akcentem se u návštěvníků (v první sezoně jich bylo přes 4000) setkal s pochopením a u mnohých s výrazným uznáním. Snad je to i tím, že velká část se jich rekrutovala z řad opravdu zaujatých milovníků památek a nezanedbatelný byl i počet těch, kteří znali uherčický zámek z předchozích desetiletí. Mimořádně jen málokdo z posledně zmíněných věřil, že tato monumentální stavba dožije konce tisíciletí. Nyní, po ukončení třetí návštěvní sezóny, mohu konstatovat, že se tu setkáváme s lidmi, kteří mají tendenci se vracet. Bohužel se při dosavadním financování nedaří realizovat původní záměr a příslib na každoroční rozšíření prohlíd-

Pohled na vstupní zámecké nádvoří od jihozápadu.

kové trasy. Ve snaze neztratit zájem a přízeň veřejnosti řešíme tento problém zatím alespoň provizorní, částečně obměňovanou instalací mobiliáře. Letos jsme navíc uspořádali výstavu umělecké fotografie Martina Vybírala.⁴⁾ Nedomnívám se však, že s tímto řešením vystačíme bez úhony na dobré pověsti i v příštích letech.

Alespoň ve stručnosti nyní zrekapituluji práce, které probíhaly v následující etapě. Ještě v zimním období byly zakryty všechny okenní otvory, v nichž chyběly výplně, zpevněnou igelitovou fólií v rámech. Nejpodstatnější součástí 2. etapy v roce 1997 byla obnova střech starého zámku: Opravy a částečná výměna střešních konstrukcí a jejich chemické ošetření, částečné přeložení staré krytiny,

položení nové krytiny nad tzv. „andělskou chodbou“, nad černou kuchyní, letní jídelnou a nad přílehlými salony. Okapové žlaby a svody byly provedeny v mědi uvnitř areálu a zvenčí byly prozatímně osazeny klempířské prvky z pozinkovaného plechu. V prostoru tzv. Heisslerovy pracovny proběhla další fáze statického zajištění severního křídla. Na jaře byla nově staticky ohrožena také schodišťová válcová věž v dolní části jižního křídla v prostoru hospodářského nádvoří, takže bylo neprodleně nutné dozdnění vypadlého zdiva v patě věže a stažení ocelovým pásem ukotveným v úrovni podlahy 1. patra. Nová střešní konstrukce byla provizorně zakryta lepenkou. Nárožní věž rosaria byla opatřena novou střešní konstrukcí i krytinou

a na vrcholu osazena měděnou špicí s makovicí a korouhvičkou. V rámci průzkumových prací byla u východní ohradní zdi arkádového nádvoří odtěžena zemina do hloubky cca 3,5 m. Archeologickým dohledem⁵⁾ nebyla zjištěna žádná významná archeologická situace ani artefakty, které by dokládaly starší antropogenní zásah. Účelem výkopu bylo mimo jiné odvětrávání a vysoušení zdiva silně zavlhlého pod navážkou z 19. století. Podél obvodové zdi kaple v prostoru pod zahradním schodištěm byl zjištěn odvodňovací kanál zčásti krytý kamenem a zčásti zaklenutý cihlami. Proražením otvorů bylo zajištěno větrání zdi pod okny kaple, kde dosud není možno kvůli nadměrné vlhkosti obnovit vnitřní omítku. Součástí dodávky v roce 1997 byla adaptace části prostor v 1. NP jižního křídla na prozatímní kastelánskou ubytovnu a kancelář včetně napojení na vodní zdroj (zámecká studna na hlavním nádvoří). Tím vším ale zdaleka nebyla naplněna naše původní naděje a představa o postupu obnovy.

Ještě s horší finanční situací se potýkáme v roce 1998. Plány na rozsah prací v této etapě jsme byli nuceni silně zredukovat. Veškerá stavební činnost se letos soustřeďuje na jižní křídlo vstupního nádvoří. V zásadě se jedná o dostavbu zřícených částí obou bývalých stájí a věže v úrovni 1. NP a jejich zastřešení (v případě věže samozřejmě provizorní). Stavba byla zahájena v květnu odklizením sutě, z níž byly pečlivě vybrány veškeré kamenické prvky, a sejmutím zbytků krytiny a shnilých krovů. Odstraněním novodobých podlahových vrstev v obou stájích byly odkryty části starší cihlové (zřejmě barokní) dlažby a torzálně dochovaná dlažba kamenná. Zbytky kamenných a cihlových dlažeb byly zjištěny také sondami v prostoru nádvoří, arkád, průjezdu i venkovního nájezdu k věži. Nález mince⁶⁾ na starší kamenné vrstvě v jihovýchodní části nádvoří nám dovoluje vymezit s velkou pravděpodobností dolní časovou hranici položení následně cihlové dlažby (po roce 1761, tedy asi již za Collaltů). Pod věží byl objeven klenutý sklípek se vstupem v podlaže průjezdu, který dosud nefiguroval v žádné dokumentaci.⁷⁾ Podél venkovní obvodové zdi vstupního křídla byla pod navážkou obnažena cihlová klenba kanálu, který byl zřejmě součástí důmyslného a účelně využívaného odvodňovacího systému. V současné době je hotová dostavba obou stájí,

klenby jsou shora náležitě zpevněny a ošetřeny, pracuje se na dostavbě klenutého průjezdu věže a probíhají přípravy na zastřešování. Ani třetí rok se však bohužel neobešel bez havárií (vlivem vysychání propadlá podlaha andělské chodby, rozpadající se kamenná balustráda novobarokní terasy na severovýchodním nároží, již téměř neexistující střecha lihovaru, rapidně se zhoršující stav střech na hospodářských budovách). V situaci, kdy musíme mít plánovitě rozpočítanou každou korunu, to pro nás vždy reprezentuje mimořádné komplikace.

Pro úplnost uvádím přehled příspěvků MK ČR z pro-gramu záchrany architektonického dědictví a podílů Památkového ústavu v Brně v jednotlivých letech.

Rok	1996	1997	1998
MK ČR - PZAD	7.700.000,-Kč	5.840.000,-Kč	600.000,-Kč
PŮ Brno - podíl	4.317.439,-Kč	969.000,-Kč	180.000,-Kč
Celkem	12.017.439,-Kč	6.809.000,-Kč	3.780.000,-Kč

Obsah předchozích řádků se zatím vracel k dnům uplynulým, neboť má být částečně stručnou zprávou a do jisté míry i zamyšlením a zhodnocením toho, co již bylo vykonáno. Jenže vším, co činíme, směřujeme k budoucnosti. V tom smyslu se již mnoho odehrálo při interních jednáních pracovníků památkového ústavu, zejména však při konzultacích s projektanty. Na jiném místě se zde PhDr. Jan Kozdas zabývá záměrem památkové obnovy i následné prezentace a Mgr. Marta Sedláková předkládá instalační záměry. Pokud se budoucnosti objektu týče, úplně stranou zatím zůstala jakákoli zmínka o provozním zázemí. Tím nechci ani nemožnou říci, že by v reálu byla tato záležitost opomíjena. Naopak, již při posuzování studie a v prvotní fázi projektové přípravy věnovali všichni zúčastnění zmíněné problematice maximální pozornost. Naštěstí mezi námi totiž existuje vědomí prostého pravidla, že kvalita poskytovaných služeb a úroveň prezentace velmi úzce souvisí s kvalitou provozního zázemí. S nepochopením či spíše nedoceněním potřeb provozu památkových objektů jsou ostatně četné zkušenosti.

Bylo vcelku jednoduché vytyčit v projektu návštěvnickou trasu (neboť ta je do značné míry dána kvalitou prostor a logikou jejich návaznosti), umístit pokladnu, prodejnu suvenýrů, strážnici, restauraci, kanceláře, vybrat

místnosti pro pořádání seminářů a podobných akcí spolu s přiměřenou ubytovací kapacitou. Ve všech těchto případech šlo pak již jen o vyřešení větších či menších výsloveně technických problémů. Bylo určeno to důležité, respektive veřejnosti zjevné, volná kapacita objektu se tak ztenčila a my se poté museli potýkat s mnohem většími komplikacemi při plánování dislokace bytových a ubytovacích jednotek pro personál, hygienických zařízení, dílen, garáží, zahradnických prostor. Nepočítáme sice s rozsáhlými depozitáři, ale vytípat pro ně vhodné místnosti také nebylo snadné. Na tomto místě chci ještě poznamenat, že považujeme za velmi užitečné (v některých případech za nezbytné) při projektování různých provozních jednotek zvát ke konzultacím na místě praktiky v tom kterém oboru. Není za tím nedůvěra ve schopnosti projektantů, jen důkladnost, kterou se snažíme uplatňovat v každém ohledu. Tak například při plánování provozního zázemí restaurace a kavárny byl přizván osvědčený restaurátor a kuchařka s letitou praxí, přičemž jejich vyhodnocení vytipovaných prostor pro nás bylo velmi cenné a ušetřilo nám možné komplikace v budoucnosti. Právě tak chceme-li v daných podmínkách docílit ideálního řešení zahradnického provozu, počítáme s nutnou účastí profesionálního zámeckého zahradníka při konzultacích s projektanty. Oproti jiným, již zavedeným památkovým objektům máme nesporně jednu výhodu: Začínáme totiž s prázdnými, vesměs nevyužitými prostorami, což umožňuje přece jen větší variabilitu návrhů a efektivnější postup při obnově samotné.

Co se nyní jeví jako vcelku vedlejší záležitost, jež nikterak nepřekáží dnešnímu provozu, kterou však zcela jistě po dokončení obnovy začneme vnímat jako velmi akutní problém, je stav a způsob využití hospodářského dvora v jižním předzámečí. Současně majiteli, místní společnosti AGRO (což je vlastně nástupce bývalého státního statku), slouží jako garáže a dílny strojového a vozového parku. Jedná se o součást renesanční urbanisticko-architektonické koncepce zámeckého komplexu a já jen doufám, že návrh na památkovou ochranu tohoto objektu bude projednán včas a s kladným verdiktem. I zde totiž hrozí každým okamžikem nenapravitelné škody. Odhlédneme-li od skutečnosti, že dnešní majitel neskýtá sebemenší záru-

ky řádné péče a údržby, umíme si jistě představit nesmírně rušivé působení zemědělského provozu v bezprostřední blízkosti atraktivního zámku a okrasných zahrad. O nutnosti citlivě pojaté klidové zóny (ochranného pásma) obklopující historickou památku tohoto druhu netřeba diskutovat. Velmi intenzívně se mi od počátku nabízí představa koňských stájí a kočárovny. Vůbec ne proto, že je to dnes módní trend. Okolní terén, hustota a dosažitelnost turistických zajímavostí, půvaby krajiny, malý provoz na zdejších komunikacích, velký chov koní v asi 10 km vzdálené obci Dešná, to vše mi pro zmíněný účel připadá takřka předurčující. Přitom by nemuselo jít pouze o sezónní turistické vyjížďky. Proč neuvažovat například také o hipoterapeutických pobytech?

S ohledem na neaktuálnější potřeby se může zdát, že zde nahlížím do příliš vzdálené a mlhavé budoucnosti. Domnívám se však, že zamyslet se nad tímto závažným tématem není zas tak předčasné. V návaznosti na předchozí úvahu nutno připomenout jediný opravdu podstatný (nikoli neřešitelný) problém, jímž jsou dané majetkové poměry ve vztahu k hospodářskému dvoru.

V roce 1996 byla zpracována urbanistická studie jako koncept územního plánu Uherčic, v níž se zpracovatel zabývá mimo jiné toutéž problematikou.⁹⁾ V naprosté shodě s naším náhledem navrhuje (cituji z textové části): „V souladu s programem regenerace a obnovy stimulovat u málo nebo nevhodně využívaných nemovitostí změny vlastnictví.“ Řešení dané situace by nemuselo být až tak rasantní. Pokud by vlastník této nemovitosti přehodnotil způsob využití, konkrétní vhodně zvolená náplň by pak k jeho prospěchu mohla samozřejmě zůstat v jeho režii. Rozhodně by se tak k oboustranné spokojenosti dalo předejít napětí ve vztazích či dokonce konfliktům, které, obávám se, při zachování současného stavu nastanou. Takto formulována jeví se věc asi příliš jednostranně. Přes veškerou snahu o chápání potřeb místní zemědělské výroby nemám ovšem pocit, že bych pro korekci svého stanoviska měla prostor.

V neposlední řadě je žádoucí vnímat tento problém i z širšího hlediska obecních zájmů. Obnova a zpřístupnění významné památky, zahájení činnosti všech jejich provozů bude nepochybně důležitým momentem pro obec.

Zámek samotný jistě nevyřeší zdejší tolik diskutovanou nezaměstnanost, neboť pojme jen velmi omezený počet zájemců. Avšak zpřístupněný památkový objekt může do značné míry ovlivnit zaměstnanost druhotně, přičemž podstatná bude individuální iniciativa. Možnosti výdělků ve službách a řemeslné výrobě se každopádně rozšíří. Úvahy o vhodném využití nemovitosti se pak stanou nutností.

Poněkud bližší časový horizont poukazuje neodbytně na další specifické okruhy otázek. Je řada věcí, které se mají uplatnit vlastně až v okamžiku zpřístupnění, které však musíme s dostatečným předstihem „předpřestavovat“. A to jak doslova – například rostlinný materiál,⁹⁾ tak obrazně. Zde mám na mysli zejména kvantum mobiliáře pro instalační záměry na Uherčicích. O současném rozmístění uherčického srozu, ale taktéž o ostatním collaltovském mobiliáři (svoz Brtnice, Kněžice), sice přehled máme,¹⁰⁾ avšak obávám se, že dosud ne úplný. Pokud je nám známo, většina předmětů se nachází v depozitářích. V jakém stavu, toť zatím otázka, kterou si kladu bez větších iluzí. Zde se, jak je všem zasvěceným známo, dotýkáme bolavého místa. Velmi důvěrně jsem obeznámena například se stavem sedacího nábytku (přes 200 kusů) deponovaného na státním zámku Bučovice. Žalostně na tom byl již v 60. letech, tedy v době nedůstojného skladování na Uherčicích, poté asi do roku 1994 na tom nebyl o mnoho lépe ani na zámku v Jaroslavicích. Problém spočívá v tom, že v našem případě nepůjde o pouhé rozšíření či doplnění zámeckých expozic několika předměty, nýbrž o zcela novou kompletní instalaci značně rozsáhlé prohlídkové trasy (viz příspěvek M. Sedlákové). Chci jen poukázat na fakt, že tím vyvstane potřeba vysokých dotací na restaurátorské práce kumulovaných do poměrně krátkého údobí.

Okruh otázek a problémů souvisejících s provozem zdaleka není vyčerpán. Předchozím odstavcem jsem se však ocitla znovu takřka na začátku, to jest u otázky financí. V rámci této nebývale rozsáhlé akce je dosavadní, případně i budoucí nedostatek peněz to jediné, co nejen mně působí velké starosti. Za sebe totiž jinak mohu říci, že věřím v kvalitní tým, který se při památkové obnově státního zámku Uherčice sešel, a v jeho schopnosti vypořádat se s danými úkoly se ctí a maximální odpovědností.

- 1 Sdružení pro zajištění stavby „památková obnova státního zámku Uherčice“ - PSJ Jihlava a TECHNO-ART Brno.
- 2 Původní raně renesanční jádro zámku - na místě pozdě gotické tvrze - obklopující malé nádvoří v severovýchodní části areálu.
- 3 Podklady k projektům pro stavební povolení 1. až 3. etapy obnovy uložené na Památkovém ústavu v Brně a na správě státního zámku Uherčice.
- 4 Vedoucí oddělení užité fotografie na Střední škole uměleckých řemesel v Brně.
- 5 Ing. Miroslav Bálek, Ústav archeologické památkové péče Brno.
- 6 Nález 30.7.1998: krejcar z období vlády Marie Terezie datovaný 1761.
- 7 V době odkrytí byl sklípek zanesen zeminou. Jelikož se bývalí správci a uživatelé zámku domnívali, že se v rohu průjezdu vstupní věže jedná o poklop kanalizace, vypouštěli do sklepa cisterny různého obsahu. Podle informace jednoho místního pamětníka jej Collaltové užívali k zaledování a skladování zásob masa.
- 8 Ing. arch. Jiří Syrový - urbanistická studie u zadavatele na OkÚ ve Znojmě a OkÚ v Uherčicích.
- 9 Na ploše asi 11 ha máme co do činění s porosty, které jsou dnes ve stavu silně připomínajícím zámek samotný. Vzhledem k tomu, že se jedná o dosti podstatnou součást extravilánu obce, podal PÚ Brno žádost o příspěvek ze státního fondu pro životní prostředí.
- 10 Původní uherčický mobiliář se t.č. nachází na SHZ ve správě PÚ Brno, dalších památkových ústavů nebo jiných organizací: Bučovice, Bítov, Vranov n/D, Jaroměřice n/R, Dačice, Slatiňany, Hrádek u Nechanic, Veltrusy, Březnice, klášter voršilek v Kutné Hoře, Frýdlant, Jemniště, UP muzeum Praha, NG Praha, Vojenské muzeum v Praze. Lze předpokládat, že informace o přesunech uherčického kulturního mobiliáře od 40. let nemáme dosud kompletní. Pokud se týká cízích organizací, jsou uzavřeny smlouvy o převodu s PÚŠC (Veltrusy, Březnice, Kutná Hora) a projednáno navrácení s PÚ Pardubice (Slatiňany, Hrádek u Nechanic) a OkÚ Liberec (Frýdlant). Část mobiliáře bychom měli převážet ještě letos do nově zřízených provizorních depozitářů.

Celkový pohled na uherčický zámek, Anton Heytmann, r. 1909, akvarel, Jaroměřice nad Rokytnou (svoz Brtnice).

Pohled na boční věž s černou kuchyní od jihu, Anton Heytmann, r. 1911, akvarel, Jaroměřice n/Rok. (svoz Brtnice).

Pohled na zámek od jihozápadu, Georg Scheth, r. 1833, akvarel, Jaroměřice n/Rok. (svoz Uherčice).

Pohled na zámek od východu, autor neznámý, kolem roku 1850, pastel, Jaroměřice n/Rok. (svoz Uherčice).

UHERČICE – A CO DÁL...

Zmrtvýchvstání zámku v Uherčicích

PhDr. Jan Kozdas

Schéma stavebně-historického a umělecko-historického vývoje, záměr památkové obnovy a prezentace

Schodiště u domu zahradníka, rok 1968.

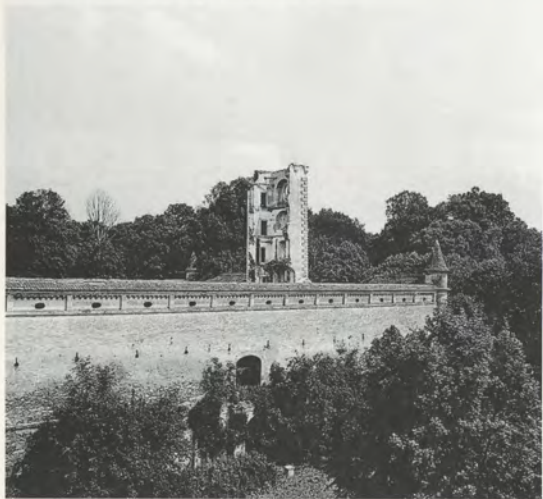
Když 11. 11. 1948 rozhodl tehdejší ministr zemědělství Julius Duriš o tom, že zámek v Uherčicích v dnešním okrese Znojmo, včetně zámeckých zahrad a parků, přiděluje Ústřednímu ředitelství státních lesů a statků, šlo bez větší nadsázky o rozsudek smrti, ke kterému byl tento vynikající památkový soubor odsouzen.¹⁾ Pozdějšími dlouhodobějšími spoluživateli byly vojenské útvary Pohraniční stráže. Brutální a cynická devastace vyvrcholila v 70. letech²⁾. Ještě počátkem 80. let se objevují scestné úvahy o tom, že bude zámek demolován odstřelem. Ale i zcela nedávno jsem zachytil „pragmatické“ náhledy o tzv. strkání peněz do starých barabizen na straně jedné a nedostatku financí kupříkladu na plynofikaci obcí na straně

druhé. Kolem roku 1987 se podařilo devastaci pozastavit, ale to byl již uherčický zámek ve správě Jihomoravského muzea ve Znojmě. Jeho možnosti však byly limitovány a zájem ochaboval, což vyústilo ve snahu zbavit se této zátěže. Nezbyvalo tudíž nic jiného, než předat zámecký soubor v Uherčicích do profesionálních rukou. V roce 1995 jej proto převzal do své správy Památkový ústav v Brně.³⁾ Základní metodické schéma k obnově a k aktivaci zničených památek je v podstatě jednoduché. Heslovitě řečeno vyžaduje tři aspekty: peníze, nejruznější odborníky a odpovídající způsob využití.

Finanční prostředky získává Památkový ústav v Brně od svého zřizovatele, kterým je ministerstvo kultury,

Destrukce renesanční věže – jižní křídlo vstupního arkádového nádvoří, listopad 1970.

Zámecká věž.

a jejich přiměřený tok bude samozřejmě vždy úměrný ekonomické situaci a vůli našeho státu. Nejrůznější odborné kapacity jsou také k dispozici. Základním zdůvodňujícím aspektem je způsob využití, kde by měl být eliminován známý nešvar památkové péče, která sice zpravidla ví, co by nechtěla a co nemůže, ale někdy se jeví, že vlastně ani neví, co by chtěla a co může.

Nejdříve by bylo vhodné alespoň nastínit stavební a umělecko-historický vývoj zámeckého souboru v Uherčicích. Uherčický zámek je někdy uváděn jako učebnice slohů. Do značné míry jí vskutku může být.

Dnes je více než pravděpodobné, že nejstarší sídlo v Uherčicích nebylo opevněnou tvrzí, ale již malým renesančním zámekem; geologické vrty z počátku roku 1996 totiž nezachytily předpokládané zasypané obranné příkoppy.⁴⁾ Gotické a gotickorenesanční tvarosloví, které se dochovalo v tzv. starém paláci je tedy spíše projevem konzervativních provinčních kameníků na samém konci slohového období. Přesto, či právě proto, má neopakovatelné, až jakoby insitní kouzlo. Příkladem může být „pozdně gotická“ klenební síť v přízemí, kde je klenební žebro nahrazeno hřebínkem vytaženým v omítce. Tato nejstarší stavební etapa je kladena k polovině 16. století, kdy Uherčice vlastnili Krajířové z Krajku. Tehdy vzniká severní, východní a jižní křídlo kolem dnešního malého nádvoří, na západě asi uzavřené pouze zdí s bránou. Vzápětí, snad ještě za Krajířů, byla přistavěna věž (dnes s klasicistní a mladší nadstavbou), později její severovýchodní přístavek, jižní, z půdorysu vysunutá černá kuchyně a malá arkáda s cihelnými omítanými sloupky, zpočátku asi bez točitého schodiště v jihovýchodním rohu malého nádvoří. Na drobných klenbách severovýchodního přístavku věže nacházíme intimní štukatérskou výzdobu „české“ renesance. Určitým vrcholem tohoto slohového období je až pitoreskní zahradní štít černé kuchyně s jakoby krystalickou sgrafitovou výzdobou. Obdobné sgrafito, či spíše rytá kresba do zavadlé omítky, je na malém nádvoří.

Mohutná renesanční stavební expanze začíná asi po roce 1570 za Štrejtnů ze Švarcenavy. Nejdříve je zřejmě budováno jihovýchodní nároží s kaplí. Vzápětí dominantní křídla severní a jižní, vstupní nádvoří se vstupní věží (dnes zřícenou), s východní a západní přízemní arkádou a mohut-

Kabinet u banketního sálu, rok 1990.

Interiér letní jídelny, rok 1990.

Místnost v 1. patře u letní jídelny, rok 1990.

Hlavní arkádové nádvoří, rok 1990.

ná dvoupodlažní arkáda na hlavním nádvoří. Ta se patrně z počátku opírala pouze o vysokou zeď. Spojovací křídlo směrem do hospodářského nádvoří zřejmě vzniká ve dvou časových etapách poněkud později (pracovní pára). Renesanční jsou také přízemní hospodářské objekty kolem západního nádvoří, dnes s vestavěným starým zámeckým lihovarem. Vznikají také dnešní dvě renesanční ohrazené zahrady; okrasná jihozápadním směrem (rozárium doloženo až ve 20. st.)³⁾ a užitná severozápadním směrem.

Barokní období upravilo vnější fasády (dnes setřeno úpravou z 20. století), vybudovalo dvě vnější rohová schodiště na hlavní arkádu a upravilo patro této arkády; byla osazena ostění dveří a topenišť. Vrcholný, mimořádně kvalitní barok italské orientace z počátku 18. století se soustřeďuje na rozsáhlou štukatérskou výzdobu vnitřních prostor. To ale již byly Uherčice v držení Heisslerů z Heitersheimu. Zatím je identifikován rukopis vynikajícího italského štukatéra Baldassareho Fontany. Poslední průzkumy ale naznačují, že v Uherčicích počátkem 18. století pracovali dva vynikající štukatéři.⁶⁾ Z Uherčic pochází také řada kamenných barokních soch a dalších

Vstupní brána v hranolové věži.

dekorativních prvků; lze předpokládat, že byly převážně součástí tehdejšího rozlehlého barokního parku situovaného jihovýchodním směrem.⁷⁾ Barokní malířství není v Uherčicích dochováno v takovém rozsahu jako štuk, nicméně je dobré úrovně – malba na způsob pietry dury v bývalém zámeckém divadle a malba na klenbě v přízemí tzv. starého paláce, zřejmě od Georga Werleho.⁸⁾

Klasicismus první poloviny 19. století je v Uherčicích zastoupen hlavně rozsáhlou malířskou výzdobou – banketní sál s navazujícími salonky, tzv. zahradní jídelna s přilehajícími salonky.

Romantizmus klasicistní orientace v Uherčicích zakládá rozsáhlý přírodně krajinářský park a lesopark s drobnými stavbami – romantická kamenná věž, obelisk, altán a pod. Přírodně krajinářské úpravy doplňují stromové aleje vedoucí severovýchodním směrem k altánu a jihozápadním směrem k sousední obci Vratěnín. V Uherčicích najdeme další barokní, klasicistní i mladší cenné stavby, jako jsou sýpka, stáje, ale i rybník s umělým ostrůvkem.

Devatenácté století dotváří celou krajinu výstavbou zděných poklon při cestě do Vratěnína, cihelny a mlýna na severovýchodním konci přírodně-krajinářského parku a lesoparku, zaklenuté studánky aj. S odstupem času se o to více jeví pochybená degradující novodobá výstavba v okolí lesovny (ve formě zámečku) s charakteristickým názvem „Rafanda“ (od slovního základu porafati).⁹⁾

Vraťme se ale k východisku tří základních aspektů nezbytných k obnově a k aktivaci zvláště zdevastovaných památek. Finance jsou pojmem jasným. Termíny nejrůznější odborné kapacity, pokud je provází přívlastek kvalitní, a maximální odborná analýza prováděná rozsáhlými průzkumy, patrně také. Před Památkovým ústavem v Brně tudíž stojí úkol, jakým způsobem, přesněji jakými způsoby, zámecký soubor v Uherčicích využít. Dřívější obecná praxe oscillovala mezi dvěma krajními body. Na jedné straně zemědělská velkovýroba a kasárna a v opačné funkční poloze instalovaná „trasa v papučích“ a tzv. prameník k občerstvení návštěvníků. Dnes je patrný výrazný tlak Gründerské komerce. Nedomnívám se, že je pro památkovou péči šťastné volit pouze obrannou ulitu, byť je to někdy žel i nadále jediný způsob, jak zachovat památku i vlastní odbornou tvář. Také v Uherčicích se objevují

komerční tlaky, ale v jiné, zřejmě přístupné formě, která nabádá k obdobným vstřícným krokům. Základním způsobem využití zámeckého souboru v Uherčicích zůstane samozřejmě pro Památkový ústav v Brně forma klasické návštěvnické prezentace. Jsou navrženy čtyři okruhy s tím, že vstupní nádvoří by bylo volně přístupné. Základní trasa by začínala na hlavním nádvoří nebo v průjezdu mezi vstupním a hlavním nádvořím (podle počasí). Pokračovala by do nejstarší části zámku soustředěné kolem malého nádvoří. – Na tomto místě se uvažuje o menší vstupní orientační instalaci dokumentující zejména devastaci a obnovu zámku. Variantně by mohla být umístěna v pokladně pro návštěvníky nebo v renesančním prostoru pod bývalým hospodářským objektem na vstupním nádvoří, tedy s možností individuální prohlídky. – Dále by šlo o střídou instalaci v místnosti se štukatérskou výzdobou goticko-renesančního charakteru a ve dvou místnostech s malířskou výzdobou (autor patrně zmiňovaný Georg Werle). Dalším prezentovaným prostorem v přízemí se stejně jednoduchou instalací by byla sala terrena. Severozápadním schodištěm by návštěvníci vystoupili do 1. patra hlavní arkády, kterou by prošli jižním směrem. Na jejím konci by vstoupili do západního spojovacího křídla. Zde by jen velmi prostá instalace vrcholila prostorem uváděným jako malé barokní zámecké divadlo. – Původně bylo toto „jeviště“ ale zřejmě zamýšleno jako monumentalizující průchod do dalších reprezentativních prostor. Ještě později asi sloužil jako součást ložnice - alkovny.¹⁰⁾ Dále by prohlídka pokračovala do banketního sálu s navazujícími malovanými salonky v mezipatře v severním křídle zámku (opět střídavá instalace). Návštěvník by prošel chodbou východním směrem a nahlížel do již zmíněných salonků. Tato forma prezentace je navržena proto, že jde o poměrně malé místnosti a uvažuje se zde s tradiční formou instalace bohaté na mobiliář i drobné umělecké předměty. Prohlídka severního křídla by vrcholila místností s krbem vyzdobenou bohatou štukovou výzdobou. Poté by návštěvník vstoupil do prostor tzv. starého paláce. Zde by nejprve nahlédl (jižním směrem) do chodby malého spojovacího východního křídla bohatě vyzdobené štukem a trasa by patrně pokračovala touto chodbou zvanou „andělská“ jižním směrem. Mohla by pokračovat také

Nástěnné malby v pokojích východního traktu.

Interiér pokoje v patře spojky starého zámku s jižním křídlem.

1. patrem malé arkády s cihelnými sloupky. V tzv. Collal-tovském bytě (výše zmiňovaný „český“ renesanční štuk) a ve věži se uvažuje o malé zámecké obrazárně, která by evokovala historické prostředí a nikoliv jen umělecké kvality obrazů. Další atraktivitou návštěvnické trasy by měla být renesanční černá kuchyně. Střídání instalace by měla pokračovat ve třech místnostech s bohatou barokní a klasicistní štukovou i malířskou výzdobou. Prohlídka 1. patra zámku by končila v rohové tzv. zahradní jídelně. Po sestupu do přízemí by byl hlavní prohlídkový okruh ukončen v zámecké kapli. Doplňujícím prvkem instalované trasy i jiných částí zámeckého souboru by měla být odpovídající květinová výzdoba v odpovídajících aranžmá. Nespornou výhodou tohoto řešení prohlídky je pouze jediný výstup návštěvníků do 1. patra

a tudíž jediný sestup do přízemí (vedle nutného sestupu do banketního sálu). Nevýhodou je značná délka, kterou lze redukovat podle zájmu jednotlivých skupin.

Druhý návštěvnický okruh by měl prezentovat rozárium v původně renesanční zahradě. Nástup návštěvníků je možný opět ze vstupního nádvoří. Návštěvník rozária bude zřejmě také provázen průvodcem.

Třetí návštěvnický okruh se předpokládá v prostorách zámeckého lihovaru. Část technologie jeho vybavení vykazuje hodnoty technické památky a jde o zachovaný kompletní celek. I zámeckým lihovarem bude návštěvník procházet s průvodcem.¹¹⁾

Čtvrtý návštěvnický okruh představí původně barokní park a přírodně krajinářský park a lesopark. Zde se bude návštěvník pohybovat volně, ale po vyznačených cestách.

Případné zpřístupnění romantické kamenné věže bude ještě uváženo.

Takto koncipovaná prezentace uherčického zámeckého souboru bude samozřejmě vyžadovat přiměřené provozní zázemí, zejména by nemělo chybět zahradnictví, zvláště uvažuje-li se o rozsáhlé obnově parků a o záměru významnější květinové výzdoby v zámeckých prostorách.

V Uherčicích není farní kostel a církevní obřady jsou vykonávány v obytném domě v obci. Pro významnější církevní akce, včetně možnosti církevních svateb, bude sloužit zámecká kaple. Konání kulturních akcí (koncerty, divadla) se předpokládá v banketním sále a v kapli. Zvláště banketní sál má velmi dobrou akustiku.¹²⁾ Možnosti aktivace funkce zámeckého divadla vyplynou hlavně z dalších restaurátorských průzkumů. Památkový ústav v Brně nevylučuje i možnost pořádat v uherčickém zámku přiměřené a hodnotné společenské akce, kupříkladu odborná sympozia. Pro větší akce tohoto druhu lze přemýšlet o prostorových možnostech banketního sálu, pro menší o tzv. zahradní jídelně. V jižním křídle s relativně skromnější vnitřní výzdobou je navržena učebna, seminární prostora (s případnou možností menší filmové projekce) a související ubytovací prostory se samostatnou společenskou prostorou, které by bylo možné pronajímat školám a podobným organizacím. Při vstupu do zámeckého souboru jsou v bývalých hospodářských objektech navrženy drobné sezónní obchody, např. knihkupectví

a prodejna uměleckých předmětů. V některých hospodářských prostorách se uvažuje o prodejních galeriích současných výtvarníků. Opomenuty nezůstanou ani inspekční pokoje s variantní funkcí apartmá. Nabídka služeb návštěvníkům rozšíří i denní zámecká restaurace v bývalém zámeckém pivovaru a denní cukrárna v přízemí věže v zámeckém parku. Podstatné pro kombinovaný způsob využití objektu bude dodržení pravidla, že mimo návštěvnické hodiny a pracovní dobu mohou jakékoliv cizí osoby i zaměstnanci pobývat na vstupním, hlavním nádvoří i na malém nádvoří pouze za doprovodu kastelána nebo strážného.

Přehlednu-li svůj článek znovu se mi v paměti vybaví vjem, kdy jsem někdy na konci léta 1970 navštívil uherčický zámek a poprvé a zároveň naposled prošel jeho vstupní věží. Trhliny místy dosahovaly několika centimetrů a tvořily dramatické průzory pro pohledy na těžce zkoušený zámek (vstupní věž se zřítíla asi ve čtyři hodiny v noci z 22. na 23. 11. 1970)¹³⁾

Mým pocitem ale nebyla úplná beznaděj, ale zloba vůči nepotrestatelnému zlu. Tehdy jsem samozřejmě nevěděl, že za několik let budu pracovníkem organizace, která bude i nadále tvrdošíjně usilovat o záchranu vynikající zámecké architektury. Velmi často jsem si také kladl otázku, kdo byl, přesněji byli, viníci. Je asi žel v naší povaze a neprofesnosti naší publicistiky, že hledají viníky v „pěšácích“, v tomto případě ve Státním statku a Pohraniční stráž. To byli, podle mého mínění, pouzí knechti, malí vykonavatelé, samozřejmě nikoliv bez viny. Hlavními viníky se mi jeví ti zodpovědní pracovníci rezortu kultury a památkové péče, kteří někdy na konci čtyřicátých let dovolili, aby byl přidělen konfiskovaný zámecký soubor rezortu zemědě-

ství a tím určen pro logicky naprosto nevhodnou funkci. Zámek v Uherčicích je jakoby symbolem chybných iluzí své doby, která nejprve uvěřila líbivé demagogii, aby vzápětí v úžasu sledovala, co vlastně dala do pohybu. Ony chybné iluze dokládá mámení dopisu z 16.5.1947, kdy Jednotný svaz českých zemědělců slibuje, cituji: „Jednotný svaz českých zemědělců, expositura pro zemi Moravskoslezskou v Brně, žádá za přiděl konfiskovaného zámku a parku v obci Uherčicích, okres Moravské Budějovice. Zámecké budovy hodlá použít pro umístění učiliště a internát pro kursisty, jakož i byty pro učitelské síly. Na tento objekt hodlají přemístiti kursy v oboru mechanisace v zemědělství, v oboru rostlinné a živočišné výroby, lesnické kursy, hospodyňské, družstevní a také interní výchovné kursy pro své zaměstnance. Obytných budov má být využito též pro rekreace sociálně slabých JSČZ.“¹⁴⁾

Radikálně jiná situace pak nastala po únoru 1948, což v Uherčicích začíná i vrcholí již uvedeným rozhodnutím tehdejšího ministra zemědělství ze dne 11.11.1948, které zámek přidělilo Ústřednímu ředitelství státních lesů a statků.¹⁵⁾ Zámek poté sloužil zemědělské velkovýrobě, krátce i jako ženská věznice a souběžně rovněž jako kasárna útvarů Pohraniční stráže.

Výsledkem byla brutální a cynická devastace a rozsáhlá, leč marná korespondence doložená ve spisovém archivu Památkového ústavu v Brně.¹⁶⁾

Převodem do správy brněnského Památkového ústavu stanul zámecký soubor v Uherčicích v roce 1995 na další „dějinné křižovatce“. Po excesech let čtyřicátých až sedmdesátých by mělo jít o návrat k přirozené evoluční cestě, a nově i s vysokými odborně památkovými požadavky.

Poznámky:

- 1 Kopie rozhodnutí je uložena v tzv. starém spisovém archivu Památkového ústavu v Brně.
- 2 Spisový archiv a fotoarchiv Památkového ústavu v Brně.
- 3 Autopsie autora příspěvku jako odborného pracovníka Památkového ústavu v Brně.
- 4 Soustavnější archeologický průzkum nebyl doposud prováděn.
- 5 Sběrka fotografií v Rodinném archivu Collaltů, Moravský zemský archiv Brno, fond G169.
- 6 Zatím rozpracované práce a průzkumy odborných pracovníků Památkového ústavu v Brně Mgr. Marty Sedlákové a Mgr. Tomáše Jeřábka.
- 7 PhDr. Jan O. Eliáš, historický průzkum – Uherčice, zámecké zahrady a park, 1996, pracovní podklad na Památkovém ústavu v Brně
- 8 Zjištěno Mgr. Tomášem Jeřábkem z Památkového ústavu v Brně – ústní informace z roku 1996.
- 9 Podrobněji
 - a) Ing. arch. Boleslav Písařík, Zámek Uherčice, diplomová práce, Katedra dějin umění a muzikologie Filozofické fakulty University J. E. Purkyně v Brně, 1973, v kopii pracovní podklad na Památkovém ústavu v Brně.

b) Stavebně-historický průzkum Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů, Praha, 1974, v kopii na Správě státního zámku Uherčice.

c) PhDr. Jan O. Eliáš, historický průzkum - Uherčice zámecké zahrady a park, 1996, pracovní podklad na Památkovém ústavu v Brně.

- 10 Existence monumentalizujícího průchodu do dalších reprezentativních prostor a později malého barokního divadla vyplývá z restaurátorských průzkumů prováděných v roce 1996 uměleckořemeslnou hutí pod vedením Miloše Gavendy z Prahy.
- 11 Ing. Tomáš Flimel a Ing. Jaroslav Sedlák, Lihovar zámku Uherčice – dokumentace technického stavu, 1996, pracovní podklad na Památkovém ústavu v Brně.
- 12 Prověřeno Mistrem Františkem Novotným v roce 1996, virtuóz a pedagog Janáčkovy akademie múzických umění v Brně.
- 13 Viz poznámka 2.
- 14 Dopis je uložen v tzv. starém spisovém archivu Památkového ústavu v Brně.
- 15 Viz poznámka 1.
- 16 Viz poznámka 2.

UHERČICE - A CO DÁL...

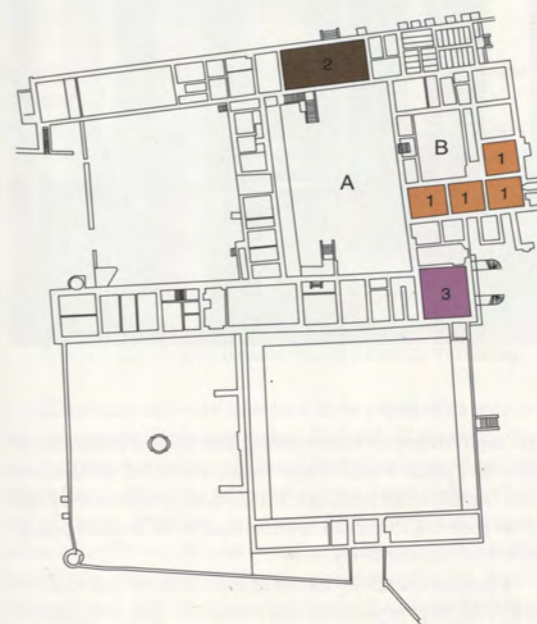
Instalační záměr návštěvnické trasy zámku

Mgr. Marta Sedláková

Rozsáhlá obnova zdevastovaného uherčického zámku je cíleně směřována k zpřístupnění objektu široké veřejnosti a přiměřeně k doplňujícímu kulturnímu využití (koncerty, odborné semináře, programově koncipované výstavy dlouhodobějšího charakteru i drobné sezónní výstavy atd.).

Již po tři návštěvnické sezóny (červenec a srpen 1996, 1997 a 1998) je formou malé atypické prohlídky část zámku prezentována. Bezpečnostně zajištěné hlavní nádvoří, oddělené od staveniště, nabízí první seznámení s architekturou zámku i s jeho historií. Optimističtější náladu po prvních rozpačitých dojmech navodí návštěva částečně

restaurované štukem zdobené zámecké kaple, zasvěcené Panně Marii a později Blahoslavené Juliáně Collalto.¹⁾ Provizorní exteriérové schodiště, zbudované na místě původního zříceného,²⁾ umožňuje vstup do prvního patra zámku. Zde se představuje šest místností spojovacího křídla se štukovou výzdobou z dílny Baldassara Fontany, jejíž bohatost vrcholí v komorním barokním divadle.³⁾ Půlhodinový výklad končí na arkádě, kde instalované fotografie představují další, prozatím nepřístupné, zdevastované interiéry zámku. Tyto jsou konfrontovány s autentickými záběry zámku z doby jeho posledních majitelů.

Pohledy do „andělské chodby“.

Prohlídka přibližuje návštěvníkům poškozený objekt v počátečním stadiu záchranných a obnovných prací poněkud netradičním a částečně i didaktickým způsobem. V nemalé míře prezentuje i práci památkových pracovníků, přičemž neopomíjí představit ukázky celé řady restaurátorských průzkumů a četných sond. Umožňuje tak srovnání vážně poškozených částí

i již realizovaných restaurátorských zásahů a naznačuje množství práce a úsilí, které budou nezbytně předcházet konečné zámecké instalaci. Prohlídka a současně čilý stavební ruch tak tlumočí i určitou naději, že se snad podaří zachránit jedinečné hodnoty.

Původní uherčický mobiliář je představen jen v náznačích. V kapli jsou nainstalovány restaurované novogotické

lavice a obraz Sv. Antonína Paduánského,⁴⁾ v pokojích malá část obrazového fondu z collaltovské obrazárny /rodinné portréty, ikonografické pohledy na zámek z 19. a počátku 20. století/, soubor židlí v různých rozpracovaných fázích restaurátorského zásahu. Každou návštěvnickou sezónou bylo představeno něco navíc z původního mobiliáře zámku. Ohlasy návštěvníků potvrdily, že i takto odvážně pojatá prezentace objektu, dlouhodobě veřejnosti uzavřeného, byla dobrým počinem a neskrývanou výpovědí o dané skutečnosti a o pravém stavu věci. Pro mnohé návštěvníky běžných zámeckých instalací to bylo prvním vážnějším bližším setkáním s devastovanou památkou i s památkovou péčí v praxi. Provizorní prohlídka zámku bude připravena pro návštěvníky Uherčic i v následujících letech. Pokud to dostatek finančních prostředků umožní, dojde samozřejmě k jejímu rozšíření, doplnění a obohacení se záměrem nabízet návštěvníkům aktualizované informace i původní mobiliář. Mnozí z nich bedlivě sledují osudy zámku a doufají, že každý rok budou svědky šťastnějších kapitol příběhu zámku, který byl odsouzen k zániku.

Hlavní instalační záměr předpokládá do budoucna realizovat čtyři návštěvnické okruhy:

- volnou prohlídkovou trasu lesoparku a drobných romantických staveček, vybavenou dostatečným informačním systémem
- prohlídku rosária (na Moravě ojedinělého), doplněnou zřejmě malou expozicí, praktikovanou s průvodcem i samostatně
- prohlídku technické památky, zámeckého lihovaru
- hlavní prohlídkovou trasu zámeckých interiérů (malý a velký okruh, eventuálně suchá a mokrá varianta)

Záměrem zámecké instalace bude především prezentace původního mobiliáře rodiny Collaltů. V důsledku velkých ztrát autentického zařízení budou interiéry částečně doplněny mobiliářem ze svozů zámků, které rodina vlastnila (Brtnice, Kněžice). Jen z malé části budou fondy doplněny z jiných svozů, a to zejména u absentujícího druhu mobiliáře, jako jsou koberce, osvětlovadla atd. Bude samozřejmě přihlíženo k informacím z rodinného archi-

Interiér tzv. letní jídelny.

Salón sousedící s andělskou chodbou.

Interiér salónu vedle letní jídelny.

Východní spojovací zámecké křídlo.

vu,⁵⁾ původním inventářům, fotografické dokumentaci a všem dalším velmi důležitým pramenům, které jsou nyní nezbytným předpokladem přípravy instalace.

V současné době jsou za pomoci Oddělení hradů a zámků Státního ústavu památkové péče v Praze ukončeny lokace rozvozu mobiliáře⁶⁾ a soustředěny informace o jeho stavu.

Památkové ústavy vstřícně přistupují k našim předběžným žádostem. Mobiliář se nachází převážně ve stavu, který vyžaduje komplexní či dílčí restaurátorské práce.

Předpokládaná prohlídková trasa zámku zamýšlí prezentaci zámeckých místností, které budou výpovědí o objektu samotném i o jeho četných interiérových podobách.

Plánovaná rozmanitost trasy je volena ve snaze neopomenout významné akcenty zámku, znázornit náznakovou sporadickou instalaci, uplatnit ji především v historicky starších částech zámku a prezentovat bohatě zařízené „zabydlené“ interiéry z devatenáctého století a prioritně představit klenby a iluzivní výmalbu. Poměrně složitá komunikační situace však vyžaduje harmonicky řešit i provozní problémy s nezbytnými částečnými návraty. I v tomto směru je nutno komunikační dispozici interiéru plně respektovat.

Prohlídka bude zahájena na hlavním nádvoří zámku stručným seznámením se stavební historií objektu a vlast-

Východní spojovací zámecké křídlo.

níckými vztahy. Přes malé nádvoří přistoupí návštěvníci k prohlídce čtyř přízemních místností, mobiliářem zařízenými jen sporadicky. Přesunem přes velké nádvoří se dostanou do saly tereny. Po severozápadním schodišti a průchodu arkádou vstoupí předpokojem do reprezentativních prostorů západního spojovacího křídla s bohatou štukovou výzdobou z dílny Baldassara Fontany. Tyto budou vrcholit prohlídkou barokního divadla. Zmíněné reprezentativní pokoje budou mobiliářem vybaveny velmi střídme, stěny ozdobí portréty členů rodiny Collalto, stropy benátské lustry. Dvě následující místnosti s iluzivní výmalbou stěn budou vykazovat již zabydlenější charakter, docílený nábytkem, drobnými rytinami a bibeloty, a uvedou návštěvníky do tzv. Banketního sálu. Zařízený modrý salonek s květinovým malovaným dekorem, v minulosti jídelna, bude vystřídán salonkem, jež je malířsky pojat jako stan postavený uprostřed přírody. Návštěvníkům budou dále umožněny náhledy do čtyř poměrně bohatě zařízených pokojů, dekorovaných na stěnách opět iluzivní výmalbou. Vybavení se předpokládá v návaznosti na torzo dochovaného nábytku ve slozích klasicismu, empíru a biedermaieru. Prohlídka bude pokračovat prostorami severního křídla do dalších štukem dekorovaných místností, jako je pracovna generála Donáta Heisslera z Heitersheimu a andělská chodba. V tzv. Collaltovském bytě je zamýšlena expozice rodinné obrazové sbírky. Nebude opomenut ani zajímavý náhled do renesanční černé kuchyně a prezentace dalších zařízených interiéru s iluzivní výmalbou, jež budou končit v rohové letní jídelně, zařízené dle zachovaných autentických fotografií. Na závěr prohlídky bude představena zámecká kaple. Vzhledem k absenci kostela v obci se předpokládá, že zámecká kaple bude stejně jako v minulosti i v budoucnu příležitostně sloužit místním farníkům.

Nepopsatelná jedinečnost uherčického zámku bude plně demonstrována i v jeho prohlídkové trase. Rozmanitost jednotlivých místností, interiérové úpravy i zastoupený mobiliář bude scelovat jedna základní myšlenka a to vypovídat o objektu samotném a o jeho spletitých osudech v době historické i té nedávné. Uherčický zámek má svůj genius loci a nepochybně osloví každého návštěvníka. Současný stav zámku je ještě stále živým a bolestným

mementem. Postupná obnova a zpřístupnění veřejnosti snad zahájí důstojnější kapitolu jeho historie.

Poznámky:

- 1 Juliána Collalto (1186–1262), prohlášena blahoslavenou papežem Řehořem XVI. pravděpodobně roku 1841, svátek má 1. září a je uctívána především v Benátkách.
- 2 Obnova předpokládá rekonstrukci původního schodiště dle dochované a poměrně detailní fotografické dokumentace, MZA G 169, 516, karton 467–469.
- 3 V doposud publikované literatuře tato místnost označována jako ložnice s alkovnou. Tomuto účelu v minulosti krátce sloužila, ale domněnku, že zde snad bylo původně barokní divadlo, umocňuje nejen dispozice místnosti na konci enfilády, honosný portál a existence zazděných dveří – zřejmě vstupů na „jeviště“, ale i v jinak sporadických pramenech zachované tři divadelní hry z počátku 18. století.
- 4 Původní inventáře kaple informují o jejím vybavení v době baroka. Na hlavním, dnes nedochovaném oltáři, byla umístěna kopie obrazu Panny Marie z kostela sv. Tomáše v Brně. K nejcennějším relikviím rodiny Collaltů patřil hřeb z Kristova kříže, který zde byl rovněž vystaven.
- 5 Moravský zemský archiv Brno, G 169.
- 6 Státní ústřední archiv Praha, fond SPS-D, č. 201.

Pohled ke vstupu do banketního sálu, současný stav.

UHERČICE – urbanistická studie

Jan Syrový, Zuzana Syrová

Urbanistická studie s náležitostími konceptu územního plánu byla zadána Ing. arch. Jiřimu Syrovému z kanceláře Syrový a Syrová, architekti, na základě výběrového řízení Okresního úřadu ve Znojmě. Urbanistická studie byla projednána jako koncept územního plánu sídelního útvaru a poté zpracován návrh územního plánu. **Jeho projednávání ještě nebylo uzavřeno souborným stanoviskem pořizovatele.**

Pořizovatel zároveň projevil zájem o zhotovení dokumentace v programu Topol, který umožňuje její počítačové zpracování ve formě geografického informačního systému.

Tento dvouzměrný gesystém (dále jen 2D GIS) je soubor dat, která jsou vázána na geometrické objekty (dále entity) ležící v rovině: body, linie a polygony (např. bod značící sochu, linie znázorňující fasádu a obdélník vyznačující dům). Každý takto definovaný útvar má souřadnicový vztažný bod, ke kterému lze připojit neomezené množství informací.

Úlohou územního plánu je stanovit podle tematických vrstev (hranice navržené památkové zóny, ochranná pásma a regenerace památky, činnosti v územním nebo stavebním řízení, funkční využití nebo provoz staveb, doprava, technické sítě, etc.) přiměřený topografický popis stávajícího a navrhovaného stavu v mapě vhodného měřítka (rozdělení objektů na části typu: přední dům a dvorní křídlo, obytný dům, chlévy a stodola; rozdělení parcel nebo návrh repalcelace; vyznačení drobných objektů, významných stromů, ohradních zdí, sklepů, etc.) a připojit k takto získaným entitám datové, textové, foto nebo ikonografické informace popisující a ilustrující regulační zásady. Přitom počítač umožňuje jakékoli zvětšení načteného podkladu (v našem případě digitalizované mapy evidence nemovitostí v měřítku 1 : 2000), takže není problém i topograficky zachytit jakékoli množství entit (detaily půdorysů, fasád, dlažeb, zeleně, etc.).

Cílem řešení je:

- 1) Zkvalitnit a urychlit územní a stavební řízení v rámci schváleného územního plánu a posílit vliv autorského týmu na dosažení výsledku územního plánu.
- 2) Odstranit nebo alespoň snížit právní nejistotu ze strany dotčených orgánů státní správy a stavebního úřadu, kterou může vlastníkům nemovitostí přinášet možnost různého výkladu nedostatečné a nejednoznačné textové a grafické části běžné územně-plánovací dokumentace.
- 3) Eliminovat improvizaci jednotlivých úředníků státní správy (památkovou péči nevyjímaje) a omezovat možnost vytváření málo kompetentního nebo korupčního prostředí při rozhodování.
- 4) Vytvořením GIS zlevnit proces pořizování územně-plánovací dokumentace v dlouhodobé perspektivě. V deseti až patnáctileté periodě lze modifikace již založeného GIS provádět efektivněji a kvalitněji.

Obec Uherčice nemá schválenou územně-plánovací dokumentaci. Územně-plánovací podklad pořízený v roce 1984 se změnou společenských podmínek po listopadu 1989 zastaral. Vzhledem k probíhající rekonstrukci státního zámku Památkovým ústavem v Brně a vzhledem k sousedství Evropské Unie s blízkým rakouským hraničním přechodem má obec nyní zcela odlišné předpoklady k dalšímu rozvoji.

Uherčice postrádají územní plán pro rozvoj obce, řízení regenerace historického jádra a regulaci nové výstavby uvažované na severozápadě. Pro optimalizaci prostorového vývoje byl vypracován návrh územního plánu sídelního útvaru, která má splnit tyto cíle:

- 1) Zajistit zachování architektonických a urbanistických hodnot a navrhnout další rozvoj prostorového uspořádání v historickém jádru tak, aby byly odstraněny urbanistické a architektonické závady

- 2) Naznačit regulační prvky prostorové, provozní a funkční regulace, jakož i regulace činností při územním a stavebním řízení v rozsahu celého zastavěného území rovněž na úrovni územního plánu zóny.
- 3) Zajistit dostatečné plochy pro usměrněný a koordinovaný rozvoj na pozemcích zamýšlených obcí pro výstavbu.
- 4) Inspirovat rozvoj architektury, urbanismu, zlepšení životního prostředí, vybavení území, služeb a podnikatelských aktivit.
- 5) Navrhnout přiměřené kapacity dopravní a technické infrastruktury.
- 6) Navrhnout zásady obnovy a doplnění zeleně v intarvilánu a v celém katastru.
- 7) Navrhnout řešení vhodné etapizace rozvoje.

Byly provedeny následující průzkumy a rozbor:

- průzkum stávajícího stavu nemovitostí – mapové podklady byly doplněny reambulací situace dle průzkumu v terénu (březen 1996) a s využitím leteckého snímku z 9. července 1993.
- průzkum retrospektivního vývoje sídla – porovnání digitalizované kopie mapy stabilního katastru z roku 1824 se stávající mapou evidence nemovitostí
- průzkum evidence památek
- sídelně historický průzkum, architektonické a urbanistické hodnocení
- průzkum funkčního a provozního využití parcel a objektů
- průzkumy a rozbor dopravní infrastruktury
- průzkum technické infrastruktury
- průzkum přírodních podmínek a zeleně
- rozbor návrhu záboru zemědělského půdního fondu

Základní text:

Výsledky průzkumů jsou zpracovány v databázi FoxPro for Windows 2.6 a připojeny k topologicky orientované mapě v programu Arc View 2.1b a 3.0 (a Topol for Windows 3.002). Jsou základním článkem

budoucího geografického informačního systému Uherčic i 2D GIS pro územní a stavební řízení příslušného stavebního úřadu.

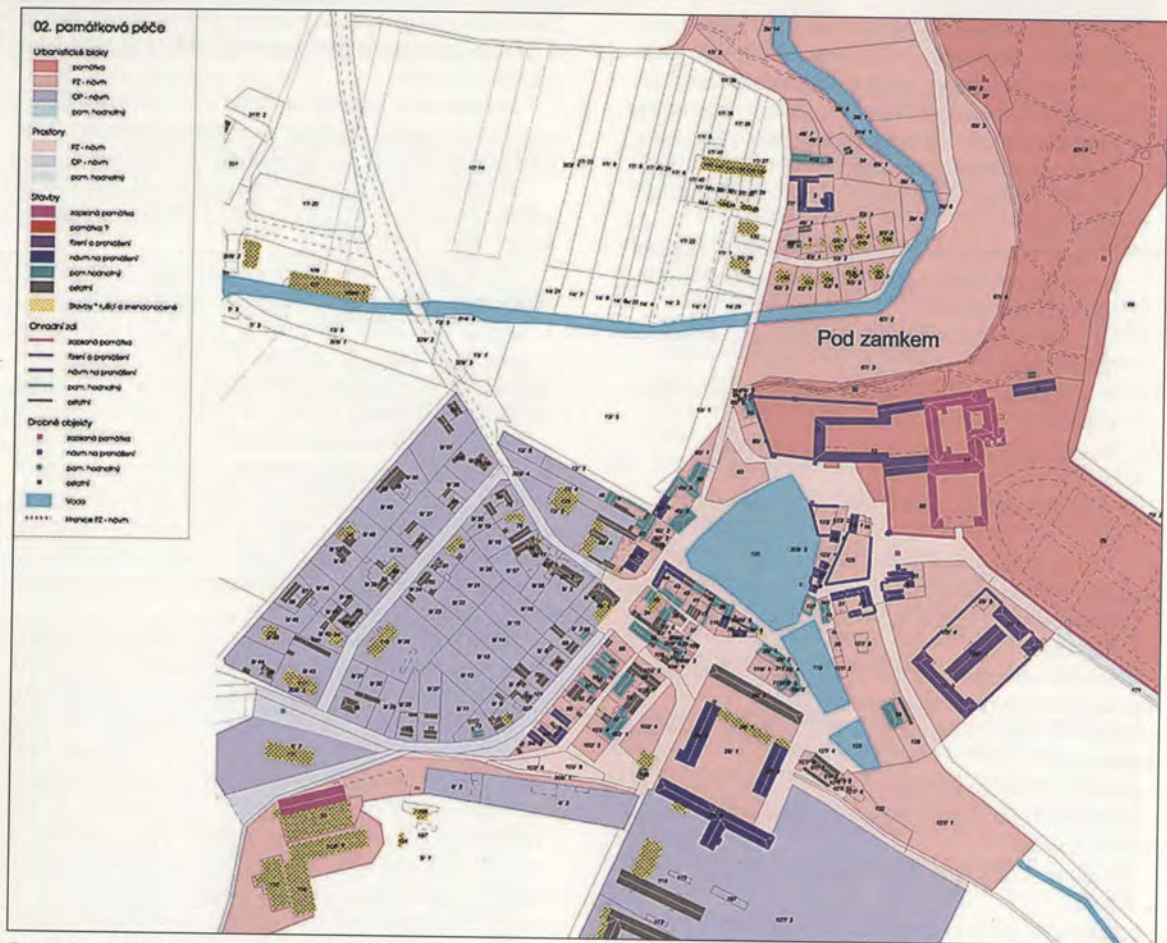
Urbanistický koncept opírající se o výsledky retrospektivního bádání doplňuje na několika místech v historickém jádru zaniklou urbanistickou strukturu.

Předmětem řešení je celé zastavěné území obce včetně oddělené části dvora Mitrova v měř.: 1 : 2000 a celý katastr obce v měř.: 1 : 10 000.

Východiskem pro návrh rehabilitace hodnotných prostor historického jádra bylo porovnání stávajícího stavu s mapou stabilního katastru z roku 1824 zvětšenou v programu Topol do měřítka 1 : 2000 (formou jejího průmětu do dnešního podkladu, které umožnilo přesnější identifikaci urbanisticky stabilních úseků, zaniklých objektů a struktur, a usnadnilo rozhodování o zachování respektive o obnově urbanistické struktury a prostorové regulaci v těchto úsecích). Vývojově mladší části obce jsou přesněji specifikovány analytickým průmětem mapy stabilního katastru do stávajícího stavu. Tento rozbor ukazuje pozoruhodnou stabilitu urbanistické struktury historického jádra v průběhu posledních 174 let.

Jako další základní podklad byl proveden inventarizační stavebně historický průzkum řešeného území, jehož výsledky jsou obsaženy v textových polích databáze a jsou znázorněny na ve výkrese architektonického rozboru a urbanistického hodnocení s vyznačením hodnoty jednotlivých objektů a jejich částí; z těchto hodnot byla následně stanovena z územního a stavebního řízení vyplývající regulace činností, nutnost jejich zachování nebo naopak architektonické úpravy. Stavebně historický průzkum identifikoval architektonické a urbanistické hodnoty v řešeném území a sloužil pro stanovení stavebních a uličních čar, doporučených stavebních hranic i výškové regulace.

Regulace činností v územním a stavebním řízení je předepsána s cílem regenerace architektury a urbanismu a rozvoje ostatních nemovitostí. Záměrem je dosáhnout vysokou kvalitu obytného prostředí v historické zástavbě s nejvyšším komfortem soudobého technického vybavení a eliminovat degradaci uplynulých desetiletí.

Památková ochrana.

Výšková (prostorová) regulace je předkládána v souladu s retrospektivním vývojem historického jádra do roku 1948. (Počty nadzemních i podzemních podlaží jsou uvedeny v připojené databázi ke grafickému podkladu.)

U funkční regulace převažuje návrh smíšeného využití objektů. Podmínka ponechání nebo zřízení

minimálně jedné bytové jednotky na každé stavební místo se jeví jako dostačující pro zachování optimálního sociálního prostředí historického jádra. V případě parcel nevhodných pro bydlení jsou navrhovány pro doplnění struktury v historickém jádru podnikatelské (obchodní) plochy bez bydlení.

Naše koncepce vychází z přesvědčení, že pro trvale udržitelné uchování identity sídla, jeho genia loci, je třeba vždy stanovit minimální rozsah území urbanistické stability. V našem případě toto území zahrnuje celou plochu námi navržené památkové zóny a navrhovaného ochranného pásma památkové zóny. Celé území urbanistické stability (dále jen ÚSUS) by mělo být v úplnosti zahrnuto do autory navržené památkové zóny (respektive zahrnuto do autory navržené památkové zóny)

Urbanistické obvody (dále jen urbany), které jsou základním prvkem urbanistické regulace, jsou rozlišeny jako – urbanisticky stabilní

- novodobá indiferentní struktura
- parcely vyžadující urbanistický zásah
- záměry, ke kterým je třeba zpracovat zastavovací plán.

Provozní regulace dopravní části předkládá řešení dopravy požadované obcí a investorem obnovy zámku.

Technickou infrastrukturu je třeba dobudovat. Jako veřejně prospěšné stavby jsou navrženy vodovod a kanalizace.

K zabezpečení ochrany krajinného rázu katastru je v první řadě potřebné zachovat všechny přirozené i člověkem vytvořené estetické dominanty vytvářející charakteristický krajinný rámeček. Zákon č. 114/1992 Sb. (o ochraně přírody a krajiny) stanovuje kategorii významných krajinných prvků jako ekologicky, geomorfologicky nebo esteticky hodnotných částí krajiny, které utváří její typický vzhled nebo přispívají k udržení její stability (§ 3 písm. b). Významnými krajinnými prvky jsou lesy, rašeliniště, vodní toky, rybníky, jezera, údolní nivy a dále jiné části krajiny, které příslušný orgán ochrany přírody zaregistruje podle § 6 výše citovaného zákona.

V případě krajiny Uherčic je vhodné ochranu vztáhnout na větší část katastru. Pro tento účel existuje legislativní opora na příklad v zákoně č. 114/1992 Sb., kde se v § 12 odst. 1 píše:

„Krajinný ráz, kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umístování a povolování staveb mohou být prováděny

pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny, harmonické měřítko a vztahy v krajině.“

Krajinný ráz katastru Uherčic by bylo vhodné doplnit o výsadby nových lipových stromořadí, která doplní výsadby z období barokních i romantických úprav v katastru.

Celkové předpoklady rozvoje obce jako celku jsou poměrně příznivé. Obec má dostatek vhodných obecních pozemků, dostatečnou síť komunikací a dostatek prostorových rezerv jak ve stávajících objektech, tak i na volných plochách. Základní formou rozvoje by měla být obnova a modernizace stávajících objektů. Na západním okraji obce je možnost rozvoje smíšené i průmyslové zóny na pozemcích Jihomoravských dřevařských závodů. Tento okraj obce, vymezený novou komunikací, poskytuje dostatek prostoru i ve výhledu pro rozvoj nové bytové a občanské výstavby pro celou obec. Enkláva staveb u lesovny by neměla být rozšiřována a ve výhledu je určena na dožití. Areál bývalého státního statku je další rozvojovou plochou pro zemědělskou a průmyslovou výrobu. Dvůr před zámkem i barokní sýpka by měly být využity pro rozvoj služeb turistického ruchu.

Za svůj cíl považovali autoři také hledání cest, jak přispět k realizaci rozvoje obce, především v souvislosti s Programem záchrany architektonického dědictví a Programem obnovy vesnice.

Autorský tým urbanistické studie:

Ing.arch. Jiří Syrový, Ing.arch. Zuzana Syrová,
Technická infrastruktura: Ing.Jiří Růžička, Ing.Milan Jokl,
Ing.Zdeněk Pavlovský
Životní prostředí, zeleň, ÚSES, ZPF: Ing.Draga Kolářová, RNDr.Josef Glos
listopad 1995 – prosinec 1997

Poznámky:

- 1 Nosiče dat typu CD-ROM mohou obsahovat dosud největší množství rychle přístupných dat. Autorský tým může ke všem entitám připojit potřebná regulační opatření v dostatečném rozsahu textů, grafických značek nebo identifikačních fotografií,

a tak zpřesnit proces schvalování územního plánu a usnadnit úřadu vydání stanoviska k územnímu a stavebnímu řízení. Typickým by se mohlo stát úřední konání typu: „Vyhledej na obrazovce a tiskni rozhodnutí“ namísto dnes obvyklého: „Zařaď žádost na konec řady spisů a až na něj přijde řada, tak „ad hoc“ vymýšlej podmínky územního řízení nebo zastavovací podmínky pro stavební povolení“.

Odstraní se tím i improvizovaná rozhodnutí více nebo méně odporující schválené územněplánovací dokumentaci a rozvojovým programům samosprávy.

2 GIS lze levně rozmnožovat (okolo 300,- Kč/ 1 kopii) dle potřeb dotčených orgánů a všechny rozsáhlé informační soubory mohou úředníci prohlížet a vydávat rozhodnutí dle naprosto totožných podkladů na různých úrovních státní správy a samosprávy. Přitom náklady na výpočetní zařízení a programové vybavení stále klesají.

Běžné územní plány se pořizovaly pouze ve 3 kopiích (cena kopie asi 3000,- Kč/ kopii a byly umístěny pouze v obci, na stavebním úřadě a u okresního úřadu v jedné kopii, s kterou se obtížně manipulovalo. Pouze v obci mohly být vyvěšeny grafické části v plném rozsahu. Na stavebním úřadě spravujícím desítky obcí musely být uloženy a nepohodlně prohledávány. Přitom obsahují v měřítku 1 : 2000 poměrně málo grafických a textových informací, které musí být dostatečně obecné. Pro rozhodování poskytují obvykle méně informací, než je třeba.

3 Informační systémy jako veřejně přístupné soubory dat umožňujících pouze čtení a ne zápis mohou všichni účastníci řízení kontrolovat a konfrontovat s vydanými rozhodnutími. Při mnoha snadno a rychle dostupných kopiích pak nelze regulaci přizpůsobit partikulárním zájmům neschváleným při veřejném projednání územního plánu samosprávou. Proto by měly být územně plánovací geografické informační systémy přednostně zaváděny (pořizovatelem investovány) od území s největší koncentrací architektonických a urbanistických hodnot a s nejrozsáhlejšími investičními záměry.

4 Informační systémy, které jsou rutinně nasazeny zlev-

ňují v každodenní práci rozhodovací procesy. Jejich aktualizace a varianty jsou nenáročné na čas a investice. Zatímco při zavádění GIS je prvotní investice vyšší, při trvalém používání se náklady velmi rychle vrátí, dle odborného odhadu asi během 3 - 4 let, u složitých urbanistických struktur během několika měsíců.

5 Seznam pozemků pro výstavbu rodinných domků (Stavoprojekt Jihlava, červen 1984) znamenal ve vývoji obce dosud nejvýznamnější narušení historicky vzniklé urbanistické struktury a velmi rušivě zasáhl do kompozice zámeckého parku. Průzkumy a rozborů pro program obnovy vesnice z roku 1993 jako územně plánovací podklad nemohly rovněž nahradit chybějící územně plánovací dokumentaci.

Podklady pro zpracování urbanistické studie:

Mapa stabilního katastru - originál (1824) s reambulacemi v měřítku 1 : 2880 (Ústřední archiv geodézie a kartografie v Praze)

Mapa stabilního katastru - císařský otisk (1824) v měřítku 1 : 2880 (Moravský zemský archiv v Brně, dále jen MZA)

Indikační skica mapy stabilního katastru v měřítku 1 : 1440 (MZA Brno),

Program obnovy vesnice, průzkumy a rozborů a průvodní zpráva, Stavokonstrukce spol. s r.o., Znojmo, Ing. arch. Ivan Svoboda, březen 1993

Sčítání lidu, domů a bytů 1991, Český statistický úřad v Brně

Evidence obyvatel Českého statistického úřadu v Brně z let 1989 až 1995

Seznam nemovitých kulturních památek a seznam objektů navržených k zapsání do státního seznamu nemovitých kulturních památek, Památkový ústav v Brně

Karty nemovitých kulturních památek, Památkový ústav v Brně, 1966-1993

Cyklistické stezky v oblasti, Urbanistické středisko Brno, 1992

Generel územního systému ekologické stability, RNDr. Kolejka, září 1995

Studie a záměry v řešeném území, 1996

Digitální mapa evidence nemovitostí řešeného území, neaktualizovaný stav, 1995

Rastrový soubor Zabaged 2 celého katastru, digitalizovaný nad mapou 1 : 10000

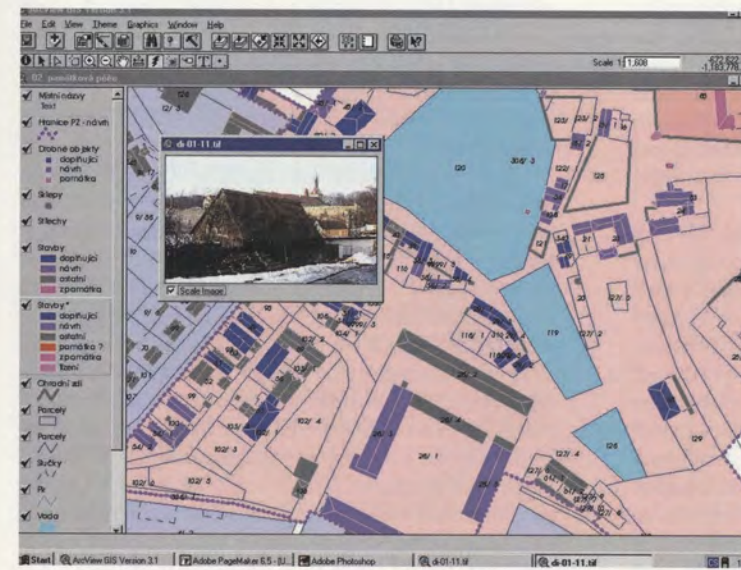
Vrstevnice digitalizované nad státní mapou odvozenou v měřítku 1 : 5000

Kanalizace, ČOV a vodovod, prosinec 1992, Aquatis Brno, Ing. Stašová

Přepracovaná kanalizace, ČOV a vodovod, březen 1996, Aquatis Brno, Ing. Šebesta

Barevný letecký snímek z 9.7.1993, Aerofot, cca 1 : 2000, Ing. Jan Vondra, 10 ks nevyrovnaných leteckých snímků

V obci je řada významných stavebních památek, kromě zámku a celé řady staveb a soch v zámeckém areálu jsou to: hospodářský dvůr proti zámku, hospodářský dvůr v místní části Mitrovce, dům správce panství čp 4, další hospodářský dvůr s čp 35 (p.č. 28/1-7) za rybníkem, panská sýpka, haltýř u čp 10, řada soch a božích muk a dále domy čp 81 lesovna, hospodářská část bývalého mlýna čp 44, hostinec čp 48, klasicistní domky čp 21, 22 a 28 (stavby klasicistní a historizující) a domek z dělnické kolonie čp 47.

Připojení orientační fotodokumentace v geografickém informačním systému (Arc View 3.0)

Vznik vsi a tvrze Nové Uherčice z hlediska archivních pramenů

Dalibor Hodeček

Přestože o stavebním vývoji zámku v Uherčicích bylo napsáno již mnoho, dosud se nestaly předmětem zájmu badatelů okolnosti vzniku tohoto objektu. Autoři dosud publikovaných studií a dalších textů vztahujících se k této problematice buď ponechávají otázku datace nejranějších fází stavebního vývoje uherčického zámku (respektive tvrze) zcela stranou, nebo se jí zabývají pouze okrajově. Vesměs se omezují na stručné konstatování, že pozdně gotická tvrz vznikla „zřejmě brzy“ po roce 1493, nebo naopak pochybují o tom, že by Nové Uherčice s tvrzí existovaly již v roce 1541.¹⁾ Archivní prameny přitom zprávu o roce 1541 potvrzují.

Pro pokud možno nejpřesnější určení doby zahájení výstavby Nových Uherčic je nezbytný pokus o rekonstrukci sledu majitelů hradu Cornštejna a vratěnského zboží. Do roku 1487 držel cornštejnské panství, ke kterému tehdy patřila zřejmě i část pustých Uherčic, Wolfgang Krajíř z Krajku na Bystřici. Ten rozdělil svůj majetek mezi syny, přičemž Cornštejn připadl Lipoltovi a Jindřichovi. Wolfgang později svou závěť ještě dále upřesňoval, toto ustanovení však zůstalo v platnosti.²⁾ Wolfgang zemřel krátce po 20. prosinci 1490.³⁾

Držbu nově založeného cornštejnského panství (mj. též pusté vsi Uherčice s poplužním dvorem) Lipoltovi potvrdil v roce 1493 král Vladislav Jagellonský.⁴⁾ Téhož roku mu byl intabulován zbytek uherčického zboží, který mu prodala abatýše a veškerý konvent oslavanského kláštera.⁵⁾ Lipolt, minimálně v letech 1493-1504 nejvyšší sudí zemský, pak spravoval panství až do své smrti, která ho zastihla mezi 27. dubnem 1515 a 14. listopadem 1516.⁶⁾ Jeho bratr Jindřich sídlil na Dačicích, ale zůstal spolujednatel Cornštejna, jak vyplývá z vydavatelské činnosti obou bratrů.⁷⁾ Po smrti Lipolta se panství ujal Jindřich. Asi v roce 1524 předal jeho správu svému synovi Volfovi mladšímu z Krajku.⁸⁾ Po Cornštejně se pak piší oba ještě

v roce 1526.⁹⁾ Mezi lety 1526–1531 byl Cornštejn prodán Jindřichovi z Lichtenburka.¹⁰⁾ Volf mladší zřejmě přesídlil na tvrz ve Vratěnině, jak o tom svědčí přídomek z roku 1528.¹¹⁾ Na Vratěnině je uváděn ještě v roce 1532.¹²⁾ Jeho otec se patrně nejčastěji zdržoval v Dačicích.

Pro dějiny Uherčic jsou klíčová 30. léta 16. století. Tehdy totiž stároucí Jindřich Krajíř z Krajku (zemřel mezi léty 1540 a 1544) rozdělil svůj majetek mezi syny Volfa ml., Lipolta, Jana a Václava.¹³⁾ Dačice zřejmě postoupil svému synovi Volfovi staršímu z Krajku na Landštejně, nejvyššímu kancléři království českého v letech 1537–1542.¹⁴⁾ Volf mladší se usadil v Čechách. Byl znám podporou Jednoty bratrské a v roce 1547 se aktivně účastnil stavovského povstání, za což byl králem potrestán.¹⁵⁾ Lipolt se v letech 1538–1551 píše po Vratěnině a Jan je již v roce 1540 (!) uváděn na Nových Uherčicích.¹⁶⁾ Na tvrzi, vsi a statku Nových Uherčicích pak Jan Krajíř z Krajku pojišťuje věno své manželce Anně z Huburku, což je intabulováno v roce 1548.¹⁷⁾ Jako majitel je zmiňován ještě v roce 1549.¹⁸⁾

Janův bratr Václav zřejmě žádný nemovitý majetek od otce nezískal, jisté však je, že v letech 1539-1552 vlastnil tvrz a ves Mnich nedaleko Kamenice nad Lipou.¹⁹⁾ Proslavil se zvláště při výpravě české šlechty do Janova v letech 1551–1552, při níž měl možnost se blíže seznámit s italskou architekturou tehdejší doby.²⁰⁾ Nové Uherčice držel určitě v letech 1553–1560 a po Lipoltovi získal též Vratěnin.²¹⁾ Zřejmě se také zapsal do stavebních dějin uherčické tvrze, jak napovídá tympanon nad branou s letopočtem 1554. V roce 1560 prodal Nové Uherčice spolu s Vratěninem svému vzdálenému příbuznému Adamovi Volfovi Krajířovi z Krajku na Jaroslavcích, který je krátce poté postoupil dolnorakouskému pánovi Volfovi Streunovi ze Švarcenavy (von Schwarzenau).²²⁾ Václav si podržel Mladoňovice. Zemřel v roce 1566. Pochován byl v Dačicích.²³⁾

Na základě výše uvedené posloupnosti majitelů bych si dovolil vyslovit hypotézu o době vzniku tvrze v Nových Uherčicích. Jan je v roce 1531 zmiňován ještě bez „uherčického“ přídomku a na Vratěnině ještě o rok později sedí jeho bratr Volf mladší.²⁴⁾ Na počátku 30. let bylo bývalé cornštejnské panství dočasně administrováno z Vratěnin.²⁵⁾ K rozdělení majetku mezi bratry došlo v rozmezí let 1532-1538.²⁶⁾ V roce 1538 se na Vratěnině totiž už uvádí Lipolt (přičemž jeho bratr Volf ml. žil převážně na statcích v Čechách). Jestliže se další ze sourozenců Jan v roce 1540 píše po Nových Uherčicích, považují za velice pravděpodobné, že sem i přesídlil. V letech 1532-1538 snad tedy vznikla i zdejší tvrz, respektive byla v tomto období zahájena její stavba.²⁷⁾ Pro úplnost uvádím, že prameny o Nových Uherčicích před r. 1540 mlčí.

Poznámky:

- 1 Muk, Jan ml. - Lancinger, Luboš: Stavební vývoj zámku v Uherčicích na Znojemsku, *Vlastivědný věstník moravský*, 32, 1980, č. 2, s. 194. Těž Písařík, Boleslav: *Zámek Uherčice*. Diplomová práce katedry dějin umění a muzikologie filosofické fakulty UJEP v Brně, Brno 1973, s. 9. Posledně jmenovaná práce nesprávně cituje (resp. chybí odkaz na stranu) údaje z díla Františka Josefa Schwoye: *Topographie vom Markgrathum Mähren, Dritter Band*, Wien 1794, kde se na s. 289 (Vratěnin) a s. 421 (Uherčice) údaj o roku 1541 vůbec nevyskytuje. Schwoy uvádí Nové Uherčice poprvé v souvislosti s rokem 1544.
- 2 Pelikán, J.: Dělení zboží Krajířů z Krajku v r. 1487. *Časopis Společnosti přátel starožitností českých*, 36, 1928, č. 1, s. 133-138.
- 3 *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526*, díl I, svazek 2/2 (red. František Beneš a Karel Beránek), Praha 1975, s. 876, č. 3736 (regist listiny, jejíž originál je uložen v SÚAr Praha, L II 358).
- 4 ZDb II (ed. Tomáš Kalina, Praha 1950), s. 54-55, č. 178.
- 5 Tamtéž, s. 58, č. 200.

- 6 MZAB, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 737, Půhony brněnské, fol. 129 v, 221 r.
- 7 Křížek, František (ed.): *Dačický listinář*, Dačice 1941, s. 39-42, č. 25. Listina z 27. 2. 1498 vydaná na Cornštejně, kterou bratři Lipolt a Jindřich potvrzují dačickým právo na odumřr.
- 8 Volf mladší z Krajku se psal po Cornštejně již r. 1524. Srov. MZAB, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 740, Půhony brněnské, fol. 110 r.
- 9 MZAB, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 740, Půhony brněnské fol. 184 r-v, 187 v a listina z 10. září 1526 (SOkA Jindřichův Hradec, Cech řezníků Dačice, I-1).
- 10 Dne 10. září 1526 ještě Jindřich z Krajku vydává na Cornštejně listinu, kterou potvrzuje na žádost řeznického řemesla z městečka Dačic jeho cech a řád (SOkA Jindřichův Hradec, Cech řezníků Dačice, I-1), ale dne 15. prosince 1531 byl Cornštejn již prodán (MZAB, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 742, Půhony brněnské, fol. 111 v). Protože se Volf mladší r. 1528 uvádí na Vratěnině, je pravděpodobné, že Cornštejn se dostal do majetku Lichtenburků mezi léty 1526-1528. Další výzkum této problematiky bude nezbytný.
- 11 MZAB, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 740, Půhony brněnské, fol. 365 v.
- 12 MZAB, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 742, Půhony brněnské, fol. 106 r.
- 13 V roce 1539 Jindřich Krajíř z Krajku ještě žil (MZAB, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 744, fol. 92 r), v roce 1544 byl již mrtvý (srov. Křížek, František: c. d., s. 48, č. 28).
- 14 Křížek, František: c. d., s. 47-48, č. 27. Je možné, že jako odstupné získal Jindřichův syn Volf ml. od Volfa st. zástavní právo k hradu Točník (srov. Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Západní Čechy. Ved. aut. kol. Miloslav Bělohlávek, Praha 1985, s. 352).
- 15 Janáček, Josef: *České dějiny*. Doba předbělohorská 1526-1547. *Knihy I - Díl II*, Praha 1984, s. 323.
- 16 Lipolt je na Vratěnině zmiňován již r. 1538 (MZAB, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 743, Půhony

brněnské, fol. 342 r) a sedí zde ještě v roce 1551 (Hosák, Ladislav: Historický místopis země Moravskoslezské, Brno 1938, s. 176), Jan na Nových Uherčicích zmiňován poprvé r. 1540 (MZAB, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 744, Půhony brněnské, fol. 298 v).

- 17 ZDb II (ed. Tomáš Kalina, Praha 1950), s. 333, č. 193.
 18 Tamtéž, s. 339, č. 217.
 19 Písařík, Boleslav: c. d., s. 124, pozn. č. 46.
 20 Pánek, Jaroslav: Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance. Praha 1989, s. 70.
 21 ZDb II, s. 360, č. 276.
 22 Muk, Jan ml. - Lancinger, Luboš: c. d., s. 195.

- 23 Březan, Václav: Životy posledních Rožmberků (ed. Jaroslav Pánek), Praha 1985, s. 210
 24 Jan z Krajku zmiňován bez přídomku 15. prosince 1531 (MZAB, A 3 Stavovské rukopisy, inv. č. 742, Půhony brněnské, fol. 111 v)
 25 Volf mladší odsud řídil panství asi v letech 1528-1534.
 26 Bližší specifikace snad bude možná, jestliže budou probádány archivní fondy SÚAr v Praze, SOA v Plzni a SOA v Třeboni pobočka Jindřichův Hradec.
 27 Vznik tvrze před r. 1532 nelze předpokládat. Důvodem pro zahájení stavby mohlo být až přidělení části bývalého cornštejnského panství Janovi Krajířovi z Krajku.

Pohled na zámek; A. B. Kunike, r. 1833 (Moravská zemská knihovna).

Majitelé statku Uherčice

do 1310

Isolda, manželka Matěje z Fulštejna

1310 (konfirmováno 1312) – 1493

oslavanský klášter (díl statku)

1481 – 1487 (zmínka)

Volfgang Krajíř z Krajku a z Bystřice (zemřel po 20. prosinci 1490)

1487 – 1515/ 1516

Lipolt Krajíř z Krajku na Cornštejně

1487 – asi 30. léta 16. stol.

Jindřich Krajíř z Krajku na Dačicích (na Cornštejně uváděn ještě 1526, zemřel mezi lety 1540 a 1544)

1524 – 30. léta 16. stol.

Volf ml. Krajíř z Krajku na Cornštejně a Vratěnině (na Vratěnině uváděn ještě 1532, zemřel po r. 1547)

1540 - 1549

Jan Krajíř z Krajku na Nových Uherčicích (1531 zmiňován ještě bez „uherčického“ přídomku a jeho bratr Lipolt uváděn v letech 1538 – 1551 na Vratěnině)

1553 – 1560

Václav Krajíř z Krajku na Vratěnině a na Nových Uherčicích (zemřel r. 1566)

1560 (intab. 1564)

Adam Volf Krajíř z Krajku a na Jaroslavicích

1561/ 1562 (intab. 1564) – před 1576

Volf Streun (Sstreyn, Strein, Štrejn) ze Švarcenavy (von Schwarzenau) a z Hertnštejna

před 1576 – 1614/1617

Jan (Hanuš, Hans) Volfart Streun (Strein, Strejn, Štrejn) ze Švarcenavy (von Schwarzenau)

1614/1617 – 1628

Hanuš Jiří Streun (Strein, Strejn, Štrejn) ze Švarcenavy, vnuk Jana (Hanuše) Volfarta (asi do r. 1619 regentkou Alžběta Streunová, rozená z Hofkirchu)

1628 – 1641

Jakob Berchtold (nar. 1585)

1641 – 1690

František Benedikt Berchtold (nar. 1631) (spolumajitelé jeho bratři Matyáš Arnošt a Jakub Filip)

1690 – 1692

dědičky po Františkovi Benediktovi Berchtoldovi,
Marie Josefa Vlčková (von Welztschek) z Dobrozemice
Marie Anna Schrattenbachová
Marie Isabela Braidová
Marie Eleonora Wittenová
Marie Maxmiliána

1692 – 1696

Donát Heissler z Heitersheimu

1696 – 1731

František Josef Heissler z Heitersheimu (zemřel r. 1753)

1731 (intab. 1733) – 1754

Antonín Izaiáš Hartig (nar. 1681)

1754 – 1764

Antonín Kazimír Hartig (nar. 1712, zemřel r. 1778)

1764 – 1768

Jan Jindřich Nimptsch

1768 (intab. posmrtně 1769)

Tomáš Vinciguerra Collalto et San Salvatore (nar. 1710)

1768 – 1772

Jan Antonín Collalto et San Salvatore
(poručníkem hrabě Hartig)

1773 – 1779

František Augustin Collalto et San Salvatore
(bratr Tomáše, nar. 1714)

1779 – 1793

Antonín Oktavián Collalto et San Salvatore
(nar. 1719)

1793 – 1825

Eduard Collalto et San Salvatore (nar. 1747, zemřel 1833)

1825 – 1845

Antonín Oktavián Collalto et San Salvatore
(nar. 1784, zemřel. 1854)

1845 (intab. 1847) – 1862

Eduard Collalto et San Salvatore (nar. 1810)

1862 – 1924

Emanuel Collalto et San Salvatore (nar. 1854,
poručníci zpočátku jeho matka Karolína)

1924 (resp. 1928) – 1940

Manfred Collalto et San Salvatore (nar. 1870)

1940 – 1945 (resp. 1946)

Oktavián Collalto et San Salvatore (nar. 1906)

Staré pohlednice Alfreda Sagla, 20. léta 20. století.

Horniny jako stavební materiál zámku Uherčice

Ing. Jaroslav Dvořák

Zámek stojí na silně zvětralých rozpadavých rulách moldanubika. Hrubé zdivo všech fází stavby bylo budováno ze světlešedého, tmavěji pruhovaného hrubě krystalického vápence, který tvoří málo mocné polohy v moldanubických rulách. Byly těženy v nedalekém lomu. Výrazné foliace a tím i deskovité odlučnosti bylo s výhodou využíváno při stavbě zdí. Ve středověku i později bylo z vápenců páleno vápno.

Jeden ze sedlových pozdně gotických portálů původní tvrze má ostění složeno z 10 segmentů. Jsou ze světlešedé biotitické žuly centrálního moldanubického plutonu. Segmenty se odlišují navzájem zrnitostí a i barvou. Na stavbu byly dopravovány na povrchu ležící bloky z různých lokalit, které byly na místě zpracovávány. Druhý portál je složen ze 7 segmentů stejné horniny, třetí pak je ze 3 segmentů, typicky okosených, vytesaných z nezvětralé bělošedé černě proužkované biotitické migmatitizované ruly moldanubika. Tyto bloky mohly být dovezeny z údolí Dyje ze vzdálenosti kolem 3 km vzdušnou čarou.

Při rozsáhlé renesanční přestavbě bylo pro ostění portálů i oken využíváno hlavně světlešedé až šedé biotitické žuly centrálního moldanubického plutonu. Na rozdíl od pozdně gotické tvrze byly v renesanci těženy v lomu. V kombinaci s žulou bylo u méně významných portálů i oken použito též místních krystalických vápenců. Z žuly jsou portál s letopočtem 1582 i sloupy arkády.

Reprezentativní části renesanční architektury, poněkud chráněné proti vlivům povětrí, byly tesány z bělošedého hrubozrného biodetritického zogelsdorfského vápence spodnomiocenního stáří /eggenburg/. Např. na velkém nádvoří pravouhý portál s erby a letopočtem 1554 a hlavně rozsáhlá galerie. Vápenec sloupů má dosti se různící kvalitu.

Těž baroko dávalo přednost žule pro venkovní architekturu – jižní portál s letopočtem 1696 /u zbořeně věže/. Ostění tencallovských dveří s rozeklanými frontony v 1. patře zámku jsou však, s výjimkou jedné dveří z žuly, ze světle žlutavého velmi jemnozrného drobného vápence. Byly dovezeny ze zahraničí. Jsou pravděpodobně mladomesozoického /křídového/ nebo tercierního stáří. Ostění tencallovských portálů mezi místnostmi 1. patra jsou ze zogelsdorfského vápence.

Dlažba nádvoří buď renesanční nebo barokní je z velkých bloků žul a krystalických vápenců.

Žuly centrálního moldanubického plutonu byly na stavbu zámku dováženy od západu ze vzdálenosti přesahující 28 km vzdušnou čarou. Zogelsdorfské vápence pocházejí ze severního Rakouska z okolí městečka Eggenburg. Byly dopravovány ze vzdálenosti 33 km. Jejich značné uplatnění v architektuře jihozápadní Moravy začíná až po ukončení husitských válek.

Renesanční budova kuchyně na zámku v Uherčicích

Petr Kroupa

V roce 1996 začal PÚ v Brně provádět doplňkový stavebně historický průzkum uherčického zámku, navazující na dosavadní zpracování.¹⁾ Pozornost první etapy byla zaměřena na budovu bývalé kuchyně se zbytky renesanční sgrafitové fasády, vystupující pod mladšími vrstvami omítek.

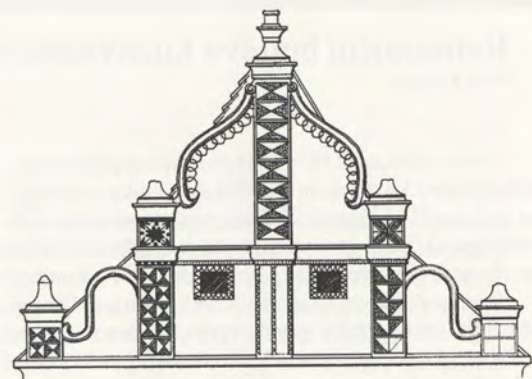
Renesanční kuchyně je mladší přístavbou k vnější straně jižního křídla pozdně gotické tvrze. Budovy staré tvrze tvořily tři křídla kolem obdélného nádvoří, jehož přední (západní) delší stranu uzavírala hradební zeď. Během renesanční přestavby po polovině 16. století byla tvrz podstatně rozšířena především západním směrem.

Jednopatrová obdélná budova kuchyně (podélné strany měří 620 cm /západní/ a 638 cm /východní/, čelní strana měří 515 cm) je přistavěna kratší stranou kolmo k staršímu jižnímu křídlu. Přízemí i patro osvětlují malá, horizontálně podélná okna s kamenným ostěním s lemující profilovanou stuhou (okna v patře jsou dnes zazděna). Čelní (jižní) fasádu člení v přízemí v ose umístěný vchod a v patře vertikálně obdélné okno (větší než boční okna). Okno zdůrazňuje obdobné kamenné ostění s lemující stuhou, jaká vymezuje i boční okénka. Korunní římsa obíhající všechny tři strany má profil lysis a nad čelním průčelím se zdvihá volutový štít členěný pilastry s čučky. Budovu kryje sedlová střeška s vysokým komínem dýmníku vybíhající uprostřed hřebene střechy.

Přízemní místnost má vnitřní rozměry 558x357 cm. Zvenčí se do ní vchází vchodem s rovným překladem uprostřed čelní fasády (uvnitř nika se segmentovým záklenkem) a z jižního křídla staré tvrze segmentově zaklenutým průchodem (je v západním koutě krátké severní stěny). Uprostřed delších stran jsou umístěna zmíněná okénka se segmentově klenutými vnitřními nikami. Místnost je zaklenuta podélně půlkruhově valenou klenbou s dvěma velkými, proti sobě postavenými styčnými lunetami uprostřed delších bočních stran (bez vytažených hřebínků). Stávající betonová podlaha má nižší úroveň než venkovní terén (do místnosti se zvenčí sestupuje po dvou stupních).

Na stěnách se pod novějšími omítkami zachovala, jako první vrstva na cihelném zdivu, pekovaná omítka, pocházející zřejmě z doby stavby. Obsahuje množství vápenných pecek a její nerovně zvlněný povrch je utahovaný dřevem (drsnější povrch). Na ní je nahozena barokní omítka s nástěnnými malbami, překrytými vrstvou novodobých líček.

Obdélná místnost v patře má vnitřní rozměry 558x354 cm. Vchází se do ní z jižního křídla staré tvrze nízkým pravouhlym portálem (světlá výška 177 cm) v západním koutě severní stěny. Zvenčí (v místnosti jižního křídla staré tvrze) portál tvoří kamenné pravouhlé ostění rámované plastickou stuhou, identicky s okenním ostěním fasád. V místnosti leží vchod v nice se segmentovým záklenkem. Uprostřed delších stran jsou viditelné stopy po zazděných, segmentem ukončených okenních nikách (vrchol záklenku leží 162 cm nad podlahou). Téměř celou čelní stěnu zabírá rozměrná, segmentem završená nika velkého obdélného okna. Místnost klenou dva široké, ke středu místnosti stoupající pasy při kratších stěnách, v šíři vždy zhruba jedné třetiny místnosti. Prostřední třetinu místnosti mezi krajními stoupajícími pasy dnes zaklenuje pruská placka, původně však zde byl volný prostor dýmníku nad ohništěm kuchyně. V této místnosti jsme neprovedli sondu pod podlahu (leží zde novější parkety), ale sonda v sousední místnosti jižního křídla staré tvrze odhalila renesanční terakotové čtvercové dlaždice (rozměru 29x29 cm) kladené na koso. Podlaha stejného či obdobného typu se dá předpokládat pro renesanční období i v objektu kuchyně. Stejně jako v přízemí, i v patře se zachovaly pod mladšími vrstvami původní vápenné, zřejmě renesanční omítky. První vrstva v nyní zazděné nice bočního okna je hrubší, hlazená dřevem, stejně jako v přízemí. Tatáž omítka je i v místnosti a několikrát vápenné líčky na ní nesou stopy zčernání po dýmu z kuchyňského ohniště. Naproti tomu zcela odlišná je první omítková vrstva čelní stěny s velkou okenní nikou. Svislé hrany niky jsou

Rekonstrukce sgrafita štítu budovy kuchyně. Kreslil Přemysl Mazal, 1996.

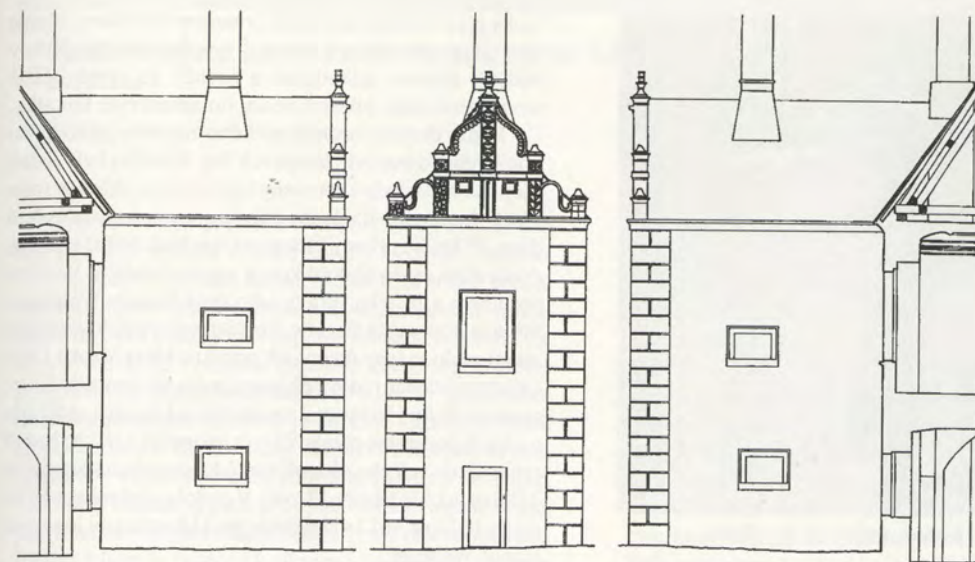
< Pohled na budovu kuchyně.

skoseny a okos s ostrými hranami nahoře ukončují dva protáhlé výžlabky. Tato omítka je velmi tvrdá, pečlivě vyhlazená kovem.

Celá budova je postavena z kamenného lomového zdiva, s občasným výskytem cihel. Koruna zdiva a štít je čistě cihelný (cihly rozměru 6x14,5x29 cm), stejně jako dýmnik (cihly rozměru 6-6,5x13,5-14x29-30 cm). Rub cihelného štítu není omítnut ani olíčen a do jeho zdiva je vázána konstrukce krovu.

Na vnějšku objektu se zachovala, přetažena četnými novějšími líčkami, renesanční omítka se sgrafitem. První vrstva omítky na zdivu budovy (renesanční omítka) je silně vápenná, z říčního jemnozrnného písku, utahovaná kovem, s nepravidelně zvlněným povrchem. Její přirozený vzhled je špinavě bílý. Do zavadlé omítky byly na obou nárožích vyrýsovány tenkou ostrou hranou linie (hluboké cca 1 mm) nárožní grafické bosáže. 18 narysovaných řad kvádrů (klad jednoho celého a polovičního kvádrů na jednom

řádku přes nároží) na jihozápadním nároží je širokých na západní straně dole 106 cm, výše 104 cm, na jižní straně 98 a 97,5 cm. Výška jednotlivých řad kolísá, zvláště dole (výška řad od spodu: 69 cm, 39,5 cm, 41,5 cm, 42,5 cm atd.). Horizontální pásy mezi jednotlivými řadami jsou široké 2,5-2,8 cm, vertikální pásy 2,7-2,9 cm. Vertikální pásy nečlení pole na dvě přesné poloviny, ale mírně kolísají. Zatímco nahoře východní strany jsou poloviny kvádrů při nároží o něco širší než vnitřní, naspodu té samé strany je tomu právě naopak. Rýsovaná bosáž totiž není přesně vyměřena, nýbrž vyrývána „od oka“. 18 rýsovaných řad kvádrů na jihovýchodním nároží tvoří pendant k jihozápadnímu nároží. Skladba kvádrů se vzájemně ovlivňuje. Jihozápadní nároží začíná nahoře jižního průčelí dvěma půlkami a dole končí celým kvádrem, jihovýchodní nároží má skladbu opačnou. Šířka rýsovaných kvádrů při jihovýchodním nároží je o něco menší než u předchozího nároží (na jižní straně 92,5 cm, na východní 99,5 cm a výše 99 cm,

Rozvinutý pohled objektu s kuchyní. Kreslil Přemysl Mazal, 1996.

výška jednotlivých řad je obdobně nepravidelná jako u předchozího nároží (odspodu 54,5 cm, 37,5 cm, 39 cm, 40 cm, 40,5 cm atd.), šířka horizontálních pásků kolísá mezi 2,8 až 3,2 cm, šířka vertikálních se též pohybuje kolem 3 cm.

Po narysování nároží bosáže přetáhli její zhotovitelé kvádry za vlhka sytým vápenným okrovým nátěrem (jde i přes rýhy) a následně přetřeli pásy mezi kvádry hustým vápenným nátěrem. Bílou vápennou líčkou natřeli též plochu fasády. Výsledná stavba tak zářila bělostí, s okrovým armováním „bosovaných“ nároží. Na kamenném ostění oken se nám nepodařilo zjistit stopy starší barevnosti, dá se však předpokládat, že původně byly též přetřeny sytým okrem.

Stálost vápenných nátěrů je mnohem kratší než životnost samotné omítky a proto byla stavba vícekrát odlišně přetřána. Po renesanční dvojbarevnosti následovala vždy jednobarevná pojednání a stavba byla postupně celá světle okrově oranžová, bílá (několik vrstev bílých líček) světle

trávově zelená (tři skoro stejné nátěry), světle béžová a naposledy bílá (po druhé světové válce již fasáda nebyla natírána). V průběhu 350ti let se barevnost fasády obnovovala (měnila) zhruba desetkrát.

Sgrafito štítu je zajímavější, ovšem též mnohem poškozenější, a protože zpracovatel neměl k dispozici lešení, také nepřístupnější.²³ Na rozdíl od spodní části tu byla do zavadlé vápenné omítky kovovým hladítkem vetřena tenká vrstva vápenného štku a poté ještě za vlhka povrch olíčili vápnem. Ornament byl vyryt (tenká ostrá linka) přes hustou líčku do vápenného štku a také plochy byly jemně škrábány přes líčku do bílého vápenného štku. I dnes, kdy jsou poškrábaná místa tmavší vzhledem k usazeným nečistotám, není sgrafito zdálky téměř patrné. Původní záměr zřejmě počítal jen s rafinovaným působením z nepříliš velké vzdálenosti (drsná poškrábaná plocha odráží jinak světlo než plocha hladká). Čelné plochy pilastrů člení nakoso křížem dělené čtverce a obdélníky, jejichž trojúhelné části jsou střídavě hladké a poškrábané. Čtvercové

Konstrukce krovu nad renesanční kuchyní zámku v Uherčicích

Jiří Bláha

Pro zastřešení prostoru o půdorysných rozměrech 5,0 m x 6,5 m byla v době stavby kuchyně zvolena střecha sedlového tvaru zakončená na jižní straně bohatě modelovaným zděným štítem a na straně severní pronikající do vyšší střechy navazujícího zámeckého křídla. Ze střechy kuchyně vystupuje mohutné těleso nepravidelně komolého čtyřhranného dýmníku (Viz obr. 1). Konstrukce krovu hambalkové soustavy je podélně vázaná dvojitou stojatou stolicí. Krokve mají sklon 57°. Rozpětí krovu, respektive vzdálenost mezi vnitřními stranami pozednic, je 3,9 m. Vzdálenosti mezi příčnými vazbami nejsou stejné, pohybují se v rozmezí 0,6 - 0,8 m. První příčná vazba za jižním štítem je tvořena krokem i s námětky, vazným trámem a pouze jediným hambalkem. Druhá vazba je tvořena vazným trámem, krokve, hambalky ve dvou úrovních, námětky krokví a sloupky stolice se strmými záporami orientovanými směrem ke středu vazného trámu (obr. 2). Třetí vazba má opět dva hambalky, její vazný trám je však redukován na krátkata vynášená v podélném směru výměnami. V původní úpravě dále následovaly tři neúplné příčné vazby s krátkaty a zkrácenými krokve, opěnými o těleso dýmníku. Z této trojice je dnes na obou stranách osazen pouze prostřední člen, po zbylých dvou zůstaly pouze prázdné dlaby. Další vazba směrem k severu je v původním stavebním číslování označena jako čtvrtá a její podoba je shodná se třetí. Pátá vazba má opět vazný trám, dvě úrovně hambalků a navíc strmé patní vzpěry krokví (obr. 3). Šestá a poslední příčná vazba je stejná jako druhá, za ní se již zvedá střecha kolmého křídla. Vlastní stolice v podélném směru jsou tvořeny vrchními vaznicemi a sloupky s oboustrannými pásky. Tyto pásky jsou kvůli nutnému oslabení sloupku středovými dlaby nasazeny v různých výškových úrovních. Oba jižní konce vaznic jsou zazděné do štítu. Nezávisle na konstrukci krovu jsou v příčném směru do koruny obvodového zdiva zasazena

dvě horizontální táhla z hrubě rovnané kulatiny o průřezu zhruba polovičním ve srovnání s vaznými trámy. Obě tyto kleštiny částečně pronikají tělesem dýmníku.¹⁾

Konce vazných trámů a krátkat jsou na pozednice kámpovány, veškeré ostatní tesařské spoje jsou provedeny středním čepováním, a to buď kolmým (vazné trámy - sloupky, sloupky - vaznice - hambalky) nebo šikmým (hambalky - krokve, krokve - vazné trámy, sloupky - pásky, pásky - vaznice). Krokve jsou ve vrcholu spojeny nárožním čepováním resp. ostřihem, čepy jsou vždy na východní krokvi. Téměř všechny spoje jsou proti vytržení zajištěny čtverhrannými dřevěnými hřeby. Zvláštní pozornost zasluhuje provedení čepů ve vrcholové části sloupků stojaté stolice. Střední čepy procházející naskrz vaznicí jsou nad její horní hranou upraveny opět jako střední čep, kterému odpovídají neprocházející dlaby v hambalku (Viz obr. 4)

V souladu s běžnou praxí byly jednotlivé vazby krovu nejprve spasovány v dílně, jejich prvky očíslovány, pak znovu rozebrány a krov následně sestaven na místě. Dochované tesařské značení má podobu záseků širším dlátem a je znázorněno na obr. 5. Vazby jsou číslovány směrem od jižního štítu. Na první vazbě značky nalezeny nebyly.

Se znalostí výsledků dendrochronologického datování můžeme konstatovat, že zde byla v období na přelomu vrcholné a pozdní renesance²⁾ provedena konstrukce krovu drobných rozměrů, která se sice typologicky řadí ještě ke středověké tradici,³⁾ svým pokročilým provedením zejména s ohledem na výhradní užití čepovaných spojů i u šikmých prvků je však už vyspělým dílem novověkým.⁴⁾ Z podoby krovu kuchyně je dále zřejmé, že v okamžiku jeho vztyčování už existovalo zastřešení navazujícího jižního křídla staré tvrže.⁵⁾ To mělo ovšem na konci 16. století jinou podobu než dnes, kdy zde spatřujeme krov s barokní ležatou stolicí původem až z poloviny 18. století.⁶⁾

Detail sgrafita štítu budovy kuchyně, rok 1996.

Detail renesančního krovu budovy kuchyně, rok 1996.

úseky pilastrů mají narysován ornament kružítkem, okraje štítu jsou zdůrazněny linkami a spirálami, šambrány malých okének klikatkami a rovněž ze země běžně neviditelné boky pilastrů nesou ornament ryté klikatky.

Podle dendrochronologického rozboru původního trámového krovu (viz příspěvek Ing. Kyncla) byly jedle, z jejichž dřeva byly zhotoveny trámy krovu, skáceny roku 1590.³⁾ Vezmeme-li v úvahu průměrnou dobu sušení kolem dvou, tří let, po níž se již trámy na stavbách běžně užívaly, dostáváme se do období konce správy Uherčic Wolfem Streunem a začátku správy jeho syna Hanuše Wolfharta Streuna. Rakouský šlechtic Wolf Streun von Schwarzenau získal spolu se syny domovské právo na Moravě roku 1562 (jejich počeštěně rodové příjmení znělo Strejnové ze Švarcenavy). Roku 1563 koupil panství Nové Uherčice, sídlil zde a zámek podstatně přestavěl (viz letopočet 1582 na bráně průjezdu do velkého nádvoří s arkádovou galerií a letopočet 1586 na arkádě téhož nádvoří). V období před rokem 1576 do let 1614 až 1617 vládl (Novými) Uherčicemi jeho syn Hanuš Wolfhart.

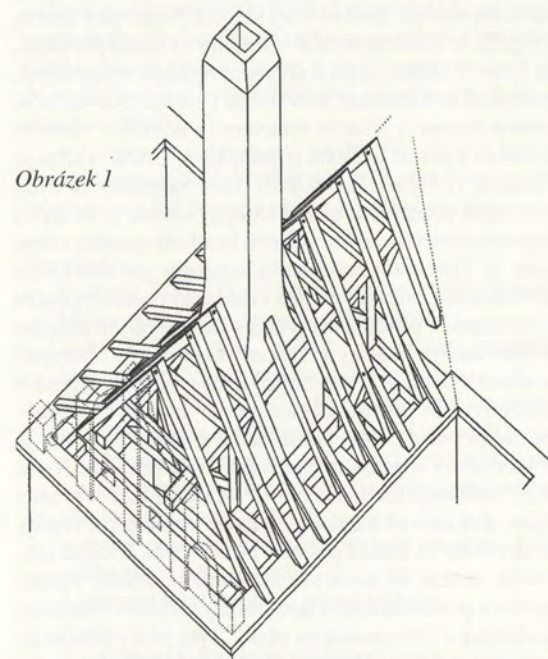
Vzhledem k jednodlotnosti stavby, původnosti krovu a vevázání jeho trámů do cihelného štítu, platí doba vzniku kolem roku 1592 pro celý objekt bývalé kuchyně.

Poznámky:

- 1 Boleslav PÍSAŘÍK : Zámek Uherčice. 1973. Nepublikovaná diplomová práce UJEP v Brně.
J. MUK, L. LANCINGER : Uherčice, stavebně historický průzkum zámku. SÚRPMO v Praze, 1974. Nepublikovaný strojopis.
- 2 Kresebnou rekonstrukci sgrafita jsme provedli podle zvětšovaných fotografií pořízených teleobjektivem a pozorováním dalekohledem. Techniku sgrafita jsme zkoumali z půdního okénka.
- 3 Vzorky pro dendrochronologický rozbor byly odebrány na pěti místech :
 1. západní ležatá stolice (vrtaný vzorek)
 2. dtto
 3. východní ležatá stolice (řezaný vzorek)
 4. pásek jižní stojaté stolice u štítu (vrtaný vzorek)
 5. západní krokev u štítu (vrtaný vzorek)

Poznámky:

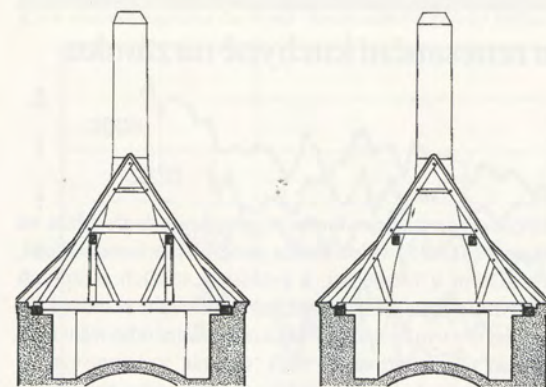
- 1 Tato táhla měla nepochybně za úkol přenést vodorovnou sílu roztlačující obvodové zdi při klenutí dýmníku, neboť krov plnicí normálně tuto funkci byl evidentně postaven až po dokončení komína. Teprve na samotný závěr byl vyzděn zdobný štít směrem do zahrady.
- 2 Rok kácení stavebního dřeva 1590 znamená s největší pravděpodobností jeho použití během následujících dvou až tří let. K tomuto tvrzení nás opravňují jak výsledky výzkumu německých a rakouských sousedů, tak i naše dosavadní poznatky z případů konstrukcí datovaných jak dendrochronologií, tak stavebním vročením přímo na konstrukci: Jihlava, kostel sv. Jakuba dendro 1535, vročení 1537, hrad Pernštejn, věž Barborka dendro 1687, vročení 1689, Loděnice okr. Znojmo, kostel sv. Markéty dendro 1738, vročení 1741, Mrákotín, kostel sv. Jiljí dendro 1804, vročení 1806, Třešť, kostel sv. Kateřiny dendro 1824, vročení 1825.
- 3 G. Binding, Das Dachwerk auf Kirchen im deutschen Sprachraum vom Mittelalter bis zum 18. Jahrhundert, München 1991, na s.129-158 uvádí celou řadu příkladů užití podélného vázání tohoto typu počínaje druhou polovinou 14. století a počátkem 16. století konče. Nejblíže námi zkoumanému krovu je v tomto přehledu uváděná konstrukce z cisterciáckého kláštera Schulpforta poblíž Magdeburgu (viz obr. 6) z roku 1442, popisovaná již dříve F. Ostendorffem (Die Geschichte Des Dachwerks, Berlin - Leipzig 1908), který ji mylně kladl již do počátku 14. století. Rozdíl je v provedení spojů a v orientaci zápor sloupků. Dalším relativně archaickým detailem v krovu uherčické kuchyně jsou patní vzpěry krokví použité v 5. vazbě.
- 4 Nejrozšířenějším tesařským spojem je ve středověku přeplátování s jednostrannou rybinou. Čepy na styku krokví s hambalky jsou poprvé zaznamenány až ve druhé polovině třináctého století (Lübeck, Marburg) a i nadále zůstávají spíše výjimkou. S konstrukcemi, kde jsou veškeré spoje provedeny čepováním se ve větší míře setkáváme až v baroku, a to hlavně u krovů s ležatými stolicemi.

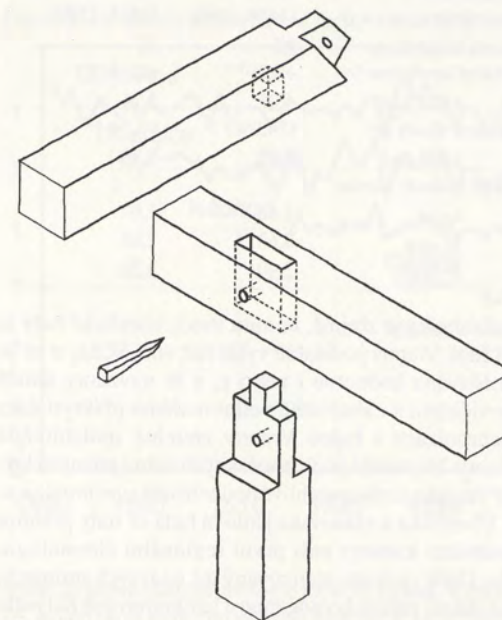
Obrázek 1

Axonometrický pohled na konstrukci krovu.
Kreslil Oliver Kálnássy, 1996.

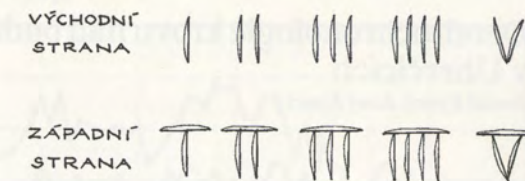
- 5 Východní křídlo staré tvrze má dosud krov, jehož základem datovaným dendrochronologicky do roku 1539 (Kyncl 1998) jsou křížem vyztužené příčné vazby doplněné primigenní ležatou stolicí.
- 6 Stavebním materiálem je v tomto případě borovice, kácená v letech 1750-1751 (Kyncl 1998)

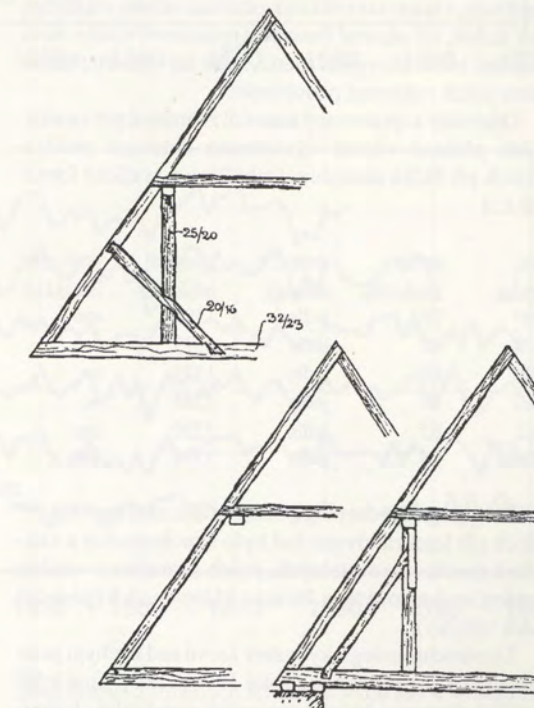
Obrázek 2 Příčná plná vazba krovu
Obrázek 3 Příčná mezilehlá vazba krovu
Kreslil Oliver Kálnássy, 1996

Obrázek 4 Krov renesanční kuchyně - detail konstrukčního spoje v horní části sloupku stojaté stolice, kresba Jiří Bláha 1998

Obrázek 5 Krov renesanční kuchyně - způsob tesařského číslování jednotlivých vazeb, kresba Jiří Bláha 1998

Obrázek 6 Krov kostela v cisterciáckém klášteře Schulpfort u Magdeburgu. Binding 1991 podle kresby Ostendorfa.

Dendrochronologie krovu nad budovou renesanční kuchyně na zámku v Uherčicích

Tomáš Kyncl, Josef Kyncl

Dřevo krovu rekonstruovaného Uherčického zámku je postupně podrobováno dendrochronologickému datování.¹⁾ V tomto sdělení podáváme zprávu o výsledcích datování krovu nad renesanční kuchyní zámku a o významu výsledku pro konstrukci regionálních chronologií jedle. Letokruhová řada uherčického renesančního krovu umožňuje, v kontextu s několika dalšími řadami s těžištěm v 16. století, též názorně ilustrovat prostorové vztahy mezi místními letokruhovými řadami, které lze vyjádřit různou mírou jejich vzájemné podobnosti.

Odebraný a zpracovaný materiál zahrnoval pět vzorků. Jejich přehled včetně výsledného datování podává prvních pět řádků následující tabulky a v grafické formě graf č. 1

číslo vzorku	počet letokruhů	druh dřeviny	poslední letokruh	podkorní letokruh
3007	79	jedle	1590	ano
3008	62	jedle	1573	ne
3009	82	jedle	1579	ne
3010	84	jedle	1588	ne
3011	83	jedle	1590	ano
303std	93	jedle	1590	ano

Při zpracování dat jsme použili standardní metodiku.²⁾ Všechny pět letokruhových řad bylo synchronních a vzájemně synchronizovatelných, jejich sumarizací vznikla sumární letokruhová řada 303std o 93 letokruzích (poslední řádek tabulky).

Dendrochronologický rozbor krovu nad kuchyní jsme prováděli v první polovině roku 1996. Tehdy jsme ještě neměli k dispozici žádnou regionální standardní chronologii. Jediným jihomoravským srovnávacím materiálem jedle pro 16.-18. století byla tehdy letokruhová řada Vranov nad Dyjí⁹⁾ a jedinou standardní chronologií byla

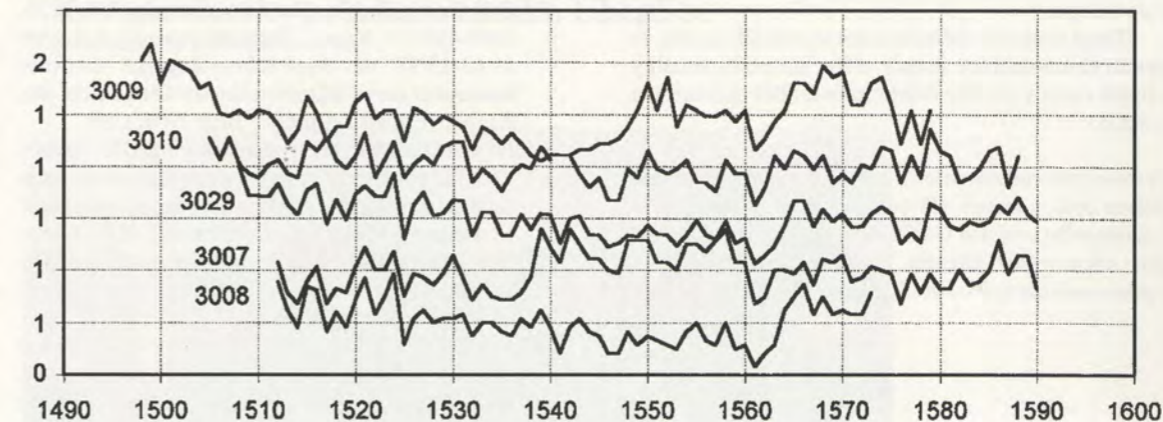
Středoevropská standardní chronologie jedle (dále ve zkratce: *SChJ*)³⁾, velmi široce geograficky koncipovaná, s těžištěm v Německu, a zvláště v sušších a teplejších oblastech jižní Moravy již jako datovací standard na hranici své využitelnosti. Pokus o absolutní od datování řady 303std jsme provedli vůči oběma vyjmenovaným srovnávacím řadám. Výsledek vyjadřuje tabulka:⁴⁾

srovnávaná řada (Uherčice): 303std ^l	<i>SChJ</i> ^p	303std ^l	281std (Vranov) ^p
srovnávací řada:	(1498, 1590)	(1543, 1590)	
rozsah překrytí (n_1, n_2):			
hodnota překrytí (n):	93	48	
korelační koeficient (r):	+0,39**	+0,65**	
t-test (t_p):	4,02	5,74	
koeficient shody (g):	(54,9%)	75,5%**	
t-test (t_g):	0,93	3,98	
kritické hodnoty t-testu:			
$t_{0,05}$	1,66	1,67	
$t_{0,005}$	2,63	2,68	
$t_{0,0005}$	3,40	3,50	

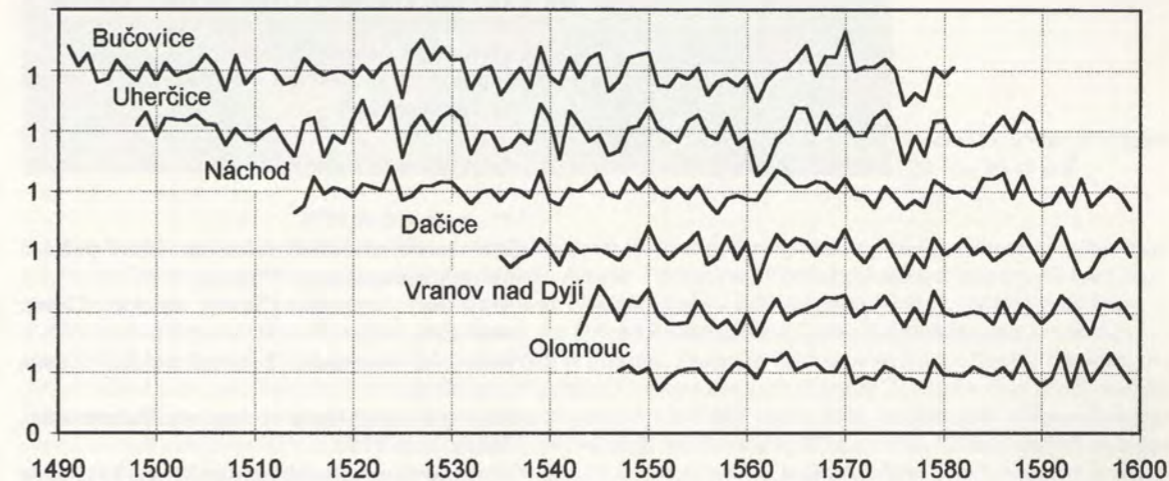
Z tabulky je zřejmé, že míra shody uherčické řady je vůči řadě Vranov podstatně vyšší než vůči *SChJ*, ať už je poměřována hodnotou r nebo g , a že navzdory téměř polovičnímu a i absolutně velmi malému překrytí dala synchronizace s řadou Vranov zřetelně spolehlivější hodnoty. Nicméně i podle současných velmi přísných kritérií⁵⁾ lze jako zcela spolehlivé hodnotit obě synchronizace.

Uherčická a vranovská jedlová řada se staly prvními stavebními kameny naší první regionální chronologie jedle. Další výzkum, realizovaný též na živých stromech, totiž ukázal velkou homogenost letokruhových řad jedle z teplých oblastí Moravy a současně i jejich rozdílnost od jedlových řad z chladnějších a vlhčích oblastí. Právě jsme sumarizovali do standardní chronologie jedle Morava A,

Krov nad renesanční kuchyní - letokruhové křivky jednotlivých vzorků

Letokruhové křivky místních řad jedle v rozsahu 16. století

druhé do standardní chronologie jedle Vysočina. V rozsahu 16. století tvoří nyní chronologii Morava A řady Bučovice⁶⁾, Uherčice⁷⁾, Dačice⁸⁾, Vranov nad Dyjí⁹⁾ a Olomouc¹⁰⁾. Grafy na obr. 2 dokumentují vysokou míru vzájemné

podobnosti zmíněných letokruhových řad a v kontrastu s ní zřetelnou odlišnost řady Náchod (třetí graf shora)¹¹⁾, která, podobně jako další letokruhové řady (např. Hajnice, Hronov, Ratibořice), ukazuje, že jedlové řady z východ-

ních Čech bude účelné sdružit do jiné regionální chronologie.

Tímto stručným sdělením jsme se pokusili ukázat, že dendrochronologický rozbor jedné stavební památky přináší často výsledky daleko přesahující poznání jen jí samé.

Sestavování standardních chronologií hlavních druhů dřevin bylo v letech 1996-98 finančně podporováno z grantového projektu GAČR 404/96/1216, jejich využití pro rekonstrukci klimatu je finančně podporováno z grantového projektu GAČR 205/98/1542.

Poznámky:

- 1 Celá řada jedle Uherčice má tč. rozsah 1498-1736, 1808-1910. J. Kyncl: Znalecké posudky č. 5-1/96 a 63-15/98 na dendrochronologické datování konstrukcí krovu Státního zámku v Uherčicích, okr. Znojmo. Památkový ústav v Brně 1996, 1998.
- 2 Při verifikaci dat a relativní synchronizaci letokruhových řad používáme program *Arstan*, při absolutním datování sumární řady program *Cofecha*, oba programy: H. Grissino-Mayer, R. Holmes and H.C. Fritts: International Tree-Ring Data Bank Program Library, Version 1.1, Laboratory of Tree-Ring Research, Univ. of Arizona, Tucson, USA, 1992.
- 3 B. Becker a V. Siebenlist: Eine über 1100-jährige mitteleuropäische Tannenchronologie. *Flora*, sv. 59, s. 310-346, 1970. Rozpětí 820-1970, avšak část zhruba do roku 1100 je použitelná jen na západě Německa. Nyní již je tato standardní chronologie používána při datování jedlového dřeva jen zřídka. Postupně ji nahrazují, zejména v Německu a Francii, mnohem dokonalejší chronologie regionální.
- 4 Symboly pro spolehlivost synchronizace:
() - nižší než 95 %
* - vyšší než 99,5 %
** - vyšší než 99,95 %
- 5 Dle všeobecné dohody se za spolehlivé pokládá datování s parametrem r^{**} nebo g^{**} .
- 6 Krov nad severním křídlem zámku, 523std, 1482-1581
- 7 Krov nad renesanční kuchyní zámku, 303std, 1498-1590
- 8 Krov kláštera a kostela sv. Antonína Paduánského, 58dstd, 1535-1727
- 9 Krov nad Sálem předků zámku, 281std, 1543-1738
- 10 Stavební konstrukce historické sladovny, 452std, 1546-1714
- 11 Stropní trámy zámku, 533std a 535std, 1468-1617

PRŮZKUMY

Restaurátorský průzkum zámku Uherčice

Zoja Matulíková, Miloš Gavenda

Pohled na zámek od západu
20. léta 20. století

Končiny Moravy, jež prostírají se při hranicích Rakouských, mají nevalný pohyb půdy: jsou to namnoze rovinaté pláně, jež provází jednotvárnost. Než není pravidla bez výjimky. Navštiv Dačice, projdi odtud klikatým, do planiny hluboko zarytým údolím bystré Dyje až ku Znojmu a najdeš v nevlídné, planinaté krajině tolik skryté malebnosti, tolik přírodní krásy, že ti srdce rozkoší zaplesá. Nejmalebnějšími jeví se místa, kde Dyje po krátké návštěvě Rakous na půdu domácí se vrací a vody rozčeřeně Želetavky pije. V těch končinách leží Uherčice se zámek. Zastav se, čeká na tě milý odpočinek. – Uherčice (na 500 ob. národ. něm.) rozkládají se v utěšené dolince při potoku Vratěněnském, jenž se ústí do Želetavky. Poprvé připomínají se ku konci XV. stol. jakožto pustá osada. Na této poustce vyrostla v XVI. stol. osada nová, jež při r. 1541. Poznamenána je s tvrzí, dvorem a mlýnem. Kdy se přes Uherčice přelily vlny německé, od Dunaje se šířící, nevíme. – Zámek stojí při severním okraji osady na mírném pahrbku a postaven byl r. 1620. Stavba je prostorná, ale postrádá slohu. Z věže zámecké je široký rozhled po okolí. K zámku se tuří stinný park. – O panství Uherčickém děje se zmínka r. 1493., kdy je král Vladislav rodu Krajířů potvrdil. Od Krajířů dostalo se (r. 1563.) Švarcenavským a od těch (r. 1628.) Berchtoldům, již povýšení jsouce na svob. pány (r. 1633.), přídomek „Z Uherčic“ obdrželi a až dodnes ho zachovali, ač Uherčic nedrží. Roku 1692. získali panství Heistersheimští, r. 1732. Hartigové, r. 1764. Nimptschové a r. 1768. Collaltové, kteří jej do fideikomisu Brtnického vtělili. Dnes jest majitelem Em. kníže z Collalta a San Salvadore.

(In: *Letem českým světem*, Josef Hladík, 1898)

Stavba je prostorná, ale postrádá slohu, píše Josef Hladík v publikaci „LETEM ČESKÝM SVĚTEM“ z roku 1898.

Ikdyž výše uvedená citace vyvolává z dnešního pohledu usměv, zřejmě málokdo, při zahájení obnovy uherčického zámku na počátku roku 1996, počítal s tím, jaká překvapení a svědectví zámek vydá, s ohledem na rozsáhlé stavební úpravy a stupeň devastace. Jak naznačují počáteční nálezy, rozsah zachování původních vrstev je překvapivě velký. Dosud poznané, v mnohém dotváří nejen vývojovou mozaiku této stavby, ale zřejmě bude i korigovat dosavadní hodnocení jejího významu, v neposlední řadě naznačuje budoucí složitě rozhodování o prezentační podobě. Pro nástin problematiku předkládáme poznatky z dosud provedeného průzkumu v malé části tohoto rozsáhlého objektu.

Několik poznámek k stavebně historickému vývoji – datování

Ves Uherčice je v písemných pramenech poprvé zmiňována již v roce 1312, kdy královna Eliška ratifikuje darovací listinu, kterou nabývá uherčické zboží s přílehlými vesnicemi ženský cisterciácký řád v Oslavanech. V 15. století se stává majitelem Leopold Krajíř z Krajkou poté, co mu r.1493 král Vladislav II. potvrzuje držbu Uherčic s poplužním dvorem a přílehlými statky. Tak vzniká na přelomu 15. a 16. století jádro dnešního zámeckého souboru – trojkřídla, jednopatrová gotická tvrz, uzavřená na čtvrté straně zdí se vstupní branou. Krajířové pokračují ve stavební činnosti a asi ve druhé čtvrtině 16. století vzniká menší stavba s dvorní arkádou. V polovině 16. století byla zbudována i hlavní věž. V letech 1563–1564 koupil panství Uherčice rakouský šlechtic Volf Štrejn ze Švarcenavy a tak stavební činnost pokračuje i v poslední čtvrtině 16. století. V tomto období je dokončena dostavba jižního křídla, severní křídlo, příčný trakt s arkádovou lodžii, vstupní věž s předdvorím, rozárium a oba přístavky u hlavní věže. Ikdyž je jméno architekta, jenž realizoval v letech 1582–1586 tyto velkorysé úpravy neznámé, lze podle jejich charakteru usuzovat na severoitalské vlivy. Ať již byl autorem Ital nebo spíše architekt, italskou školou poučený, působící na rakouském území, je pravděpodobné, že celková kompozice renesančního zámku s protilehlými arkádami byla převzata z architek-

tonického vzorníku Sebastiana di Bartolomea Serlia. Roku 1628 přebírají Uherčice Berchtoldové. Císařský rada Jakub Berchtold, povýšený r.1633 do panského stavu. Roku 1637 byli Berchtoldové povýšeni do stavu hraběcího.

Barokní epocha představuje v architektonicko-uměleckém vývoji zámeckého komplexu další významný přínos. Po stránce stavební je vlastní zámecký soubor dotvářen do dnešní podoby. Nastávající práce mají charakter adaptační, dotýkají se zejména přestavby, remodelace a výzdoby interiérů. Činnost se soustřeďuje kolem čestného dvora. Z podstatnějších stavebních akcí jsou to zejména vybudování kaple, výstavba západního galerijního koridoru – předělení dvorku starého zámku a čestného dvora, vytvoření obou volných schodišť na čestném dvoře.

Snad v souvislosti se změnou postavení zahájili Berchtoldové přestavbu Uherčic, a k ní pravděpodobně přizvali architekta Giovanni Pietra Tencallu. Nová zjištění však poukazují na to, že přestavba byla uskutečněna až za dalšího majitele objektu, kterým byl generál Donát Heissler z Heitersheimu. Uherčice získal v r.1692. Architektem přestavby a prvním stavitelem byl podle finančních účtů z devadesátých let 17. století, zjištěn Francesco Martinelli, významný vídeňský stavební mistr. Štukatérem byl Giovanni Battista Bussi. V období baroka byl vybudován na východní straně zámku rozsáhlý park.

Nejhodnotnější umělecko-řemeslnou složku tohoto období však představuje štuková výzdoba kaple, spojovací chodby a více než dvanácti sálů. Jejich autorem byl s největší pravděpodobností štukatérský mistr Baldassare Fontana, rodák z italského Chiassa u Coma, narozený r.1658, a v té době již činný na předních moravských a polských stavbách. Práce se vyznačují rysy bravurní profesionality, jistotou výrazových prostředků a širokým sortimentem námětových elementů, počínaje těžkým, vegetativním, naturalisticky ztvárněným dekorem, až po náročnou, volnou figurální plastiku. Heisslerové z Heitersheimu vlastní Uherčice do r.1764, poté je čtyři roky majitelem hrabě Jan Jindřich Nimptsch a r.1768 je koupil pán na Brtnici, Tomas Vinciguerra Collalto.

Ranným barokem se era stavebněuměleckého vývoje objektu pomalu uzavírá. To, co vznikalo potom mělo již povahu dotváření komplexu, převážně adaptačně reno-

vačního rázu. Především se obnovoval interiér a vznikala nová nástěnná malířská díla. V poslední čtvrtině 18. století došlo pravděpodobně k výměně všech oken v patře, původní jednoduchá okna, usazená uvnitř špalet byla vyměněna v obytných částech objektu za dvojí, osazená do líce průčelních fasád. V průběhu 18. století došlo k dalším dvěma významným stavebním akcím, a to: zřízení průběžné chodby a příček – a tím ke zrušení sálu s bývalou Fontanovou výzdobou v jižním zámeckém křídle. Nová chodba byla upravena zjednodušeným páskovým dekorem.

Roku 1783 se pracovalo na novém vyložení poškozené římsy v místech od druhé brány na roh ke kapli. Mezi lety 1707–1808 byly prováděny dílčí úpravy v hospodářských objektech – dostavba příček, otopných těles, proražení druhotných okenních otvorů atd. Roku 1806–1807 byla opravována štuková výzdoba v hlavní, tzv. mramorové chodbě. V téže době došlo pravděpodobně k výmalbě banketního sálu a shodně s ním pak místnosti v mezipatře severního křídla, kde je stěna vyzdobena iluzivními průhledy do krajiny.

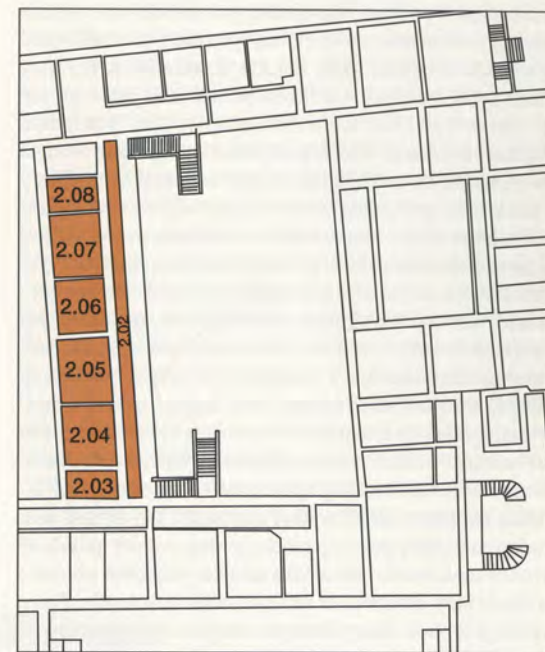
V té době došlo taktéž k úpravě a rozšíření barokního parku, nejprve ve stylu francouzském s hloubkovou komunikační osou, později po r.1800 na přírodně krajinářský park s nenáročnými architektonickými stavbami – umělou ruinou, švýcarskou chatou, loveckým altánem či pylonem k oslavě Rombalda XIII. - Collalto.

Collaltové se v Uherčicích udrželi až do r.1945, kdy byl jejich majetek zkonfiskován podle dekretu presidenta republiky č.12/1945.

Dalším osudem této památky byly žel bohu již jen postupné chátrání a devastace, způsobené nevhodným využitím objektu a absencí pravidelné komplexní preventivní údržby. Zdálo se, že tento stav se změnil r. 1995, kdy byly Uherčice Ministersvem kultury prohlášeny za „Vlajkovou loď“ programu záchrany architektonického dědictví. Její plavba v rozbouřeném, či spíše v mrtvém (vyschlém) moři (financí) by vydala na samostatnou kapitolu, která není předmětem této stati.

Poznámka: Jako podklad ke zpracování této části zprávy byla použita diplomová práce Boleslava Písaříka, Zámek Uherčice, Brno 1973.

První etapa průzkumů – rok 1995

První etapa průzkumu, která se prováděla v r. 1995, se zaměřila na místnosti, označené v projektu obnovy čísly 2.03 – 2.08, arkádovou lodžii č.2.02 v témže podlaží, zámeckou kapli, průjezd vstupní brány jižního křídla a východní část arkád vstupního nádvoří. Výsledky průzkumu určily pak základní koncepci restaurátorského zásahu a konzervace uvedených interiérů, navrženou PÚ v Brně. Průzkum byl mimořádně náročný, neboť přecházel místy ve velkoplošné sondy, nutné k zachycení dochovaných částí s velmi cennou vypovídací hodnotou, týkající se nejdůležitějších stavebních etap objektu.

ARKÁDOVÁ LODŽIE (2.02)

a) Popis

Patrovou arkádovou lodžii tvoří v přízemí devět interkolumnií v osové vzdálenosti pilířů 4,5m. Toskánské sloupy na soklech vynášejí plné oblouky archivolty ve cviklech zdobených kartušemi. Ve cviklu vpravo od středního pole je vytesán letopočet 1586. Arkáda je zaklenuta křížovými klenbami s hřebínky. Ukončení klenebních patek při zdi je vytvořeno konzolou imitující svým vzhledem toskánskou hlavici. Plochostropá lodžie v patře je tvořena dvojnásobným počtem polí a opět toskánskými sloupy s entazí, na podnožích motiv diamantu. Sloupy nesou vodorovné kladí, zakončené průběžnou profilovanou římsou. Balustráda lodžie je tvořena kamenným lavicovým poprsníkem a v každém poli čtveřicí kuželek. Do prostoru lodžie, která spojuje jižní a severní křídlo, ústí čelně pět dveřních otvorů. Tyto jsou rámovány ostěním se zalíšťovanými šambránami, v nadpraží i u paty s etruskýma ušima. Pod horníma ušima jsou kapky s krupějemí. V nadpraží je vlys s krajovými ležánami a ve vpadlém středu provedeny v omítce rámované podélné štitky. Nad vlysem jsou prolomené frontony vytvořené vodorovnou profilovanou římsou a obloukovými segmenty. Na střední část vodorovné římsy dosedají ploché ležány, nahoře ukončené dvojicí konkávních obloučků a na takto vzniklém středním vrcholu jsou plochou ke zdi umístěny polokoule. Patro lodžie je z obou stran přístupné dvojicí dvouramenných, pravouhle zalomených schodišť.

b) Průzkum

Průzkum potvrdil, že arkádová lodžie prošla nejméně třemi stavebními úpravami, na což poukazuje nález tří omítkových vrstev. Při nejstarší úpravě byly zazděny původní hluboké niky, zvláště terakotovým rámováním, které také tvořilo sokl a fabion plné arkádové stěny. Niky sloužily patrně k osazení dekorativních váz či plastik (bust) a dotvářely tak původně jen dekorativní a tektonickou funkci renesanční arkády. Při barokní dostavbě pak byly niky zazděny a naopak do arkádové zdi proraženy dveřní otvory nově vzniklých pokojů. Průzkumem byly zjištěny nejméně další dvě fáze úprav, přičemž starší z nich, provedená v duchu baroka, zvláště dveřní otvory a sokl, použitím červené barvy. V sondách byly objeveny

zajímavé detaily pracovních fází, například skica a ukončení naddveřních edikul.

INTERIÉR MÍSTNOSTÍ ZÁPADNÍHO KŘÍDLA (2.03 – 2.08)

a) Popis

Příčné křídlo, spolu s arkádovou lodžii vytváří jednopatrový dvojtrakt s vloženým mezipatrem. Objekt není podsklepen a je opatřen sedlovou střechou. Pokoje v úrovni arkádové lodžie jsou čtyři o dvou okenních osách, poslední je doplněn o alkovnu. Pokoje vytvářejí enfiládu a jsou na obou jejich koncích uzavřeny předsíněmi. Vznik štukové výzdoby těchto místností je podle literatury řazen do let 1704 – 1707 a autorsky přisuzován dílně Baldassara Fontany, taktéž jako štuková výzdoba pěti pokojů a spojovací chodby v severním křídle zámku.

Místnost č.2.03: Po štukové výzdobě zůstaly zachovány jen fragmentálně dochované stopy –spirálovitě zavlnuté obrazce z nichž lze těžko rekonstruovat původní tvar

Místnost č.2.04: Na plochém stropě místnosti je ve štuku vymodelována elipsa zrcadla listoví, květů a dalších vegetabilních motivů. Z hluboce propracované plasticity dekorů přechází přes plošnější pojetí až do zcela náznakového znázornění listů a okvětních plátků, vrytých špachtlí do vlhkého štuk. Z elipsy vybíhají na čtyřech stranách girlandy, které z části lemují medailony s výjevy antikizujících bojovníků na koních. V rozích jsou diagonálně umístěny dětská tělíčka putti v květech provedená taktéž ve vysoké plasticitě.

Místnost č.2.05: Výzdoba je svým charakterem velmi podobná předcházející. Geometričnost elipsy štukového zrcadla se zcela ztrácí v plasticitě květinových trsů a vegetabilních motivů. Čtyři medailony jsou opět vyplněny postavičkami putti. Okolí medailonů je vyplněno trofejemi vojenské výzbroje, sepnaté stuhami a střapci. Diagonálně v rozích opět umístěny postavičky okřídlených putti.

Místnost č.2.06: Výzdoba stropu imituje geometrii kazetového členění. Ve čtverci čtyřcípá hvězda, ve hvězdě opsán ovál. Vše vytvořeno z květinového festonu aplikovaného na olišťovaný rám lemovaný perlavcem.

Odkryv barevného rámování zazděných nik

Nález skic návrhu ukončení frontonu.

V rozích čtverce vystupující akantové rozviliny a v cípech hvězdy skotačící dvojice putti.

Místnost č.2.07 a 2.08: Je nejbohatší dekorovanou místností západního křídla. Jedná se o pokoj s alkovnou. Pokoj je spojen dvojkřídlými dveřmi s lodžii. Od alkovny je oddělen příčkou a širokým portálovým otvorem. Stěny pokoje přecházejí fabiony do stropu, rámovaného lehce profilovanou štukovou lištou, přičemž rohy rámu jsou konkávními oblouky zkoseny. Ve střední části stropu se zrcadlo opakuje ve zmenšení, přičemž rámování tvoří pás bohatě profilované vegetabilního štukového dekoru. Ve čtyřech nárožních cviklech mezi oběma rámy zrcadla, jsou kruhové medailony, lemované z části zvlněnou girlandou s květinovými prvky, která je přidržována v hautreliefu provedenou čtveřicí orlů, ti se střídají s uvedenými medailony, na nichž takřka v kresebném basreliefu jsou provedena poprsí žen a mužů v antikizujícím oděvu. Vstup do alkovny je proveden portálovým otvorem. Ostění portálu tvoří profilovaná šambrána, převedená do archivolty záklenku. Portál je rámován edikulou, tvořenou dvojicí téměř obnažených telamonů v uvolněných postojích, opírajících se jednou paží o šambránu portálu. Telamoni podpírají rameny hlavice pilastrů s nástavci, na nichž jsou

uloženy segmenty roztrženého frontonu. Ve vrcholu portálového záklenku je umístěna zprohýbaná kartuš, lemovaná zlaceným páskem a jemným reliéfem sluneční tváře. Kartuš je po stranách lemována plastickými trofejemi a zlaceným vegetabilním motivem. Od kartuše jsou symetricky volně svěšeny girlandy štukového dekoru, ukončeny jsou nad horními rohy šambrány portálu. Na archivoltu po stranách dosedají postavičky putti. Alkovna za portálem je zdobena nástrojním kruhovým věncem.

b) Průzkum

Průzkum omítek měl za úkol zjistit výzdobu interiérů místností arkádového traktu. Současně měl být podkladem k rozhodnutí, respektive koncepci obnovy (definitivní presentační úpravy) uvedených prostor. Během posledních nálezů, které ukázaly značné množství fragmentů, ukrytých pod nehodnotnými hliníkovými překryvy z konce 19. a počátku 20. století se prokázalo, že pro objektivní názor bude třeba provedené sondy plošně rozšířit, a v podstatě v dotčených prostorech souvisle odstranit již porušené a nehodnotné překryvy, což se po konzultaci se zástupci PÚ realizovalo. Rozšíření sond sice výrazně napomohlo odhalit vzájemné vztahy nalezených fragmentů, přesto však přineslo jisté zklamání, neboť intaktně dochované byly pouze kvalitní hlazené omítky, na nichž se zachovaly stopy a někde i čitelné části sice původních, avšak pozdějších povrchových úprav. Za nejpozoruhodnější v interiérech lze považovat dekorativní pásy květin a plodů na černém fondu (silně připomínající barevnost a vzory techniky „pietra dura“). Tyto pásy lemují jak zadní okraj portálu v místnosti č. 2.08, tak i dveřní otvory a patrně i portálový otvor v místnosti č. 2.07. Fragmentálně se vyskytuje i v místnosti č. 2.05. Prostor alkovny č. 2.08 je pak ještě zdoben pozdější, téměř souvisle dochovanou výmalbou, charakterizovanou horizontálními pruhy probíhající plochu stěny, orámované širokým iluzivním rámem a malovanou lambrií v soklové partii. Tuto vrstvu však lze považovat za výzdobu, vzniklou nejdříve v polovině 19. století. V ostatních místnostech lze nalézt jedině pod zbytky této a analogické vrstvy klasicistní výmalbu v různých odstínech, členící stěny v pravidelných plochách, včetně supraport a zdobenou ve středech

vloženými medailony nebo kraterovitými vázami s květinami. V místnostech č. 2.07 a 2.06 lze prokázat starší vrstvy, pocházející patrně z poloviny 18. století jejich fragmenty se nacházejí v okenních špaletách a podokenicích (kresby).

Štuková výzdoba:

Po odmytí znehodnocujících překryvů, zejména na částech stropu a telamonech, se ukázal původní povrch leštěného štku bez jakékoliv polychromie, s výjimkou stropních medailonů, které byly odraženy v tmavším tónu. Poněkud barevnější bylo původní pojednání portálu, kde byla zjištěna polychromie šedookrového mramorování na edikule a zlacení na visutém festonu a na pergamenu se sluncem, jehož reliéf a okraje pergamenu byly zlaceny.

Nástrojní freska:

V místnosti č. 2.06 se ve střední stropní kartuši nachází freska, znázorňující letícího putti, která je sice překryta vápennou líčkou, ale v celku zachována i v původní barevnosti.

Nález kreseb na omítce:

V místnosti č. 2.06 byly nalezeny na levé straně dveří v enfiládě přípravné kresby uhlím. Pravděpodobně se jedná o studijní skicy se vztahem k plastikám portálu a zcela určitě jde o barokní kresbu.

V místnosti č. 2.03 byly na záklencích oken odkryty nápisy (účet), rozsáhlé fragmenty klasicistní výmalby a na stropech stopy po stržených štukových dekorech.

ZÁMECKÁ KAPLE

a) Popis

Obdélný orientovaný prostor, zaklenutý stlačenou valenou klenbou s pěti protilehlými páry lunetových výsečí. Severní stěna kaple je proražena dodatečně, patrně z kapacitních důvodů, třemi obloukovými průchody a rozšířena o obdélný prostor v celé délce kaple zaklenutý valenou klenbou s diagonálními hřebínky. Pilastry mezi jednotlivými lunetami jsou ukončeny římsami a dekorovány štukovou výzdobou. Nad pilastry jsou umístěny medailony s reliéfními figurami církevních osobností. Reliéfy jsou patrně druhotně zdobené květinovými motivy a girlandami. Výplně

pilastrů jsou plasticky oživeny motivem papežských a biskupských insignií. V každé lunetě je znázorněn sedící anděl. Nejdominantnější je však ústřední motiv Nanebevzetí Panny Marie s anděly a květinovými věnci, umístěný centrálně v klenbě kaple. Nad vchodem do kaple byla pravděpodobně umístěna oratoř s přímým vstupem z jižního křídla.

b) Průzkum

Průzkum omítek a štukové výzdoby kaple mohl být sondážně prováděn především v nejméně porušených partiích, tzn. při východní stěně, kde došlo prakticky k totální destrukci, působením vztlínavé a průsakové vlhkosti ze zvýšeného terénu přiléhajícího k venkovní fasádě.

Zavlhčení bylo tak rozsáhlé, že byla zničena i okna, napadená dřevokaznou houbou a zkorodovaly i kované mříže a okenice. Dalším místem poruch byla sakristie, dodatečně přistavěná, kde porušená krytina a následně i klenba propouštěly srážkovou vlhkost na boční vnější zeď kaple. Sondy prokázaly rozsáhlé dodatečné přízdívky a plenty, provedené barokním zdívením, ve spodní části pak byly zjištěny renesanční topinky. Štuková výzdoba se i přes destrukce zachovala v původní podobě, pouze s nehodnotnými překryty a pozdějšími sádrovými doplňky. Průzkum potvrdil zvýšení podlah, udávané archivními prameny, a nepřímo i rozsáhlou opravu v 2. polovině 19. století. Rovněž prokázal stavební změny, spojené se snesením původní dřevěné kruchty, včetně zazděného přístupu k ní z druhého ramena schodiště. Lze se domnívat, že k této změně mohlo dojít již v 18. století.

PRŮJEZD JIŽNÍHO KŘÍDLA

a) Popis

Průjezd je valeně zaklenutý, s lunetami, ve vrcholu klenby orámovaná dvě oválná a jedno obdélníkové zrcadlo. Průjezd je oboustraně opatřen portály.

b) Průzkum

Totálně zdevastovaný průjezd byl sondován pouze z hlediska dochování starších omítkových vrstev. Ty také průzkum v plném rozsahu potvrdil. Kvalitní vápenné, dobře kletované omítky byly pouze napekovány, nesou

Levá figura Telamona, stav před restaurováním.

Levá figura Telamona, stav po restaurování.

však na svém povrchu celou řadu drobných epigrafických projevů, z nichž nejpozoruhodnější je rudkou psané datum 1613 a drobné ryté ornamenty či znamení. Zajímavý je i nákras pilastru hlavice po pravé straně. V rámci průzkumu byly odhaleny dva zazděné otvory. Sonda zůstala ponechána.

VSTUPNÍ ARKÁDOVÉ NÁDVOŘÍ

a) Popis

Na půdorysné ploše cca 48x45m je vytvořeno arkádové nádvoří s průčelným jednotraktovým, přízemním objektem koníren, jehož střed tvořila průjezdní hranolová věž (nyní v torzálním stavu). Z dalších stran je předdvorí obestavěno přízemní arkaturou, přidruženou k fasádě jižního křídla a přerušenu obloukovým průjezdem do čestného dvora. Obě boční arkády nádvoří o jedenácti polích, hloubce tří metrů a osové vzdálenosti toskánských sloupů 3,35m, jsou zaklenuty plochými křížovými klenbami s hřebínky a osmibokými resetami ve styku kleneb. Ve východní arkádě je druhotně obnoven klenutý otvor vstupu do zámecké zahrady. Otvorem v západní arkádě, jejíž atiková zeď je opatřena sérií elipsovitých otvorů, lze vstoupit dvojramenným schodištěm do rossaria.

b) Průzkum

Průzkum na arkádách byl proveden za účelem zjištění dodatečných zazdívek a eventuelní štukové výzdoby. Fragmenty štuky byly nalezeny na lících cviklů arkád (otisky štukových dekorů).

ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY K PRŮZKUMU

Celkový výsledek průzkumu, pojatý jako podklad návrhu rehabilitace výzdoby stěn dotčených místností č.2.03–2.08 lze shrnout takto:

a) V místnosti č.2.08 a 2.07 je možné restaurování fragmentů nejstarší vrstvy, dekorativních lemů na černém podkladě, s případnou konzervací nalezených podokenních fragmentů a nálezů v podhledu okenní špalety. V místnosti č.2.07 a 2.08 je možné, že v případě dalšího plošného odkryvu klasicistní výmalby, předpokládá nález dalších fragmentů starší výzdoby.

- b) V místnosti č.2.06 je možné rekonstruovat klasicistní výmalbu, včetně barokní fresky putti ve střední stropní kartuši.
- c) V místnosti č.03 byly odkryty nápisy na záklenících oken, rozsáhlé fragmenty klasicistní výmalby a stopy po stržených štukových dekorech.
- d) Ve zbývajících místnostech by měla být povrchová úprava stěn provedena zcela neutrálně, nejlépe s využitím optické a haptické kvality citlivě doplněných původních hlazených omítek, sjednocených lehkou lazurou.
- e) Očištění plastik telamonů přineslo zcela přesvědčivý důkaz o původní povrchové úpravě štuků (leštěná běloba).
- f) Arkádová lodžie č.2.02 – byla provedena fixace současného stavu s úpravou vymezené plochy dle prezentačního výrazu v obou historických vrstvách.
- g) Zámecká kaple – povrchová úprava stěn a klenby kaple – hlavní lodi byla provedena dle navrženého vzorku. Boční loď a druhotné úpravy v hlavní lodi byly odlišeny světlým tónem lomené bílé.

Druhá etapa průzkumů – rok 1998

Kvalita nálezů v interiérech zaměřila pozornost a zvědavost na exteriér, kde již bylo možné tušit další překvapení.

V roce 1998 byl proveden sondážní průzkum exteriéru pravé strany stěny u zřícené věže a vřetenového schodiště tzv. malého arkádového nádvoří, který přinesl zajímavý nález sgrafitové úpravy.

Před zahájením prací se předpokládalo, že se jedná o nepatrné fragmenty sgrafitové výzdoby. Po bližším prozkoumání bylo více a více zřejmé, že pod sekundárními překryvy a bujnou makrovegetací lze odhalit ucelenou kompozici sgrafitové výzdoby v kombinaci s kolorovanou kresbou připomínající techniku „chiaroscuro“. Postupné snímání druhotných vrstev tuto domněnku potvrdilo i když odhalená sgrafita jsou v některých partiích silně poškozena. Citlivým snímáním překryvů v kombinaci s preventivním zpevněním se podařilo odkrýt velice kvalitní sgrafitovou výzdobu jemně subtilní kresby, která nese stopy bravur-

Částečný odkryv nástropní fresky.

ního zpracování. Tyto atributy nasvědčují, že se jedná o velice erudované provedení mistrů, kteří techniku sgrafita velice dobře zvládali s výrazným výtvarným citem. To lze doložit i zřetelným faktem, že stěna byla nejprve připravena v hladkých a profilovaných omítkových vrstvách a pouze místa určená pro sgrafita byla vynechána, což by nasvědčovalo přítomnosti kvalitní sgrafitářské huti.

Lze rovněž předpokládat, že sgrafitová výzdoba měla být i z vnitřní strany, což lze vyzkoušet na místě samém. Na pravé vnitřní straně je omítka připravena, včetně profilů, stejným způsobem, jako na straně vnější. Na straně levé je omítka pouze v podhazu a profil bez finální úpravy, ale respektuje hranici sgrafitové výzdoby. Toto zjištění zřejmě dokládá, že sgrafitová výzdoba nebyla dokončena v plánovaném rozsahu.

Častý výskyt sgrafitové výzdoby i v dalších částech zámku podporuje hypotézu, že zde působila již výše zmíněná sgrafitářská huť a je potřebné této výtvarné vývojové etapě věnovat náležitou pozornost.

V duchu těchto zjištění byla soustředěna maximální pozornost pro zachování výzdoby v co největším rozsahu.

Jednotlivé oválné otvory nejsou vyzdobeny šablonovitě, ale každý má volné zpracování. Sgrafitová výzdoba plynule přecházela na nárožní věžičky i na zřícenou věž.

Zajímavým zjištěním je existence celkem rozměrných slunečních hodin, které se uplatňovaly minimálně ve dvou

Stav fresky po očištění a vymletí.

vývojových obdobích na pravé straně od věže. Fragmenty jsou patrné a bylo by možné provést jejich rekonstrukci.

Veškeré fragmenty sgrafitové výzdoby byly zdokumentovány jak fotograficky, tak i graficky, a zpracovány v rozsáhlé dílčí dokumentaci. Součástí zásahu byla provedena základní fixáž, jakož i očištění omítkových ploch souvisejících se sgrafitovou výzdobou.

S ohledem na stav narušení doporučujeme bezodkladný restaurátorský zásah, který bude zřejmě nutný kombinovat s částečnou rekonstrukční metodou.

Na malém arkádovém nádvoří lze v mnoha ohledech konstatovat obdobné hodnocení jako v předešlém případě, hlavně co se týče kvality zpracování. Nejedná se však o ornamentální výzdobu, ale o psaníčkové dekory, velice jemného zpracování s perspektivním řešením, což není běžnou záležitostí. Taktéž jemné barevné pojednání, které je patrné v celém nádvoří, dodává tomuto prostoru zvláštní optickou atmosféru. I zde byl na počátku prací předpoklad jakési pouhé fragmentálnosti výskytu sgrafitové výzdoby, avšak postupné odkryvy přesvědčují, že lze jasně definovat celou výzdobu nejen vnějšku vřetenového schodiště, ale existují náznaky, že bude možné vystopovat kompletní renesanční úpravu celého nádvoří. Ucelená kompozice i kvalita provedení je doložena na fotografiích.

Zámecká kaple. Fotografie dokumentuje vysoký stupeň narušení omítkových vrstev a štukové výzdoby.

Závěr

Zjištěné nálezy byly natolik významné a svědčí o reálné možnosti dalších objevů s velkou vypovídací hodnotou, že bylo rozhodnuto o celkem neobvyklé úpravě první etapy. Tato spočívala v tom, že prostor 1. etapy byl řešen více méně konzervační metodou, která měla jednak prezentovat jednotlivé nálezy, seznámit návštěvníka s průběhem restaurátorských prací a v neposlední řadě nastínit možnosti finální úpravy některých prostor.

Dvouletá existence takto upravené prohlídkové trasy a zájem návštěvníků potvrzují správnost tohoto rozhodnutí. Je však škoda, že z důvodu nedostatku finančních prostředků nemůže být tato trasa každoročně rozšiřována, což by přineslo jednak další odborná poznání a také by byla veřejnost názorně informována o náročnosti obnovy památkových objektů v celkovém komplexu problematiky. Ale i tato realita je jedním z uherčických překvapení již méně radostných než popsané nálezy.

Pravá strana stěny u zřícené věže, nález sgrafitové výzdoby.

UHERČICE A BAROKO

Uherčický zámek na přelomu 17. a 18. století.

Mgr. Tomáš Jeřábek

Pohled na hlavní nádvoří, počátek století.

Roku 1692 kupuje Donát Heissler z Heitersheimu panství a zámek Uherčice. Během necelých čtyřiceti let, po které držel tento rod uherčický zámek, se zásadně

pozměňuje starší šlechtické sídlo Krajčů z Krajku, Strejnů ze Švarcenavy a Berchtoldů z Uherčic. Samotná osoba Donáta Heisslera by si zasloužila monografické zpraco-

vání. Syn žoldnéře, následující příkladu otce, bojuje na straně Leopolda I. proti Francouzům a Turkům. Vedle postupu ve vojenských hodnostech (rytmistr, plukovník, generál, polní maršál) je za svá válečná hrdinství a nesporné zkušenosti odměněn povýšením do rytířského stavu, poté do stavu svobodných pánů a nakonec v roce 1692 mezi říšská hrabata. Nově povýšený hrabě si téhož roku kupuje uherčický zámek, který bude využíván jako hlavní rodové sídlo, a o dva roky později městský palác ve Vídni. V téže době je na vrcholu kariéry, získává inkoláty i indigenáty v Čechách a Uhrách, kupuje si dunajský ostrov svaté Markěty, později prodán Evženu Savojskému, stává se součástí dvorské elity ve Vídni. O dalších generálových ambicích se můžeme pouze dohadovat, neboť v roce 1697 umírá na následky zranění v bitvě u Szegedu.¹⁾

Náhle získané vysoké společenské postavení a nároky na reprezentaci podměnily také výběr umělců a především zásadní interiérové změny v městském paláci ve Vídni a na uherčickém zámku. Mezi nejvýznamnější umělce, kteří pro hraběte Heisslera pracovali, patří především italský architekt Domenico Martinelli. Díky Hellmutu Lorenzovi jsme nyní informováni o přímé účasti tohoto architekta na úkolu modernizace vídeňského domu Heisslerů. Dům původně patřil hraběti Aloisi Raimundu Harrachovi, který jej v roce 1694 prodal Donátu Heisslerovi. Nevýhodné situování domu na parcele, přiléhající těsně k městským hradbám (dnešní ulice Teinfaltstrasse), omezilo tuto modernizaci pouze na interiéry a malý dvůr. V zastřešení části tohoto nádvoří využil Martinelli své oblíbené řešení „portico pensile“, dále úspornými prostředky dosáhl nového rozčlenění objektu na část reprezentační a hospodářskou. V reprezentačním traktu, situovaném do ulice, je pozoruhodné vybudování středního sálu, který pravidelně flankují dvě místnosti, z nichž jedna je vybavena prostornou alkovnou. Byl není plán vídeňského domu primárně důležitý pro poznání Martinelliho osobního stylu, je závažný mimo jiné tím, že dokazuje Martinelliho zkušenost v řešení podobných úloh, jejichž cílem bylo přizpůsobení starších objektů novým nárokům na bydlení a reprezentaci. Vedle toho nepřímě svědčí o postavení tohoto architekta ve Vídni. Lorenz následně předkládá hypotézu o možném autorském podílu tohoto architekta

na dalších Heisslerových sídlech v Ráckeve a v Uherčicích.²⁾

Pro verifikaci tohoto předpokladu nám chybějí archivní prameny, stylově kritická analýza je naopak v případě odlišného funkčního uspořádání málo průkazná. Analogie uspořádání prostoru kolem alkovny západního křídla v Uherčicích však přinejmenším svědčí o částečném využití některých Martinelliho postupů, které se vyskytly i na Heisslerově paláci ve Vídni.³⁾ Interiérová výzdoba uherčického zámku zaujímá výjimečné místo v kontextu šlechtických sídel na Moravě. Proti konceptu rodové oslavy, jehož výtvarné vyjádření nacházíme na zámečích tradiční rodové aristokracie (Vranov nad Dyjí, Mikulov, Milotice), jakož i proti tendenci k vytváření habsburských, císařských

Univerzitní doktorandská teze Jana Jiřího z Metzburgu s portrétem donáta Heisslera z Heitersheimu, rok 1696.

a podobných sálů nacházíme na Uherčicích odlišný modus, zdůrazňující nedávnou minulost protifrancouzských a protitureckých bojů a generálovu účast v nich. Ilustrativním dokladem této snahy je doktorská teze Jana Jiřího z Metzburgu z roku 1696, jejímž základním motivem je oslava doktoranda mecenáše - Donáta Heisslera z Heitersheimu.⁴⁾ Výtvarně nepřilíživé významné dílo je závažně ikonograficky - portrét hraběte je obklopen medailony, na nichž se konkrétní události ze života hraběte (dobytí Heitersheimu, výjevy z protitureckých bojů) spojují s emblematickou rovinou - hrabě zde vystupuje jako ochránce habsburské monarchie. Tato teze je dalším dokladem změny myšlení, k níž dochází na přelomu 17. a 18. století - jen s obtížemi bychom ji mohli označit jako „alegorii“, spíše se zde jedná o aluzi a alegaci (citaci), tj. systém mytologických odkazů a reálií může divák správně pochopit jen s patřičnou znalostí významných dějinných okamžiků objednavatele a jeho rodu, cílem je poskytnout příklady hodné následování. Proces přeměny alegorického myšlení na „konkrétně - historický“ ve smyslu předchozího výkladu je společný většině umělecké produkce na přelomu 17. a 18. století. Výlučnost pozice hraběte Heisslera a rovněž uherčického zámečického sídla jako jeho rezidence vynikne ve srovnání s rodovou aristokracií.

Zatímco tato tradiční šlechta využívá jako prostředku reprezentace barokních rodových historiografií, mezi jejichž častá topoi patří slavné činy zakladatele rodu, zisk zvukného jména, jímž je charakterizován jeho nositel na principu analogie i v barokní době, dále věrnost panovníkovi a církvi, nepřerušená kontinuita rodových zásluh, která sahá mnohdy až do starověku, je pro Donáta Heisslera příznačný odlišný diskurs, preferující vlastní schopnosti a snažení před rodovými zásluhami. V Čechách bychom mohli podobný rozdíl vysledovat mezi osobou hraběte Františka Antonína Šporka a většinou tamní aristokracie. Dokladem pro toto tvrzení je unikátní německý tisk z poslední třetiny 17. století nazvaný „Erklärung der Wunderseltzamen Land Charten Utopiae, so das ist das neu entdeckte Schlarraffenland“.

Anonymní autor zde explicitně označuje názvem „Barocco“ (sic!) království, jež je součástí velké říše

SUPERBIA. V této zemi je pak důležitější vysoký titul, precedens a rodový původ než vlastní schopnosti. Nejceněnějšími vlastnostmi jsou zde pýcha a mamon, přetvářka a klam jsou nezbytnými průvodci touto říší, obyvatelé království nosí pod různými parukami unifikované myšlenky a vedou si v životě a oblékání náležitě okázale. Znalost zmíněného spisu můžeme u Donáta Heisslera předpokládat na základě jeho kontaktů s Arnoštem Františkem z Herbersteinu, jež tuto knihu v roce 1695 věnoval Rivolovi, proboštu křižovníků na Hradišti svatého Hippolyta u Znojma. Herberstein promoval v roce 1691 na právnické fakultě lovaňské univerzity a je pravděpodobné, že se zde mohl seznámit s jansenismem, jehož projevy jsou ve spisu markantní. Vedle tohoto spisu svědčí o výjimečnosti generálova myšlení i testament, odchylný se svou strohostí od dobové praxe.

Po generálově smrti spravuje Uherčice jeho žena, Marie Barbora, rozená von Millessimo. Z této doby již známe písemné prameny k přestavbě uherčického zámku. Ze stavby samotné vyplývá, že barokní přestavba (termínu „barokní“ užíváme zde v obvyklém významu, nikoliv ve smyslu pasáží z dobového tisku) probíhala ve dvou fázích - před rokem 1696 a po roce 1705. Vzhledem ke krátkosti zmíněné cenzury vyplývá jasná souvztažnost obou fází, daná jedním záměrem, realizovaná však více umělci. Díky plánu z roku 1705, uloženému v norimberském archivu, zjišťujeme, že stavebně byl komplex v dnešní podobě realizován již na počátku 18. století a poté docházelo na Uherčicích jen k doplnění interiérových dekorací.⁵⁾ Konkrétní určení autorství architektury nádvořních fasád a západního spojovacího křídla, jakož i štukové dekorace zámku naráželo na neprobádanost tématu. Starší sekundární literatura z počátku 19. století (O. Schweigl, J. P. Cerroni) se Uherčicím nevěnovala, a tak bylo toto sídlo podrobněji zařazeno do kontextu dějin umění na Moravě až Augustem Prokopem.⁶⁾ Na rozdíl od Prokopa, rezignujícího na přesnější atribuci, V. Richter připisoval toto sídlo dvornímu architektovi císaře Leopolda I. Giovanni Pietru Tencallovii.⁷⁾ V Richtrově systému velkých architektonických osobností, pracujících generičně na Moravě v 17. a 18. století (G. G. Tencalla - G. P. Tencalla - D. Martinelli - F. A. Grimm) tak Uherčice získaly

pevnější začlenění do dějin architektury baroku na Moravě. Tento jednoduchý systém však začal být brzy považován za překonaný vlivem postupného studia archivních pramenů ke stavební dějinám jednotlivých objektů. Také v Uherčicích poznáváme jiného stavebního mistra, jenž při této práci užíval izolovaných prvků z oevru G. P. Tencally (například pilastr s vyhloubením, jakož i další články, zdůrazňující planimetricitu fasády), jímž byl Francesco Martinelli, otec slavnějšího Antona Erhorta Martinelliho.⁸⁾ Francesco Martinelli je znám především stavbou poutního kostela ve Frauenkirchen v Burgenlandu (historicky tedy v Uhrách), jeho význam však spočívá především v rozsáhlé stavební dílně, v níž je doložen z mladší generace stavebních mistrů například Giovanni Battista Alliprandi.⁹⁾ Úkolem Francesca Martinelliho v Uherčicích bylo především na fasádách vnitřního nádvoří sjednotit starší stavební fáze a dosáhnout pomocí odlišného sledu rytmizovaných pilastrů vysokého řádu dojmu symetrie a hierarchizace. Poněkud mechanicky se zdůrazněnou vertikality paratakticky spojil jednotlivé okenní osy a pilastry. Za svou práci dostal zaplacen 2470 zlatých.⁽¹⁰⁾ Jako štukatéra výhodného (staršího) křídla pak můžeme identifikovat Giovannioho Battistu Bussiho, dříve neznámou osobnost, pracující ještě na počátku 18. století v Uhrách.⁽¹¹⁾ Jeho umělecký rukopis se ve srovnání s Fontanovým dílem projevil menší plasticitou, kompoziční nevyrovnaností a jistou rustikalizací Fontanovy elegance a umírněnosti. G. B. Bussi obdržel z hraběcí pokladny celkem 1308 zlatých. Na Uherčicích pracoval také kameník Veith Steinböck. Z malířů pak na konci 17. století poznáváme Antona Schoonjanse, jemuž bylo vyplaceno 150 zlatých.

Pro druhou fázi výzdoby interiérů uherčického šlechtického sídla, realizovanou někdy kolem roku 1705 za držení velkostatku generálovým synem, Františkem Josefem Heisslerem z Heitersheimu, pozdějším moravským zemským hejtnanem, nám bohužel chybějí archivní prameny. Stylovou analýzou bylo dosaženo shodného stanoviska v atribuci štukové výzdoby těchto místností, a to připsáním slavnému štukatérovi Baldassaru Fontanovi.⁽¹²⁾ Jde bezesporu o klíčové dílo tohoto představitele berninismu na Moravě, a to především

v atlantech stylově ještě manýristického portálu alkovny západního křídla. Fontanova štuková výzdoba není doplňkem architektury, ale suverénně ji ovládá a organizuje prostor místnosti, jakož i vztahy mezi salony navzájem. Proti starší Bussiho tvorbě na tomto objektu však dominance štukové výzdoby nepostupuje snahou zaplnit plochu (horror vacui), nýbrž spíše uhlazeně akcentovat podstatné motivy a nepřetěžovat výsledný dojem z prostoru.

Přes částečné vyřešení atribučních otázek zůstává problémem funkční určení interiérů uherčického zámku v baroku. Inventář z roku 1697 samozřejmě reflektuje pouze stav dokončených prací v první etapě přestavby.⁽¹³⁾ Již tehdy se na zámku nacházela kaple a prostorný sál v jižním křídle, jehož štuková výzdoba zůstala torzálně zachována po rozdělení tohoto prostoru příčkami v 19. století. Funkčně již tehdy byla dána letní jídelna, chodba s bohatou výzdobou, vedoucí ke generálově pracovně. O výdobě interiérů ze druhé fáze přestavby zámku jsme informováni až inventáři ze 70. let 18. století, které mohou, leč nemusejí být pro pochopení funkce místností v baroku určující. Dovolím si zde podat vlastní hypotézu o funkční náplni západního spojovacího křídla. Enfiláda čtyř reprezentačních salonů umožňuje návštěvníkovi při procházení vnímat postupně gradující interiérovou štukovou výzdobu, vrcholící v portálu alkovny. Vzbuzuje tak dojem, že se jedná o promyšlený systém antecamer, jehož smyslem je dovést návštěvníka do skutečného centra zámku - generálově pracovny. Právě na sídlech, patřících vysokým vojenským činitelům habsburské monarchie, plní pracovny majitele zámku roli „místa“ v tradiční dichotomii „cesta - místo“. Dodejme jen, že druhou reprezentační cestou do generálově pracovny je starší, tzv. „andělská chodba“ ve východním křídle zámku. Podobně je tomu v generálově domě ve Vídni a v rezidencích Evžena Savojského. Nesmíme však zapomínat, že realizace tohoto konceptu byla dokončena až po generálově smrti a odkazy na válečná tažení tak dostávaly memoriální charakter. Generálův syn František Josef rozhodně nepatřil mezi typickou šlechtu první poloviny 18. století, v době takřka všeobecné austrializace a hledání kariéry na císařském dvoře prodávající po smrti Donáta

Heisslera palác ve Vídni hraběti Jacobu von Hamiltonovi. Heisslerové se naopak zakupují v Brně, kde tento šlechtic přebírá zemské úřady - v roce 1738 také post vrchního zemského sudího na Moravě.⁽¹⁴⁾

Nezodpovězenou otázkou zůstává všední i sváteční život na uherčickém šlechtickém sídle, při neexistenci spotřebních a kuchyňských účtů, neznajíce programy divadelních her a slavností, zůstáváme ochuzeni o přesvědčivější vyličení životního stylu Heisslerů z Heitersheimu v epoše baroka. Uherčický zámek však sám o sobě podává značné kvantum informací různé vypovídací hodnoty, jejichž sumarizace a interpretace je odvislá od stavební - historického a restaurátorského průzkumu. Tyto průzkumy by navíc mohly přispět k zodpovězení otázek po autorství částečně zachovaných malířských dekorací v interiéru tohoto šlechtického sídla.

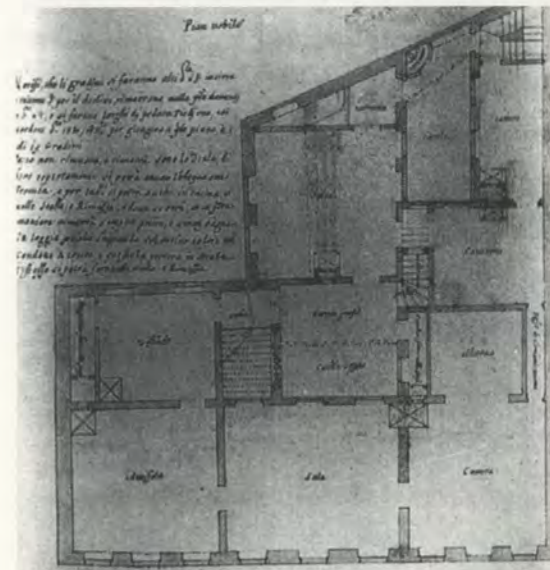
Barokní tvář, již Uherčice získaly za Heisslerů od konce 17. století do 30. let století následujícího, prodělala nejednu změnu v době klasicismu a historismu. Reprezentační místnosti západního spojovacího křídla s výjimečnou štukovou výzdobou byly již začátkem století využívány jako kuchyně a skladovací prostory. Barokní členění fasád vzalo značně zasvě již před druhou světovou válkou, poválečné období ignorovalo výtvarné hodnoty areálu ještě důsledněji. Stojíme nyní před neopakovatelnou šancí zachránit uherčický zámek jako mnohotvárný celek, v němž bude každé relevantní umělecké snažení respektováno.

Poznámky:

- 1 K obrazu kulturní a společenské situace na Moravě nejlépe ucelený pohled - Josef Válka: Morava reformace, renesance a baroka, Brno 1996. Ke stavebním dějinám uherčického zámku existuje studie J. Muka a M. Lancingra: Stavební vývoj zámku v Uherčicích na Znojemsku. Vlastivědný věstník moravský, 32, s. 194 - 200, 1980. K osobě generála Donáta Heisslera z Heitersheimu, zejména k jeho povyšování a polepšení erbu fondy Staatliches Archiv Wien, oddělení Kriegsarchiv a Adelsarchiv. Srov. rovněž Moravský zemský archiv, Rodinný archiv Mitrovských, G 147, listiny

č. 63, 64, 65, spisy č. 66, korespondence č. 18.

- 2 Hellmut Lorenz: Domenico Martinelli und die österreichische Barockarchitektur. Wien 1991, s. 52, 226 an., 245, 327, obr. 233, 234.
- 3 Západní křídlo uherčického zámku bylo vybudováno do roku 1705, jak o tom svědčí dochovaný plán z norimberského archivu, interiérová výzdoba je však nejméně o desetiletí mladší a tyto místnosti nebylo do generálově smrti v roce 1697 ještě možno využívat pro obytné účely.
- 4 Milan Togner: Barokní teze olomoucké univerzity. In: Universitas Olomucensis, 1996, s. 42 - 43. O Janu Jiřím Metzburgerovi jako hraběcím klientovi svědčí vedle dochované doktoranské teze také kvitance, vyplacená v roce 1698 (po generálově smrti), znějící na částku 635 zlatých.
- 5 Tisk „Neu entdeckte Schlaraffenland...“ patrně obsahoval jako přílohu ideální mapu světa, názorně

Půdorys *piano nobile* vídeňského domu Donáta Heisslera z Heitersheimu. Architekt Domenico Martinelli, kolem roku 1694.

Renesanční zahrady

PhDr. Jan Eliáš

O Uherčicích slyšíme poprvé v confirmaci z r. 1312, kterou královna Eliška potvrdila ženskému klášteru v Oslavanech darování vesnice Uherčice¹⁾ Isoldou, manželkou rakouského šlechtice Matěje z Fulštejna. Uherčice byly v této a předcházející době poddanskou vesnicí bez dokladu o existenci nějakého šlechtického sídla.²⁾

V 15. století za husitských válek nebo za následujících válek českouherských Uherčice zpustly a dostaly se do moci velmožů z jižního českomoravského pomezí, pánů z Krajku.³⁾ Roku 1493 Lipold Krajíř z Krajku, nejvyšší sudí brněnský dosáhl od krále Vladislava II. potvrzení držby veškerého rodového majetku „item ves pustu Uherčice a duvor Popluží se dvěma pluhama rolé kromě toho, což tu abatyše z Oslavan má“. Abatyše Kateřina mu pak téhož roku prodala zbytek klášterního majetku ve vesnici se vším příslušenstvím. Na sklonku středověku tedy v Uherčicích existoval vrchnostenský dvůr v rozsahu dvou popluží. Nebylo tu ani panské sídlo, ani poddanské usedlosti, neboť ty byly v předcházejících desetiletích opuštěny. Vznikly tak ideální podmínky pro založení feudálního sídla na „zeleném drnu“, s dostatečnou pozemkovou výbavou jak pro panský dvůr, tak pro eventuální panské zahrady.

Založení šlechtického sídla v Uherčicích se klade do první poloviny 16. století, před rok 1548. Toto sídlo, jako středisko nově vzniklého panství, mělo zatím vzhled nevelké tvrze. Tehdejší vlastníci Jan a jeho syn Václav se již v letech 1549 – 1563 psali podle nového sídla jako pánové z Krajku a na Nových Uherčicích.⁴⁾

V 60. letech 16. stol. vystřídali na Uherčicích Krajíře z Krajku Strejnové z dolnorakouské Švarcenavy (Schwarzenau). Majetkový základ Wolfganga (Volfa) Strejna ze Švarcenavy do jeho příchodu na Moravu tvořily rakouské statky, proto projevil zájem o zboží právě při rakouských hranicích. Statek Uherčice byl z nich první a byl mu vložen do zemských desk r. 1563. Pak přikoupil

ještě Bitov a jeho syn Hanuš Volfart Strejn později také Vranov. Snaha Strejnů o vytvoření rozsáhlé pohraniční državy neměla dlouhého trvání a končila již za Hanuše Volfarta Strejna vinou okázalého způsobu života a nákladných stavebních podniků (zejména přestavba Uherčic) finančním fiaskem a nuceným rozprodejem statků. Sídelní Uherčice s novým reprezentačním zámekem si Hanuš Volfart Strejn sice dokázal udržet, jeho dědic Hanuš Jiří Strejn je však nakonec musel jako nekatolík roku 1628 prodat, přinucen protireformačním patentem.⁵⁾ Hanuši Volfartovi Strejnovi se připisuje podstatný díl velkorysě pozdně renesanční přestavby uherčického zámku zahájené v 80. letech 16. stol. Jemu podle všeho náleží i zásluha o založení hrazených zámeckých zahrad na západě a jihu i sadů na východě stavebního souboru.

Renesanční zahrady při zámku stručným způsobem popisuje nejstarší urbář uherčického panství z r. 1628, pořízený při příležitosti vynuceného prodeje Uherčic Jakubovi Berchtoldovi. Důležitý popis v překladu z němčiny sděluje:

„Nově postavený zámek Uherčice má tři věže a je dostatečně řádnými pokoji, pivovarem se sklepy tesanými ve skále, kvelby, temnicemi, sýpkami, konírnami, vesměs klenutými vybaven.

Item u něj stojící dvůr s chlévy, se sklepy, sýrovým kvelbem, kurníkem a dvěma světnicemi. Uprostřed (hospodářského) dvora čtyřboká, vysoká kamenná věž, která k chování drůbeže a holubů je postavena, také velká dřevěná kašna, do níž se vede voda z rybníčku. Kovárna a zámečnictví, chlévy, s výjimkou jednoho všechny klenuté, kryté pálenou taškou a uzavřené ohradní zdi.

Item blízko u zámku dobře stavěný dům na dvě podlaží vysoký, se sklepem. Dále před zámkem zděná „Stadl“ se čtyřmi „Vorstadln“, krytá šindelem.

Pak naproti zcela klenutá ovcárna se „Stadl“, krytá

ilustrující kritiku, směřující na jednotlivé evropské země. Autorovi tohoto článku se podařilo zmíněnou mapu na jiném místě nalézt a připravuje nyní studii na téma „Termin „baroko“ v 17. a 18. století“, v níž bude tento spis analyzován a zařazen do dobového kontextu. K osobnosti Jana Františka Josefa Rivoly, probošta křížovníků na Hradišti svatého Hypolita - nejnověji: Martin Jasenský: Křížovnícké proboštví Hradiště svatého Hypolita v době baroka, strojepis bakalářské práce, Historický ústav FF MU, Brno 1998.

- 6 Moravika - plánový materiál z fondu Reichsstadt Nürnberg publikoval Jiří Úlovec: Plány jihomoravských měst, hradů a zámků z fondu Reichsstadt Nürnberg. In: Jižní Morava 1998, s. 267 an.
- 7 August Prokop: Das Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtliche Beziehung. Wien 1904, III. díl, s. 824 - 826, IV. díl, s. 1163 - 1166.
- 8 Václav Richter - Zdeněk Kudělka: Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts in Mahren, In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, s. 91 an., rovněž tak v Z. Kudělka: Architektura 17. století na Moravě. In: Dějiny českého výtvarného umění II/1, 1989, s. 286, kde je Tencalova činnost zmiňována po roce 1696, avšak bez přesnějšího určení užitého pramene.
- 9 Moravský zemský archiv, fond C 2 (Tribunál - pozůstalosti), H 29.
- 10 Günther Brucher - Barockarchitektur in Österreich. Köln am Rhein 1983, s. 86. Hrabě Pál Esterházy

započal s opravu kostela ve Frauenkirchen již po roce 1683, 2. stavební fáze, na níž je doložen Francesco Martinelli, probíhala v letech 1695 - 1702. Na vnitřní výzdobě poutního chrámu se podíleli jako autor freskové výzdoby Luca Antonio Columba a štukatér Pietro Antonio Conti. O Alliprandiho účasti v Martinelliho dílně - Pavel Preiss: Italští umělci v Praze, Praha 1986, s. 296. Rovněž F. Mareš: Martinellifrage. In: Mitteilungen der k.k. Zentral - Kommission, NF XXVII, s. 210 - 219.

- 11 Moravský zemský archiv, H 29.
- 12 Dědicové Giovanniho Battisty Bussiho obdrželi 29. 1. 1721 z pálfyovské pokladny ve Stupavě částku 600 zlatých z celkové výše 903 zlaté. Petr Fidler: Beiträge zu einem Künstler - und Kunsthandwerklexion des Donaugebietes (Österreich, Slowakei, Ungarn). Exzerpta aus den Archiven in Pressburg und Tyrnau, I. Teil. In: ARS, 1/1995, s. 88.
- 13 Nejnovější literatura k Baldassare Fontanovi - Karpowicz, M.: Baldassare Fontana, 1661 - 1733, Lugano 1990. Nejnověji M. Stehlík: Sochařství. Umění baroka na Moravě a ve Slezsku, Praha 1996, s. 87 - 89, 348 - 352, . Karpowicz, M.: Paolo Pagani in Moravia e Polonia. In: Arte Lombarda 98 - 99, s. 103 - 117, 1991.
- 14 Inventáře zámku - Moravský zemský archiv, C 2 (Tribunál - pozůstalosti) H 29 p, C 57, C 61.
- 15 Moravský zemský archiv, Rodinný archiv Mitrovských, G 147, spis č. 66.

Současný stav zámeckého parku.

šindelem, na 1000 ovcí. Vně ovčárny cihlová „Stadl“ s velkou a malou pecí.

Při zámku rovněž dvě okrasné zahrady („Lustgarten“), tři kuchyňské zahrady a dva ovocné sady s domem, v němž bydlí zahradník.“

Podle téhož popisu krajinářské úpravy v okolí doplňoval rybník před zámkem na 50 kop kapřího plodu... Za zámkem byl rybník s mlýnem o 2 složeních, do kterého se vysazovalo 40 kop kapřího plodu. Existovaly dva rybníčky u lesa Doubravy. Horní na 30 kop, dolní na 15 kop plodu obsádky. Také vně nádvoří před zámkem byl malý rybníček, který se k ničemu jinému nepoužíval, než jako pramen k dodávání vody do zámeckého pivovaru a do hospodářského dvora.

K panství náležely „pěkné lesy“, mezi nimi „zrovna před zámkem směrem ke Korolupům pěkný lesík, zvaný Doubrava, osázený duby“. „O parku u renesančního zámku se v popisu pochopitelně nečiní ještě zmínka. Doloženy jsou dvě okrasné zahrady a tři zahrady užitkové - zelinářské, kromě toho dva ovocné sady. O zámecké zahrady se staral stálý zahradník bydlící ve zvláštním domku. Širší péči o krajinu kolem zámku vykazovala soustava větších i menších rybníků. Při patě zámeckého svahu se rozkládal mlýnský rybník, z něhož se poháněla dvě složení mlýna,

později zvaného Klampferský. Stranou péče o krajinu nestál podle všeho ani výslovně zmiňovaný lesík Doubrava severovýchodně od zámku.

Barokní změny a rozšíření

S vývojem zámeckých zahrad v dalším průběhu 17. století nejsme seznámeni. Můžeme však předpokládat dobrou péči o ně, jak to korespondovalo s tehdejšími dobrým udržováním reprezentačního šlechtického sídla.

Nedatovaný anonymní barokní schematický plán zahrad při zámku Uherčice,⁷⁾ představuje asi nerealizovaný návrh na detailní úpravu okrasných zahrad stavebního souboru. Je pozoruhodný reminiscencemi na pozdně renesanční stav. Na severovýchodní straně zámku se v něm ještě ohlašují dnes beze zbytku zmizelé dva sady, ohrazené zdmi na renesanční způsob se dvěma rondely či baštami. O těchto sadech slyšíme v popisu z r. 1628. Naopak v plánu nenacházíme stopy po východní francouzské zahradě z třetí čtvrtiny 18. století. V zobrazeném schématu je očividná snaha o co možná symetrickou dispozici celého areálu.

R. 1692 prodala Marie Josefa von Weltschek, roz. Berchtoldová, se spoludědici Uherčice císařskému generálu Donátu Heisslerovi von Heitersheim,⁸⁾ který již

Zděný altán v anglickém parku.

Průhled k altánu stromovou alejí.

r. 1696 zemřel. Z pozůstalostního inventáře, pořízeného roku 1697, vyplývá pouze, že na zámku byl zaměstnán profesionální zahradník. Zmiňuje se „nová budova zámku“, o stavební výstavbě zahrad však není zmínka.⁹⁾ Poté, co se ve vlastnictví Uherčic vystřídali Hartigové a Nimptschové, koupil je v 60. letech 18. století bohatý majitel Brtnice a dalších panství Vinciguera Tomáš hr. Collalto. K intabulaci došlo až v r. 1769, který byl rokem jeho úmrtí.¹⁰⁾

Bohužel údaje k zámeckým zahradám v Uherčicích, až na výjimky, chybí i pro celé 18. století, kdy zde vznikla rozlehlá východní hrazená zahrada, rozvržená na pravidelné šachovnicové síti cest a vybavená stříhanými alejemi. Její existenci potvrzuje josefínské vojenské mapování z 80. let. Na východní straně zámku je na něm schematicky vyznačen v obdélném rámci se nacházející park francouzského stylu se stříhanými špalíry z části paprscitými a z části obvodovými. Ze severovýchodního rohu směřovala stromová alej do lesa Doubravy. Na podélnou osu francouzského parku na východě navazovala kratší alej ústící do sousední silnice.

Stupeň poničení altánu.

K založení francouzské zahrady se stříhanými alejemi východně od zámku muselo dojít nejspíše po zakoupení Uherčic Collalty roku 1768. V pozůstalostním inventáři z roku 1769 se výslovně zmiňuje oranžerie.¹¹⁾ Pozůstalostní inventáře zhotovené po smrti hr. Jana Nepomuka Collalta roku 1774 a po smrti hr. Františka Antonína Collalta v roce 1781 o zahradním příslušenství zámku, s výjimkou zmínky o oranžerii s 200 ks pomerančovníků, mlčí.¹²⁾

Anglický park s romantickými doplňky

Určitým impulzem k reprezentativnější úpravě zámeckých zahrad za držení Collaltů všeobecně bylo asi povýšení Antonína Octaviána hr. Collalta a jeho rodu do knížecího stavu, jež se uskutečnilo r. 1822. Podnět k náročnějšímu pojetí zámeckých zahrad však neměl, zdá se, dlouhého trvání, neboť zrušení patrimoniálního systému vedlo na collaltských statcích provozovaných ve vlastní režii k důrazu na racionální, krajně úsporné hospodaření, spojené s omezováním mimoekonomických výdajů.

Mapa stabilního katastru z roku 1824¹³⁾ rozčlenění katastru potvrzuje pozdní, umělé vytvoření svým způsobem podružné osady kolem primárního feudálního sídla – zámku. Dokládá to blokové rozčlenění i názvy polních tratí obhospodařovaných z vrchnostenských dvorů, Uherčického a Mitrovského. V dispozici obce je zřejmá relativně mladá domkářská kolonizace související s rušením roboty a s nutností nahradit robotní práci prací námezdní. Větší selská usedlost zde proto chybí, vrchnostenské úřední a úřednické domy za ni nelze zaměňovat. V kompozici zámku, hospodářského dvora, ovčárny a některých sousedních staveb i pozemků je stále čitelný krajinařský záměr z doby renesance, uměle dotvářející dané přírodní poměry, např. rybníčními plochami nejen užitného, nýbrž i krajinně estetického významu. Důležitá je trojice rybníků jižně od zámku vytvářející osu osady mezi zámkem a hospodářským dvorem na jedné a ovčárnou a poddanskými domky na druhé straně.

Stavební soubor zámku na mapě doplňují na západní a jižní straně původem renesanční hrazené zahrady. K jižní zahradě v koutě průčelí hospodářského předdvoří se přimyká dnes neexistující menší zahrada užitková. Východně od zámku je vyznačena barokní francouzská

zahrada se šachovnicovou sítí cest, severněji doplněná zahradní plochou s budovou skleníku. Ze severovýchodního rohu zmíněné zahrady směřuje alej k lesíku Doubrava. Původem pozdně renesanční a barokní formální zahrady při zámku rozmnožuje nový anglický park severně od zámku, rozkládající se kolem bývalého mlýnského rybníka, po němž v nivě Želetavky zůstal název „Klampferteichwiesen“. Anglický park protkaný rozvolněnými cestami a stezkami pokrýval severní zámecký svah a pokračoval k severu až k hranicím korolupského katastru. Obkličoval lokalitu Klampferského mlýna, aby se vracel po protější straně údolí Želetavky zpět k zámku. Podle předmětné mapy byly stavební a architektonickou výbavou anglického parku zděný obelisk, umístěný na jeho východní hranici, a severně od něj na okraji louky pak okrouhlá dřevěná stavba blíže neurčeného altánku. Zděný okrouhlý altán je pak vyznačen v místě návrší na křižovatce parkových cest blíž Klampferského mlýna. Odtud severně již na území korolupského katastru, a tedy v lese mimo park, se nacházela další okrouhlá drobná stavba jiného blíže neurčeného altánu. V místě skály nad východním břehem Želetavky, tehdy tekoucí při patě zámeckého svahu, je obdelníkem vyznačena drobná zděná stavba. Jde zřejmě o schematickou značku pro zdejší romantickou hradní zříceninu, situovanou na zvláštní parcele ve vidlici lesních cest. Na luční cestě jižně Klampferského mlýna byla další dřevěná okrouhlá stavba, opět patrně altán. K širšímu krajinařskému příslušenství zámeckého areálu v Uherčicích náležel ještě zděný altán na kříži cest v nedalekém lesíku Doubravě, nacházejícím se opět na katastru obce Korolupy. Zdá se, že anglický park a s ním sousedící lesní tratě nebyly k roku 1824, s výjimkou obelisku, romantické hradní zříceniny a dvou altánů, vybaveny trvalejšími drobnými architekturami, neboť ostatní altány, případně vyhlídky byly vybudovány z přece jen pomíjivého dřeva.

Mapu stabilního katastru vhodně dokresluje popis obsažený v odhadu panství z roku 1827.¹⁴⁾ Popis se zmiňuje o východní menší okrasné zahradě, u níž byl byt zahradníka v přízemí velké věže, o anglické zahradě, do které vedla ze severního křídla zámku nová brána, dále o východní velké okrasné zahradě se skleníkem i bytem zahradnického tovaryše, o tzv. jižní skleníkové (později

Plán sloupového průčelí antikizujícího chrámku, 1. pol. 19. století.

růžové) zahradě s kamenným bazénem, pod kterou v koutě u předzámčí byla malá zelinářská zahrada. Zmíněny jsou také západní zelinářská zahrada pod bytem sládky, obehnaná zdí s okrouhlými věžičkami ve dvou rozích a se zděným altánkem, a dvě zelinářské zahrady úředníků, zcela mimo stavební soubor zámku. Popis nezapomíná ani na anglický park za velkou okrasnou zahradou u velké Klampferské louky, v němž se nacházel pěkný gloriol a Dianin chrámek. Informuje, že vpravo od parku v tzv. Doubravě, kam z okrasné zahrady vede lipová alej, stojí na křižovatce aleje pěkný altán z tvrdého materiálu vybudovaný do oktagonu na jedno patro a pokrytý šindelem. Dodává, že v přízemí je malá kuchyně se třemi komůrkami, které jsou klenuté. Nahoře, kam z obou stran vedou dvojité schody, je prostorný pokoj.

Z téhož popisu se dovídáme, že lesní trať Doubrava („Eichvald“) leží asi 500 kroků východně za panskou zahradou a je s ní spojena prostřednictvím lipové aleje. Má dobrý základ a rovněž polohu. Je osázena borovicemi a něco málo duby ve stáří 50-80 let. Rozloha činí 36 jiter. Kdežto les Nová bažantnice se táhne až k zámku a k panské zahradě (podle všeho jde o synonymum pro anglický park

za Klampferskou loukou). Rozkládá se na nekamenitém svahu. Je osázen bílým bukem, lípou, břízami, borovicemi a smrkem ve stáří 30 – 50 let. Rozloha činí 13 jiter.“

Lety 1828 – 1829 se datuje účetním materiálem doložená rozsáhlejší úprava, či spíše závažné přepracování východní okrasné zahrady zámku.¹⁵⁾ Ze souvislosti vyvozujeme, že v letech 1827 – 1829 se uskutečnilo „rozvolnění“ barokní francouzské zahrady tak, že část jejich stříhaných stromových špalírů byla zrušena a nahrazena loučkami se solitérní a skupinovou stromovou výsadbou. Současně byl zlikvidován starý skleník a postaven nový (nynější) skleník o něco severněji, blíž k zámeckému svahu. Stavební součástí nového skleníku byl byt zahradníka, který sem byl přestěhován z přízemí nedaleké velké věže. Ve východní zahradě se hloubil blíže nespecifikovaný velký příkop a zhotovoval se laťový plot. Bohužel nelze přesněji určit využití pro tehdy zhotovované tesané kamenné sloupy.

V roce 1844 stolařský mistr Jindřich Stumwoll vypracoval rozpočet a plán ke stavbě fíkovny.¹⁶⁾ Podle citovaného plánu, znázorňujícího půdorys a pohled na fíkovnu, šlo o přístavek do jv. kouta jižní okrasné zahrady s nárožním rondelem, v němž se mělo skladovat topné dřevo pro fíkovnu. Jednoduchá stavba měla mít čelní stěnu prolomenou velkoplošným oknem a měla být zastřešena valbou.

Stavební výbavy Uherčického anglického parku se pravděpodobně týkají dva anonymní plány z 1. poloviny 19. století, nacházející se v přílohách uherčických stavebních spisů zaměřených jinak na hospodářské objekty.¹⁷⁾ Je to pohled na sloupové průčelí antikizujícího chrámku, jenž má v tympanonu znak Collaltů (Dianin chrámek?). Druhý plán znázorňuje osmiboký sloupový altán s vyhlídkou na dřevěných sloupech v patře. Vztah k Uherčicím u těchto plánek není spisovým doprovodem potvrzen. Je však velmi pravděpodobné, že jde o doplňkové architektury náležející k výbavě parku, které mezitím zmizely.

Novodobé udržování a devastace

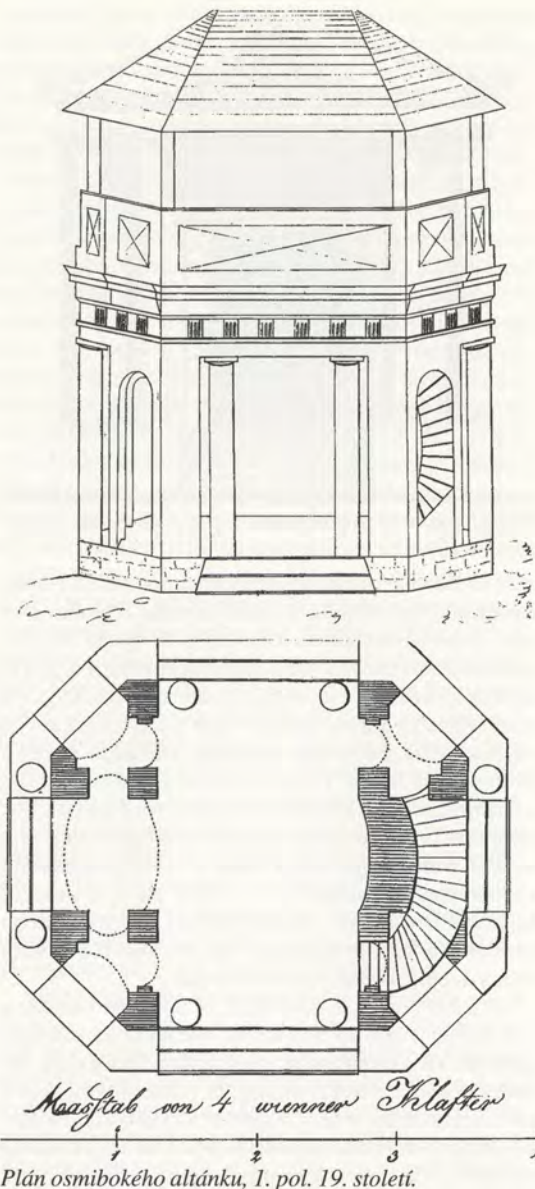
Roku 1871 byl v kuchyňské zahradě postaven za 305 zlatých ananasový skleník. Roku 1872 se skleník v zahradě rozšířoval.¹⁸⁾ Roku 1873 provedl stavitel Sika nové scho-

diště z jízdárny do zahrady.¹⁹⁾ Reambulovaná indikační skica stabilního katastru z roku 1884²⁰⁾ zřetelně potvrzuje v anglickém parku existenci romantické zříceniny, situované na skalnatém srázu nad tokem Želetavky. V roce 1824 je zakreslen i dosud dochovaný obelisk a severně od něj na okraji parku situovaná, dnes zmizelá, dřevěná okrouhlá stavba, zřejmě altán. Západně od tohoto altánu směrem k romantické zřícenině přibyl bližší neidentifikovaný zděný objekt čtvercového půdorysu (Dianin chrámek?). Nadále existoval zděný altán na návrší směrem ke Klampferskému mlýnu. Na směrování toku Želetavky se oproti dřívějšímu nic nezměnilo, tekla podél paty zámeckého svahu, kam byla přeložena po zrušení mlýnského rybníka před rokem 1824.²¹⁾ Byly přestavěny domky (hájozna) na levém břehu naproti zámku. Mlýnské louky jsou vyznačeny jako močál. Rozvrh cest v anglickém parku severně od zámku zůstal týž jako roku 1824. Západně od Klampferského mlýna však byl anglický park plošně poněkud zredukován ve prospěch neupraveného lesa. V bezprostředním sousedství zámku se proti roku 1824 změnila poloha skleníku, jehož novostavba z let 1828 – 1829 byla založena blíž k hraně zámeckého svahu. Chybí v popisu zmíněný objekt kravského chlěva poblíž skleníku, ačkoliv nepochybně existoval a dodnes existuje.

O porostech parkových ploch na konci 19. století informuje porostní mapa uherčického revíru z roku 1895.²²⁾ Jsou tu zakresleny se zámekem související části revíru jako Mlýnský les, Anglická zahrada a Doubrava. V drobném měřítku se vyznačuje druh a stáří porostu. V anglickém parku sousedícím se zámekem to byly listnáče ve stáří 40–60 let. Dál přicházel jehličnatý porost starý 40–80 let. V Doubravě se zaznamenávají jehličnany staré 10–80 let.

Nerealizovaný anonymní projekt přestavby zámeckého skleníku pochází z poslední čtvrtiny 19. století.²³⁾ Podle pečlivě vypracovaného plánu měla být radikálně přestavěna skleníková část klasicistního objektu, a to za využití skloocelové konstrukce. Realizaci zabránily velké náklady, které by si tato přestavba vyžádala.

Po provedení první pozemkové reformy ve 20. letech 20. století bylo vlastníku z rodu Collaltů zestátněno na Uherčicku 93 % lesů. Zahrady a anglický park zůstaly v rámci zámeckého příslušenství dosavadnímu majiteli.

Plán osmibokého altánku, 1. pol. 19. století.

V roce 1935 obhospodařoval velkostatek 433,78 ha půdy, z toho 38,5 ha luk, 4 ha zahrad, 7 ha pastvin, 48 ha lesů, 2 ha rybníků.²⁴⁾ Roku 1939 měl být zámek podle spisů brněnského památkového úřadu velkým nákladem obnoven.

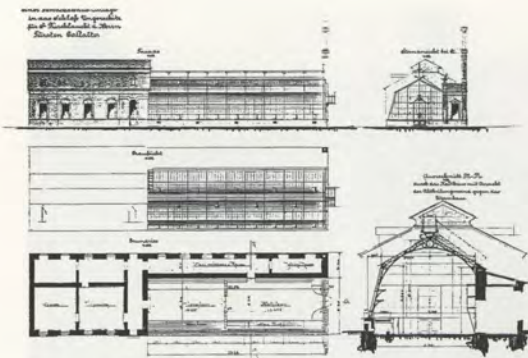
V seznamu a ocenění budov velkostatku zhotoveném k 1. červenci 1947, tedy dva roky po konfiskaci, jsou z doplňkové a drobné architektury zachyceny pouze „letohrádek a letohrádek za parkem...“. Podle hospodářských inventářů v poválečném období trvala zahradnická činnost využívající jak pařeniště v západní užitkové zahradě zámku, tak skleník na jeho severovýchodní straně.²⁵⁾

V roce 1948 byl zámek i s parkem přidělen Ministerstvem zemědělství Ústřednímu ředitelství státních statků a lesů. Roku 1954 v zámku již sídlil útvar Pohraniční stráže. Noví uživatelé zámku neměli žádný zájem o udržování jeho zahradního a parkového příslušenství, snad vyjma zelinářské zahrady na západě stavebního souboru.

Roku 1962 zástupce KSSPPOP v Brně (ing. Horsák) konstatoval, že park je kompozičně řešen starými stříhanými alejemi lip, které obíhají kolem celého parku. Ve střední části jsou jednotlivé skupiny vzrostlých stromů... Parter již není patrný... Velmi pěkným dojmem působí lipová alej od parku k lesu a tam stojícímu saletu. V parku je patrné, že zde po řadu let nebyla prováděna pravidelná údržba ani porostů, ani cestiček. Lipové aleje nebyly řadu let tvarovány zastřiháváním. Ostatní porosty se dnes jeví chaotické a hlavně bujení náletových dřevin má za následek neutěšený pohled. V parku je vybudována celá řada cvičných vojenských zařízení vč. hřiště, které svým posláním a hlavně svým neudržováním ... porušují celý vzhled parku. Neutěšeným vzhledem působí travnaté plochy před zahradním křídlem zámku. Travníky jsou neudržované a cesta je rozježděná.²⁶⁾

V roce 1979 přešel zámek do správy KSSPPOP v Brně. V následujícím období byly provedeny dílčí, nicméně nesoustavné asanační zásahy, čištění a řez dřevin v parku. Krajně bezohledným zásahem do krajinných poměrů v okolí parku byla stavba bytových domů SBD Znojmečan v Uherčicích severně za Želetavkou naproti zámku.

Roku 1987 byl zámek převeden do správy Jihomoravského muzea ve Znojmě. O dva roky později Jihomoravské státní lesy, jakožto správce lesa Doubravy, převedly

Nerealizovaný projekt přestavby zámeckého skleníku, poslední čtvrtina 19. století.

tamější altán do soukromého vlastnictví, což se v té době jevílo jako jediná možnost záchrany silně ruinosního objektu.²⁷⁾ Reálné podmínky pro obnovu stavebního souboru zámku a pro rehabilitaci jeho zahradního příslušenství vytvořilo nedávné znovunavrácení zámku do správy Památkového ústavu v Brně

Shrnutí

Založení zámeckých zahrad v Uherčicích bylo integrální součástí projektu zdejšího pozdně renesančního zámku, jenž se realizoval od 80. let 16. století a který zahrnoval i pozoruhodné krajinářské úpravy v blízkém okolí. U pozdně renesančního zámku jsou doloženy dvě okrasné zahrady a tři zahrady užitkové, kromě toho dva ovocné sady. O zámecké zahrady se staral stálý zahradník bydlící ve zvláštním domku. Širší péči o krajinu kolem zámku vykazovala soustava větších i menších rybníků. Při patě zámeckého svahu se rozkládal rybník mlýnský, z něhož se poháněla dvě složená mlýna, později zvaného Klampferský. Stranou péče o krajinu nestál asi ani výslovně zmiňovaný lesík Doubrava severovýchodně od zámku.

Rané baroko 17. století znamenalo v případě zámeckých zahrad asi jen soustavnou údržbu v renesanci dosaženého stavu, jehož reminiscence se ozývají v dochovaném anonymním nedatovaném barokním plánu. Do 18. století lze položit rozmnožení zahradního příslušenství

Pohled na severní lodžii vstupního nádvoří, 20. léta 20. století.

o oranžerii (dnes neexistující) a o centrálně umístěný kamenný bazén v jižní okrasné zahradě. Hlavním přínosem pokročilejšího baroka bylo zřízení oploceného francouzského parku s přísně vedenými stříhanými alejemi a sochařskou výzdobou na východní straně zámku. Došlo k tomu nejpozději za prvních Collaltů na Uherčicích, tedy v 60. – 70. letech. Josefinské vojenské mapování už tuto zahradu zaznamenává.

První čtvrtinou 19. století se datuje založení anglického parku na pozemcích podél toku Želetavky severně a severovýchodně od zámku. V průběhu první poloviny 19. století byl park v romantickém duchu vybavován drobnými a doplňkovými architekturami, z nichž máme dochovány umělou hradní zříceninu, obelisk a také polygonální gloriety v lesíku Doubravě. Do stejného období patří zřízení mřížovým zábradlím ohrazené vyhlídky nad svahem při patě severního průčelí zámku a nahrazení části východní ohradní zdi jižní okrasné zahrady mřížovým plotem. Do jihovýchodního kouta téže zahrady byl vestavěn objekt fíkovny. Závažnou změnu v pojetí východní, francouzské zahrady (parku) přinesl konec 20. let 19. století. Přísně vedený rozvrh byl po terénních úpravách a redukci stříhaných alejí rozvolněn loučkami se soliterní a skupinovou stromovou výsadbou a zahrada tím podstatně proměněna v přírodní park, v němž stříhané aleje zůstaly

Hlavní nádvoří zámku od jihovýchodu, 20 léta 20. století.

jen na části vnějšího obvodu a na cestě k lesíku Doubravě. Současně byl místo zbořeného starého skleníku postaven nový skleník spojený s bytem zahradníka a situovaný blíž k hraně zámeckého svahu.

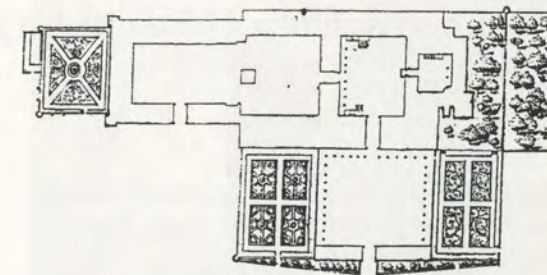
V polovině 19. století pozitivní architektonicko krajinný vývoj zahradních a parkových ploch uherčického zámku skončil. Následující desetiletí znamenaly jen dílčí korekce a hlavně údržbu dobrého stavu, kterou vystřídal naprosté zanedbání a devastace po druhé světové válce.²⁸⁾

Poznámky

- 1 CDM (Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae) VI, 62.
- 2 Srv. stať L. Lancingera Dějiny zámku v elaborátu stavebně historického průzkumu zámku od J. Muka a L. Lancingera, r. 1974, SÚRPMO Praha, strp.
- 3 Lancinger, tamtéž.
- 4 ZDB (Zemské desky trhové, brněnské - edice) II, s. 338, 339, 367, 383, 412.
- 5 J.O.Eliáš, Fridrich a Hynek Jankovští na hradě Bítově po Bílé hoře, ČMM CVII/1988, 99 n.
- 6 MZA (Moravský zemský archiv) Brno, F 202, Velkostatek Uherčice, kniha ič. 5 a.
- 7 Reprodukce in Památkový ústav Brno. Originál

uložen v archivu města Norimberku, fond Reichsstadt Nürnberg. Jiří Úlovec: Plány jihomoravských měst, hradů a zámků z fondu Reichsstadt Nürnberg. In: Jižní Morava, 1998, s. 267 an. Na tento pramen mě upozornil Mgr. T. Jeřábek z Památkového ústavu v Brně.

- 8 MZA Brno, ZDz (Zemské desky kraje Znojemského) II, f 101. Srv. G 169/III, Archiv Collaltů, ič.270.
- 9 MZA Brno, C 2, Tribunál pozůstalosti, sign. H 29.
- 10 MZA Brno, ZDz VIII, f.7. Srv. Lancinger, cit. dílo.
- 11 MZA Brno C2, sign. C 55.
- 12 MZA Brno, C 2, sign. C 57, C 62.
- 13 MZA Brno, k.ú. Uherčice, l:2880. D 11, sign 2771.
- 14 MZA Brno, C 14, Odhady moravských panství, č.174, 177. Vlastník Antonín kníže Collalto, dominikál 3260 j., svobodná pole 49 j., rustikál 7118 j. Výnos 54.092 zl.
- 15 MZA Brno, G 169/II, ič. 963.
- 16 MZA Brno, F 202, ič.294.
- 17 MZA Brno, G169/II, ič.963.
- 18 MZA Brno, Ústřední správa Brtnice, č. 8910.
- 19 Tamtéž, č.8911.
- 20 MZA Brno, F 202, ič. 320.
- 21 Bývalý mlýnský rybník nebyl průtočný, tok Želetavky jej míjel na levém břehu oddělen sypanou hrází, dosud v terénu patrnou. Převedení koryta Želetavky k patě svahu naproti zámku je dílem melioračních úprav 20. stol.
- 22 MZA Brno, F 202, ič 342.
- 23 MZA Brno, F 202, č.355, půdorys, pohled, řezy, l:100, l:50.
- 24 MZA Brno F 202, úvod inventáře archivního fondu.
- 25 MZA Brno, F 202, ič. 312.
- 26 PÚ Brno, spisy odd. zámek Uherčice.
- 27 Tamtéž.
- 28 Stať vychází z elaborátu Historický vývoj zámeckých zahrad a parku v Uherčicích, zadaného autorovi v rámci předprojektové přípravy obnovy zámeckého areálu Památkovým ústavem v Brně.

Půdorys uherčického zámku a parku z počátku 18. století, fond Reichsstadt Nürnberg

Mapa stabilního katastru z roku 1824, MZA Brno

Zahrady u zámku v Uherčicích a jejich osudy

Ing. Libuše Sedláčková

Do rozsáhlého a všestranně náročného procesu obnovy zámeckých budov vstupuje i záměr celkové restituice souboru uherčických zahrad.

V období renesance dispozice uherčického šlechtického sídla umožnila vznik hned několika zahrad a historické dokumenty uvádí, že v této době jich existovalo u zámku sedm. Obvyklé Gardinum-zahrady kuchyňské a zelinářské, Pomerium-ovocné zahrady a Viridarium-zahrady okrasné a k potěšení. Takto byly uváděné zahrady v první třetině 17. století a byly vybaveny nezbytným zázemím k němuž patřilo i obydlí pro zahradníka a dřevěná studna.

Období baroka se projevilo také v utváření okrasných ploch. Na východní straně zámku, rozvinutím barokní kompozice v pravidelně uspořádané čtvercové plochy, řazené ve směru podélné osy. V jednotlivých geometrických segmentech byly pravděpodobně rozmístěny sochy, ve východní části barokní zahrady byl vystavěn skleník v němž se pěstovaly citrusové plodiny. Z tohoto období pochází zřejmě i mohutné lípy, řazené do alejí, pravidelně formované do velkého obdélníkového útvaru s průnikem i do okolní krajiny.

Krajinářská kompozice uherčického parku, podzim 1998.

Začátkem 19. století byla barokní zahrada přetvořena pod pronikajícím vlivem nového zahradního slohu v krajinářský park s volnými trávnickovými plochami a nepravidelně rozmístěnými porosty mnohdy cizí provenience. Stavba skleníku byla posunuta směrem severním. Ve stejném období vzniká na severní straně zámeckého komplexu směrem do volné krajiny na mírně zvlněném terénu s využitím skalnatých útvarů byl vytvořen krajinářský lesopark. Do hotového přírodního prostředí lesní krajiny, jejíž okraje sousedí s obrysy zemědělské půdy byly na dominantních místech rozmístěny drobné romantické stavby- kamenná věž umožňující vyhlídku do okolí, symbolická stavba obelisku s arkádami, chrámek, altán a kamenná studánka.

Odchodem posledních majitelů panství ustává péče o zahrady a po dlouhém období byly ponechány bez povšimnutí pozvolnému zániku. V místech, kde bývala v dávné minulosti renesanční zahrada, za posledních majitelů z rodu Collaltů vznikla růžová zahrada s honosnou úpravou záhonů osázených stromkovými a keřovými růžemi, je dnes jen prázdná plocha s bazénem uprostřed. V zahradách užitkových, dožívají ovocné dřeviny a vzácné cizokrajné dřeviny se z parku zcela ztratily. Ještě v roce 1976 při dendrologickém průzkumu uskutečněném Výzkumným ústavem okrasného zahradnictví v Průhoncích v osobě Karla Hiekeho se uvádí řada vzácných stromů, po nichž v dnešní době nezbylo nic. Quercus robur Albomarmorata, Sophora japonica, Liriodendron tulipifera, Acer pseudoplatanus „Leopoldii“, Acer saccharinum, Fagus silvatica „Atropunicea“ a další.

Dříve kvalitní jehličnaté a listnaté dřeviny jsou dnes přestárlé, nemocné a neudržované mnoho jedinců z cela vymizelo. Jejich úbytek je naléhavou výzvou k urychlené záchraně a obnově. Neobvykle tvarované lipové aleje vysázené do pravidelných řad jsou vzácným pozůstatkem zahradních úprav a jsou i přes kritický zdravotní stav, charakterizovaný rozlámanými korunami, chybějícími částmi korun a kosterních větví a otevřenými dutinami, prvkem, vytvářejícím nezvyklou ale pro tuto zahradu charakteristickou galerii staletých stromů.

V letošním roce se plánuje záchranný zásah na prodloužení životnosti jednotlivých stromů a lipových stromořadí, specializovanými zásahy budou redukovány přerostlé koruny, provedeno konzervování a ošetření otvorů

Romantická zřícenina v lesoparku.

Jaro, alegorická socha, o níž se předpokládá, že bývala umístěna v zahradě.

Pohled do lipové aleje, současný stav porostů, zima 1998.

a dutin ve kmenech. Na místo uhynulých a odstraněných stromů se plánují nové výsadby stejného druhu, aby původní záměr tvůrce kompozice byl zachován.

Přípravné práce pro koncepční řešení obnovy zahrad postupují jen velice zvolna, nedostatek finančních prostředků je stále limitujícím faktorem. I přes tyto vážné problémy bylo zpracováno množství pokladových materiálů nezbytných pro zpracování studie a následné projektové dokumentace:

- průzkum historické dokumentace a archivních materiálů
- zaměření porostů v bývalé barokní zahradě
- dendrologický průzkum porostů
- vyhodnocení zdravotního stavu jednotlivých porostů
- podrobná dokumentace stávajícího stavu porostů
- dokumentace stavebních součástí zahrad
- botanický inventarizační průzkum
- zoologický průzkum
- charakteristika geologického podloží

Koncepci pro obsahovou náplň jednotlivých zahrad v mnohém ovlivní dosud neznámé- výsledky archeologického průzkumu a sond, zejména té části zahrady, kde se předpokládají fragmenty zídek, soklů a pozůstatků barokního řešení cest. Po vypracování památkového záměru, který bude souhrnným materiálem všech vyhotovených průzkumů a analýz bude zahájeno zpracování studie a realizačního projektu biologické, kompoziční a také stavební obnovy zahrad.

Zděný obelisk s arkádami na okraji lesoparku.

Uherčický zámek se skleníkem, v popředí ořešák černý.

HOSPODÁŘSKÉ BUDOVY

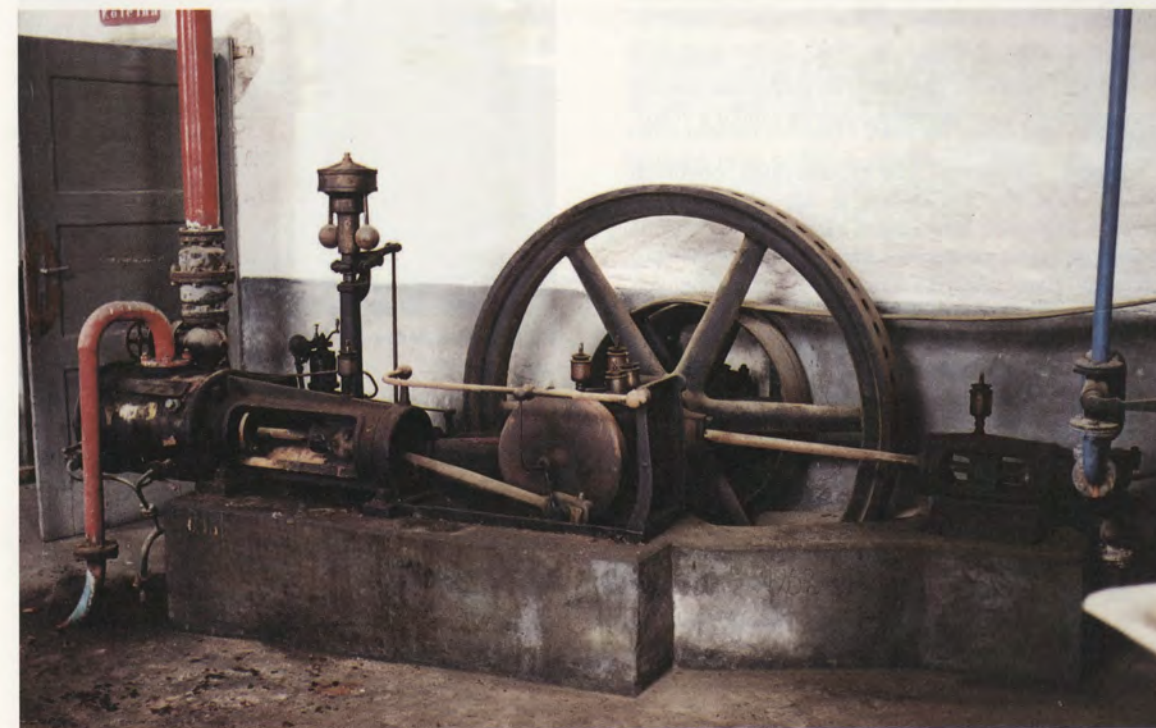
Zámecký lihovar v Uherčicích

Ing. Tomáš Flimel, Ing. Jaroslav Sedlák

V projektu rozsáhlé rekonstrukce státního zámku Uherčice je zahrnuta i obnova zámeckého lihovaru, který je situován do jeho hospodářské části. Není obvyklé, aby se při podobných akcích pamatovalo i na tato zařízení a dá se říci, že myšlenka přičlenění rekonstrukce hospodářských zařízení s cílem jeho prezentace, je zatím ojedinělou

akcí svého druhu. Má-li být ale zámek jako celek zpřístupněn veřejnosti, měla by být výpověď o jeho historii co nejúplnější a k ní hospodářská činnost nepochybně patří.

Drobné hospodářské provozy byly zřizovány téměř na každém panství. Svou činností vylepšovali majitelé finanční situaci vlastnického rodu a zároveň poskytovali

Ležatý parní stroj.

Pohled na budovu lihovaru ze strany hospodářského dvora.

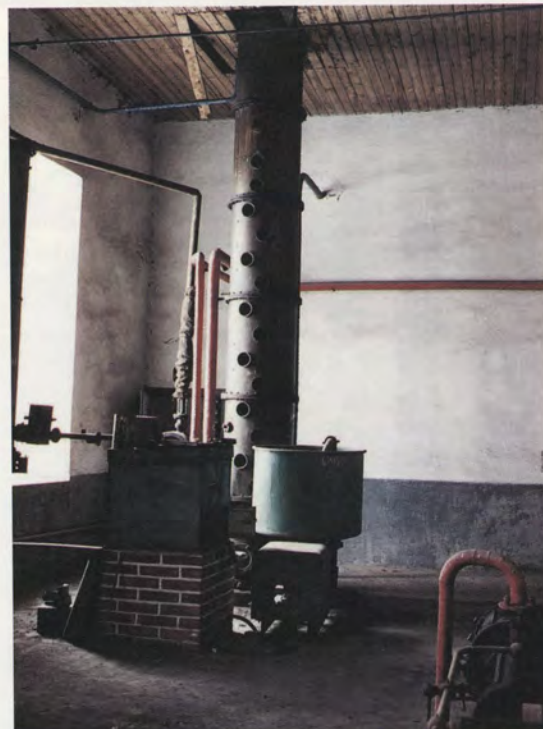
pracovní příležitosti lidem z vesnice a okolí. Jednotlivé výroby byly zaměřeny především na zpracování surovin vypěstovaných na polnostech patřícím zámku a velkostatku.

Kromě představení reprezentativních obytných prostor, ve kterých žila šlechta, je tedy pro dokreslení způsobu tehdejšího života nutné ukázat také výtěžné aktivity, jež svou prosperitou umožnily majitelům tento nákladný život vést. Do kategorie těchto drobných zemědělských výrob patří mimo jiné také lihovar, který je součástí již zmíněného uherčického zámku. Předběžný průzkum jeho technologie provedla v únoru roku 1996 firma F & S enginery, spol. s r.o., Brno.

Lihovar sám o sobě je typickým představitelem drobných lihovarů, které byly v hojném počtu stavěny na konci minulého století především na Českomoravské vysočině.

Budova lihovaru je situována do rohové části hospodářského traktu. Na fotografiích z období první republiky je k němu přiřazen dnes již zbořený přístavek, zřejmě využívaný jako skládka uhlí.

Archivní prameny poměrně přesně informují o založení lihovaru v roce 1889 a o jeho původním strojovém vybavení, včetně technických parametrů a informací o dodavatelské firmě. Statistické údaje několika let z přelomu století zaznamenávají výsledky jednotlivých ročních produkci.

Celoměděná destilační kolona. V popředí lihoměrné zařízení.

Samotná technologie lihovaru je umístěna v několika přízemních prostorách a vstup do nich vede z hospodářského nádvoří přes kotelnu. Kotelna je osazena ležatým, obezděným, válcovým, plamencovým kotlem, který byl vyrobený v roce 1907 firmou Breitfeld Daněk & Co. a sloužil k výrobě páry pro technologické účely. Na kotel přímo navazuje těleso zděného komína.

Klíčovou místností lihovaru je strojovna, ve které jsou umístěna téměř veškerá technologická zařízení potřebná k procesu výroby lihu. Jedná se především o parní stroj vyrobený firmou Brand & Lhuillier, který byl jediným

zdrojem pohybové energie pro zařízení. Pohyb byl po celém lihovaru rozveden pomocí transmisí a kožených plochých řemenů. Dominantní postavení v této strojovně má nejdůležitější lihovarnické zařízení, a tím je celoměděná destilační kolona. Ve strojovně jsou rovněž umístěna další nezbytná zařízení jako míchadlo, pařák, čerpadla a podobně. Na strojovnu navazuje prádělna brambor s korečkovým dopravníkem, který vyvážel očistěnou surovinu do horního patra. Tam byly brambory ukládány do zásobníku, z kterého byly po jednotlivých cyklech odebírány ke zpracování. Bezprostředně se strojovnou sousedí místnost, ve které jsou umístěny velké ocelové kvasné kádě. Celý proces výroby končil v poslední místnosti, ve které jsou instalovány dvě horizontální nádrže na vyrobený líh.

Přestože z historického hlediska je technologie lihovaru původní jen částečně, neboť omezená životnost jednotlivých strojů si přirozeně v průběhu let vyžádala modernizaci, bude pro návštěvníky zámku jistě přitažlivá a zajímavá. V současné době se na žádném památkovém objektu nenaskytá možnost seznámit se s hospodářskou výrobou na panství, nehledě k tomu, že lihovarnická technologie jako taková není nikde názorně představena.

Umístěním expozice lihovarnictví s nejzajímavějším

a původním zařízením (s možností ukázky parního stroje v pomalém pohybu) by se získalo velmi atraktivní využití prostoru, který byl určený také v minulosti pro tuto technologii. I když zařízení pochází z různých vývojových období bude jistě pro návštěvníky zajímavé a najde si mezi nimi mnoho příznivců. S ohledem na relativně velké prostory lihovaru by bylo vhodné kromě expozice lihovarnictví tyto využít k vystavení dalších exponátů majících spojitost s hospodářským životem na přelomu 19. a 20. století.

Obecně se dá říci, že technické památky tohoto druhu rychle a nenávratně mizí. Záchranou tohoto zařízení, jeho restaurováním a umístěním ve stálé expozici bude vytvořený následovníhodný příklad pro další objekty, na kterých by bylo možno uskutečnit obdobné projekty.

Snad se nám tímto doposud novým a netradičním přístupem podaří zachránit i další neméně atraktivní a divácky vděčné zařízení a technologie. Musíme udělat vše pro to, abychom vedle zachování výstavných prostor s díly umělců zvučných jmen zachovali také nesporné hodnoty ryze užitného charakteru, které jsou dílem známých i méně známých strojirenských věhlas české strojírenské výroby na přelomu 19. a 20. století.

MEZINÁRODNÍ VZTAHY Spolupráce s National Trust

Počátky užších kontaktů s britskou nevládní organizací National Trust (The National Trust for England, Wales and Northern Ireland), jejíž posláním je ochrana krajiny a památek, sahají do roku 1995. V tom roce slavil National Trust (NT), největší organizace svého druhu na světě s více než 2,4 milionu členů (v roce 1997), sto let své existence a v říjnu téhož roku se v Londýně konala výroční konference. Památkový ústav v Brně byl zastoupen Mgr. Evženem Bočkem, vedoucím památkového objektu SZ Milotice. Součástí konference, jejímž cílem bylo mj. seznámit přítomné zástupce partnerských organizací s prací NT

a představit především praktickou stránku činnosti, byly vytvořeny menší skupiny pro práci na konkrétních projektech. V letech 1995-96 probíhala tzv. pilotní fáze evropského výměnného programu (European Exchange Programme), která měla ověřit možnosti spolupráce mezi partnerskými organizacemi a stanovit pravidla výměny zkušeností a vědomostí, především pro každodenní práci péče a ochrany.

Další etapu kontaktů představovalo setkání zástupců vládních i nevládních organizací, zabývajících se ochranou přírody a památek v Bruselu (říjen 1996) pod názvem Konzervace a spolupráce v Evropě – priority dědictví a partnerství, za účasti autora této informace. Delegáti prakticky ze všech evropských zemí vyslechli řadu přednášek a poté pracovali ve skupinách věnovaných specifickým aspektům péče o krajinu a památky. Výsledkem bylo kromě řady užitečných analýz společných problémů též rozhodnutí o pokračování výměnného programu (EEP - Phase I), který probíhal v květnu 1998 v Londýně a posléze na řadě míst Velké Británie v rámci konference a workshopu pod názvem Partnerství v dědictví - širší perspektivy. V praktické části pobytu se opět uskutečnila práce na konkrétních projektech pro areály či objekty ve vlastnictví NT, resp. na obecnějších tématech (práce s mládeží, výuka dobrovolníků apod.). V týmu projektu, jehož jsem se zúčastnil, byl vždy jeden zástupce státních organizací památkové péče z Finska, Maďarska a České republiky. Vedoucími projektu pod názvem „Využití významu (místa) pro management historických areálů - Morden Hall Park“ byli regionální odborný pracovník jižní oblasti NT pan David Jenkins a správkyň areálu slečna Sue Holden. Výsledek projektu byl v závěru programu, podobně jako desítky dalších realizovaných v rámci pobytu jednotlivých skupin, představen na závěrečném fóru a oponován. Program koncipovaný a zajišťovaný NT byl již standardně charakterizován dokonalou organizací, vysokou úrovní odbornosti a především velikou angažovaností profesionálních i dobrovolných pracovníků. Program též dovolil navázání profesních i přátelských kontaktů, což je bezesporu do budoucna významným vkladem. Druhá fáze výměnného programu (EEP - Phase II) je plánována pro letošní rok; odborníci NT (partneři z předchozí fáze programu) navštíví v červenci Maďarsko a Moravu

a budou spolu s pracovníky příslušných organizací (v případě ČR s Památkovým ústavem v Brně) pracovat na projektech věnovaných problematice potenciálu památek využívaných pouze částečně či extenzivně. Zároveň je však žádoucí pokračovat v kontaktech přípravou vlastních projektů a programů za účasti dvou či více partnerů, což souvisí s další činností NT na mezinárodním poli.

Touto důležitou součástí mezinárodních aktivit NT je budování neformální informační sítě států západní, střední a východní Evropy pod názvem ENNHO (European Network of National Heritage Organisations), jež začalo v roce 1996. Jedním z hlavních iniciátorů informační sítě a užší spolupráce mezi partnery za organizačního a koordinačního přispění NT (s využitím prostředků programu Phare a Evropské komise - DGX) je ředitelka odboru mezinárodních styků NT paní Claudia Hamill. V současné době jsou jejími účastníky vládní i nevládní organizace na místní, regionální i celostátní úrovni, celkem 52 z 28 zemí včetně Památkového ústavu v Brně. ENNHO si především vytyčila cíl zprostředkovat výměnu zkušeností a odborností, zajišťovat kooperaci při sdruženém financování projektů (kupř. z programu Raphael) a reprezentovat organizace na úrovni evropských struktur. Informaci o síti, jejích programech, projektech a dalších perspektivách spolupráce, je možné získat od října 1998 na internetové stránce <http://WWW.ENNHO.ORG>

Zdeněk Vácha

DOCOMOMO popáté - Stockholm - víze a realita

V září 1998 jsem se jako zástupce Památkového ústavu v Brně a současně jako člen české pracovní skupiny DOCOMOMO zúčastnila již páté konference pořádané tentokrát nordickými státy ve Stockholmu. Založení DOCOMOMO (International Working Party for Documentation and Conservation of Building, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement) bylo iniciováno již před 10ti lety v Holandsku. Tato instituce je mezinárodní nevládní nezávislou organizací zabývajících se evidencí, dokumentací a ochranou památek moderního hnutí a je v přímém kontaktu s UNESCO a ICOMOS. Vždy po dvou letech konané konference umožňují účastníkům obeznámení s bohatým celosvětovým fondem

památek moderní architektury a poskytují v realitační a teoretické sféře výměnu zkušeností. Víze a realita – sociální aspekty architektury a urbanismu bylo ústředním tématickým mottem Stockholmského setkání, kterého se zúčastnilo více než 250 delegátů z 27 evropských zemí a z 11 států ostatních kontinentů. Dopady světové hospodářské krize, změna sociální struktury a v neposlední řadě i vědomá snaha architektů o vyjádření nových životních vztahů a funkcí moderním způsobem, jsou společným jmenovatelem stylové plurality avantgardní architektury. Konference se konala v právě dokončené budově Muzea moderní architektury a umění, realizované dle návrhu španělského architekta Rafaela Monea. Přednesené referáty a následné diskuse čerpaly tématy zejména z architektury určené pro bydlení. Nové urbanistické koncepty, dům jako stroj na bydlení, teorie tzv. nejmenšího bytu, realizace dělnických kolonií etc. na jednotlivých případech demonstrovaly křehkou hranici mezi vizí a realitou. Prof. PhDr. Jan Sedláč zaměřil ve svém příspěvku pozornost na teorii Karla Teigehe a model kolektivního domu. V rámci posterové expozice vzorových projektů jsem prezentovala zdařilou rekonstrukci bývalé Moravské dnes Komerční banky v Brně od B.Fuchse a E. Wiesnera. Součástí výstavy byly i doložené velmi vysoce hodnocené publikace o moderní architektuře, vydané zejména Památkovým ústavem v Brně. Z velmi vyjimečných stavebních celků, kterými jsme byli provedeni v jednodenní postkonferenční exkursi ve Stockholmu je nezbytné jmenovat jedinečný areál lesního hřbitova (1918 – 40 Gunnar Asplund) – památka UNESCO, dívčí gymnázium (1936, Nils Ahrbom a Helga Zimdalová) či prostorově a materiálově excelentní jídelna v areálu nemocnice sv. Gorana (1986, Ralf Erskin).

Lze jen konstatovat, že progresivní materiálová základna a stylová i typologická pluralita jednoznačně včleňují velmi kvalitní české stavby do skupiny evropského moderního hnutí, bez omezení státními hranicemi.

Iveta Černá

literatury. Průzkum je uložen v archivu Památkového ústavu v Brně.

V roce 1998 probíhala příprava návrhu na prohlášení souboru za KP v rámci stanovených kritérií.

Zdeněk Vácha

VÝSTAVY

Regiontour 1998

Výstavní plocha Památkového ústavu v Brně byla tentokrát začleněna do společné expozice regionu jižní Morava pod názvem Hrad a zámek jižní Moravy. K tomuto kroku jsme přistoupili z několika důvodů, z nichž nejdůležitější se jevily ty finanční. Návštěvníci hledali pod touto všeobjímající hlavičkou pouze zámek nacházející se v regionu Břeclavska, Hodonínska a Znojemska, takže se ukázalo, že hrad a zámek ležící na území jiných okresů na toto řešení doplácely. Materiály o hradech a zámcích se trochu ztrácely v záplavě tiskovin s nabídkami jihomoravské pohostinnosti. Hned v průběhu tohoto ročníku bylo rozhodnuto pokusit se pro další roky spojit propagaci hradů a zámeků celé české republiky do společné rozsáhlé expozice.

red.

Kamélie svatební

Od čtvrtka 26. února do neděle 1. března 1998 navštívilo výstavu Kamélie svatební, pořádanou tentokrát na zámku v Rájci nad Svitavou, rekordních 5 000 návštěvníků. V přízemí zámku byly květinami slavnostně vyzdobeny všechny reprezentační sály. Vystaveny byly keře i jednotlivé květy a spojovala je svatební tematika. Společně s jinými řezanými květinami vznikly pod rukama zkušených aranžérů svatební kytice i slavnostní vazby zdobící stoly i celé sály. Z depozitářů byly vyneseny i ostatní věci související se svatbou, svatební oznámení, smlouvy, kniha ohlášek, obrázky i fotografie, výbava nevěsty, hraběcí svatební servis. Slavnostní atmosféru podtrhly také šaty nevěst zapůjčené brněnským svatebním salonem Tatiana a dvojce historické svatební šaty zapůjčené z depozitářů Moravské galerie. Úspěch tohoto ročníku výstavy byl zároveň velkou výzvou pro ten následující.

Součástí prezentace kamélií byla i výstava rájeckého

fotografa pana Václava Fránka. Tématem jeho fotografických obrazů je zámek a zámecký park, který na nás z fotografií dýchá kouzlem okamžiků proměn přírody v průběhu celého roku.

red.

Autokoláže Jiřího Koláře

Osobnost českého výtvarného umění Jiřího Koláře není třeba představovat. Jeho výstavy jsou v programech evropských i světových galeriích. O to více potěšující pro milovníky jeho koláží byla výstava pořádaná od konce června do konce září v krásných výstavních prostorách

jihomoravského hradu Bítova. Odbornou záštitu nad výstavou převzal muž nad jiné povoláný, rektor Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze prof. dr. Josef Hlaváček. Výstava byla příležitostí shlédnout díla tohoto mimořádného umělce jinde než v Praze nebo jiných místech v Evropě. Snad vinou nedostatečné propagace se o této mimořádné výstavě dozvídaly návštěvníci až při běžné návštěvě hradu nebo z doslechu od přátel. Nepřicházeli tedy milovníci Jiřího Koláře na hrad Bítov, ale turisté se prostřednictvím hradu dozvídali o Jiřím Kolářovi. Neodpustitelnou škodou zůstane, že v měsíci září nebyla výstava dostatečně propagována na středních a vysokých školách. Poučením zůstává, že samotné jméno světového umělce návštěvníky nepřiláká. Je třeba, aby se lidé dozvěděli včas a stále opakovaně všechny dostupné informace, nestačí udělat besedu o umělci a jeho díle v jednom či dvou regionálních rozhlasových pořadech.

red.

Kabelky a módní doplňky

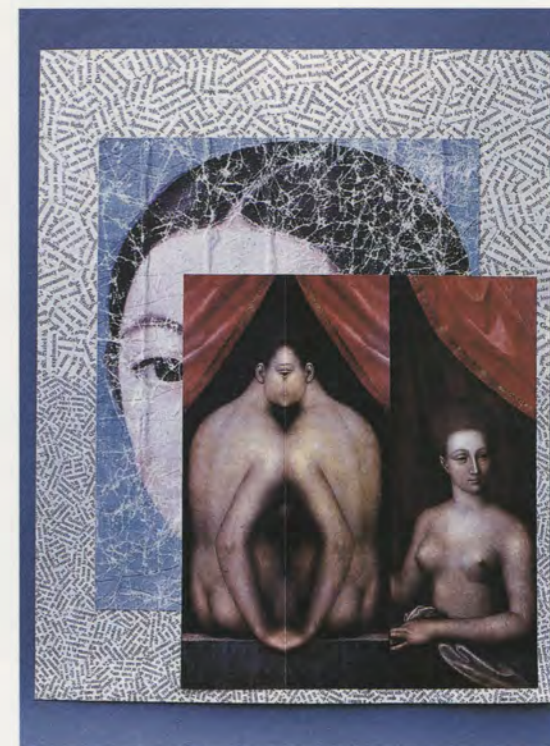
Pro návštěvníky zámku Lednice i pro ostatní zájemce, nebo spíše zájemkyně, o módní doplňky připravil Památkový ústav výstavu, která byla určitě hezkým dárkem všem ženám i těm, kteří dokáží ocenit řemeslnou zručnost a umělecký cit našich předků, odrážející se v podobě drobných předmětů naší denní potřeby.

Výstava více než stovky historických kabelek ze soukromé sbírky Ing. Dany Komárkové byla citlivě doplněna drobnými předměty, které slouží ženám ke zkrášlení a zdobení. Vystaveny byly francouzské módní časopisy z ploviny minulého století, neceséry, šitíčko, manikúra, flakony, pudřenky, spony, jehlice do vlasů, pásky, rukavičky a spousta jiných drobností. Na výstavě spolupracovala PhDr. Eliška Lysková z Moravské galerie, jejíž krátký esej snad nejlépe vystihuje kabelku a její místo v životě žen.

red.

Malé skrýše (Eliška Lysková)

Bez kabelky – diskrétní schránky pro běžné potřeby i drobná intimní tajemství – se neobejde žádná žena. Je to vlastně ženský protějšek pánské kapsy. Kabelka nás provází dlouhou historií, neobešla se bez ní dáma, ale i v kapsáři „Babičky“ Boženy Němcové se skrývala různá

K výstavě Jiřího Koláře, foto Jana Hejtmánková.

tajemství. Ve středověku se ukládaly drobné předměty do kapes na opasku, aumoniéře – váček na peníze – byl dokonce součástí módy burgundského dvora. Pozdní gotika pak přinesla cinkající a zvonící váčky nejrůznějších velikostí, od dob rokoka nosily ženy váčky a sáčky rozmanitých tvarů a velikostí, „pompadúrky“ na dlouhé šňůrce byly moderní již za francouzské revoluce. Kabelky s kovovým rámem se objevily koncem 19. století, pevně vyztužené kabelky jsou užívány teprve na přelomu našeho století. Tvarem rokokových, empírových a biedermeierovských taštiček se inspirovala i móda druhé poloviny 19. století, občas sahnu do historie i současní módní tvůrci.

Kabelka poskytovala praktické služby, vedle toho vždy byla osobní a vysoce módní záležitostí a plnila také funkci reprezentativní. Jejím výběru, často dokonce i vlastnímu zhotovení proto každá žena věnovala a dosud věnuje mnoho úsilí i času. Vedle hedvábných kabelek vyšíváných barevnou hedvábnou nití vznikaly kabelky ručně tkané, kožené, pletené nebo háčkované váčky zdobené korálky a pochopitelně kabelky kožené, semišové, ale též sameťové, z umělých hmot, váčky vyšíváné perličkami či společenské kabelky kovové – stříbrné a zlaté. Vedle mohutných tašek, pracovních aktovek či kabelek skrývajících denní propriety vždy zaujímaly specifické místo kabelky společenské.

Jako módní prvek bývaly kabelky brzy odkládány a obměňovány aktuálnějšími a modernějšími. Snad kromě muzejních sbírek nebyvaly předmětem sběratelského úsilí. Je proto velmi potěšitelné, že poměrně rozsáhlá vyřazená kolekce pochází převážně ze soukromého majetku.

Výstava chce především potěšit oko návštěvníka krásou a neobvyklostí některých kabelek. Chce upozornit na bohatství materiálů a výzdobné techniky a dále chce připomenout um a zručnost našich předků. Pokud poskytnete inspiraci a potěšení i současníkům, splní svůj účel.

PREZENTACE PÚ NA INTERNETU ZAPOJENÍ PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V BRNĚ DO INFORMAČNÍ SÍTĚ

Památkový ústav v Brně jako jeden z prvních Památkových ústavů v České republice zřídil již koncem roku 1997 vlastní internetovou adresu, na níž zájemci najdou základní informace o hradech a zámčích v jeho správě, a to v češtině a v angličtině, přehled publikační činnosti a aktu-

ální informace o kulturních akcích na jednotlivých objektech. Teprve nedávno jsme tyto informace rozšířili o plné znění Výroční zprávy PÚ v Brně. Snažíme se o pružnou aktualizaci všech informací.

V době, kdy jsme informační síť internetu začali využívat, nebyla na internet připojena ani všechna zainteresovaná místa v rámci ústavu. Dnes mají připojení na internet všechna pracoviště, která s informacemi pracují.

Adresa naší domovské stránky fungovala dosud v plném znění takto: <http://www.av-pro.cz/pamatky-jm>

Také používání e-mailové pošty se stalo jedním z prostředků komunikace většiny pracovišť Památkového ústavu v Brně.

reditel@pambr.cz – ředitel Památkového ústavu v Brně
pubpp@pambr.cz – odbor památkové péče
pam1@brn.czn.cz – odbor technicko-organizační, vedoucí
pubor@pambr.cz – odbor technicko-organizační
pubev@pambr.cz – odbor informací
pubeko@pambr.cz – odbor ekonomický
pubpub@pambr.cz – oddělení publikační
bitov@pambr.cz – SH Bítov
bucovice@pambr.cz – SZ Bučovice
lednice@pambr.cz – SZ Lednice
lysice@pambr.cz – SZ Lysice
statni.zamek@milotice.anet.cz – SZ Milotice
pernstejn@pambr.cz – SH Pernštejn
rajec@pambr.cz – SZ Rájec nad Svitavou
uhercice@pambr.cz – SZ Uherčice
valtice@pambr.cz – SZ Valtice
vranov@pambr.cz – SZ Vranov nad Dyjí

E.D.

KALÁB

Stavební firma s.r.o.

Firma se zabývá generálními a vyššími dodávkami pozemních staveb. Kromě novostaveb provádí opravy a rekonstrukce budov včetně historicky významných objektů.

Stavební firma KALÁB je nositelem certifikátu ČSN EN ISO 9002

KALÁB
Stavební firma s.r.o.

Cihlářská 19
602 00 Brno
telefon: ++42-5-41 24 26 63
telefon/fax: 0042-5-75 69 69
<http://www.kalab.cz>
e-mail: firma@kalab.cz

KOMPLETNÍ DODÁVKY STAVEBNÍCH PRACÍ

- Zajistíme
- právní agendu
- inženýrskou činnost
- projektové práce
- koordinaci prací PSV
- práce HSV
- správu nemovitostí
- ubytovací služby

V městě Brně se firma podílela na významných památkových obnovách, mimo jiné na rekonstrukci Zemského domu, byla dodavatelem renovace fasády Pražákova paláce pro Moravskou galerii a obnovy střech a fasád kostela sv. Tomáš, rekonstruovala obytný dům č. 35 na Pellicově ulici, provedla přestavbu privátní lékařské kliniky LAUREA v Králově Poli a celkovou obnovu domu č. 6 na ulici Mečové. Firma Mittag byla hlavním dodavatelem rekonstrukce funkcionalistické budovy Komerční banky na náměstí Svobody.

MTG Mittag S.R.O., CHALOUPKOVA 3, 612 00 BRNO
TEL.: 05/ 41 21 19 33, 41 21 20 53, 41 21 28 07
FAX: 05/ 41 21 13 00

Stavební společnost
HOCHÁČEK SPOL.S.R.O.

SLOVINSKÁ 36 • 612 00 BRNO
TEL/FAX (05) 4121 7527

- Rekonstrukce
- památkově chráněných
- objektů
- Fasády
- Novostavby
- Půdní vestavby
- Montáže
- sádkartonových
- konstrukcí
- Zámečnická výroba

*Půjčovna
bourací a vrtací techniky*

HILTI

- včetně systémů
- pro opracování dřeva
- Tel (05) 75 66 91

PROVÁDÍME:

KOTVENÍ

INJEKTÁŽE

MIKROPILOTY

SPÍNÁNÍ LANY

SPÁROVÁNÍ ZDIVA

HŘEBÍKOVÁNÍ ZEMIN

SANACE BETONOVÝCH A ŽB KONSTRUKCÍ

PRÁCE PROVÁDĚNÉ HORNICKÝM ZPŮSOBEM

STŘÍKANÉ BETONY, TORKRETY

* KONZULTACE *

* PROJEKT *

* SANACE *

* ZÁRUKA *

sanace staveb

Kde nás znají:

SZ Lednice

SZ Valtice

SZ Lysice

SZ Buchlovice

SH Bouzov

SH Bítov

SH Buchlov

Klášter v Bechyni

Cisterciácký klášter Vyšší Brod

23 kostelů většího rozsahu
a na mnoha dalších objektech

Zámek Lednice

Hrad Pernštejn

Hrad Bítov

Ekologické silikátové barvy s výjimečnou životností beze změny barevného tónu

- vnější a vnitřní nátěry
- materiály pro opravu přírodního kamene
- omítky/tmely
- pomocné produkty
- ochrana památek proti útokům sprejerů

Zámek Červená Lhota

Kašna Parnas v Brně

Kostel sv. Lucie v Aachenu

Díky svým mimořádným vlastnostem vdechují barvy KEIM eleganci a nepomíjivou svěžest historickým objektům po celém světě.

Zprávy Památkového ústavu v Brně 2/1998

Vychází nepravidelně

Vydává: Památkový ústav v Brně

Redakce: Radnická 2, 601 54 Brno

tel.: 42 32 12 32 fax: 42 21 22 98

E-mail: pubpub@pambr.cz

Adresa domovské schránky na internetu:

www.av-pro.cz/památky-jm/index.htm

Redakční rada:

PhDr. Jaromír Míčka

PhDr. Miloš Stehlík

PhDr. Zdeněk Vácha

PhDr. Petr Kroupa

PhDr. Eva Dvořáková

Mgr. Marta Procházková

Foto: autor textu a fotoarchiv PÚ (pokud není uvedeno jinak)

Odpovědná redaktorka: Bohdana Fabiánová

Výtvarná redaktorka: Jarmila Marvanová

Náklad 500 kusů

Litografie, sazba, tisk: Grafex, spol.s r.o.

Za původnost a věcnou správnost příspěvků odpovídají autoři.
Jejich stanoviska a názory nemusí být totožné se stanovisky vydavatele.

Bulletin je autorsky otevřený externím příspěvatelům.
Příspěvky jsou placené (200,- Kč za jednu normostranu).

V každém čísle je možno zveřejnit reklamy firem, které mají přímou souvislost
s památkovou péčí nebo rekonstrukcí památek.
Cena reklamy činí 5.000,- Kč za jednu stranu, 3.000,- Kč za půlstranu.

PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
V BRNĚ

